

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Львів
2022

УДК [342.56+347.99+351.74](477)(075.8)
В93

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 26 жовтня 2022 р. № 4)

Рецензенти:

*Когут Я. М., кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
Хомишин І. Ю., доктор юридичних наук, професор
(НУ «Львівська політехніка»)*

Судові та правоохоронні органи України : навчальний посібник /
В93 автори-упорядники В. М. Висоцький., Ю. А. Хатнюк. Львів :
Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 220 с.

ISBN 978-617-511-365-3

Навчальний посібник підготовлено з метою надання методичної допомоги під час оволодіння навчальною дисципліною «Судові та правоохоронні органи України» та самостійного опанування найбільш важливих тем. На основі чинного законодавства та практики його застосування розкрито поняття та зміст судової та правоохоронної діяльності, а також завдання, принципи та функції діяльності судових та правоохоронних органів, їх систему, порядок утворення та повноваження.

Для здобувачів вищої освіти, викладачів юридичної спрямованості усіх форм навчання, співробітників практичних підрозділів.

The study guide was prepared for the purpose of providing methodical assistance during mastering the educational discipline «Judicial and law enforcement bodies of Ukraine» and independent mastering of the most important topics. Based on current legislation and the practice of its application, the study guide reveals the concept and content of judicial and law enforcement activities, as well as tasks, principles and functions of judicial and law enforcement agencies, their system, order of formation and powers.

For applicants of higher education, lecturers of a legal orientation of all forms of education, employees of practical units.

УДК [342.56+347.99+351.74](477)(075.8)

© Висоцький В. М., Хатнюк Ю. А., 2022
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2022

ISBN 978-617-511-365-3

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
Розділ 1. ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ».....	7
1.1. Предмет, система та основні джерела навчальної дисципліни «Судові і правоохоронні органи України».....	7
1.2. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів. Види правоохоронних органів України.....	12
1.3. Правосуддя: поняття, ознаки та принципи.....	15
Питання для самоконтролю.....	20
Розділ 2. СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ.....	21
2.1. Поняття системи судів загальної юрисдикції, її завдання та принципи побудови.....	21
2.2. Місцевий суд як основна ланка у системі судоустрою України.....	24
2.3. Апеляційні суди: види, склад та повноваження.....	26
2.4. Вищі спеціалізовані суди України: види, склад та повноваження.....	30
2.5. Верховний Суд – найвищий суд у системі судоустрою України.....	34
Питання для самоконтролю.....	38
Розділ 3. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ.....	39
3.1. Місце, завдання та принципи діяльності Конституційного Суду України.....	39
3.2. Склад та порядок формування Конституційного Суду України. Правовий статус суддів Конституційного Суду України.....	42
3.3. Організація діяльності Конституційного Суду України.....	47
3.4. Повноваження Конституційного Суду України, форми та суб'єкти звернення до нього.....	50
Питання для самоконтролю.....	56
Розділ 4. ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ.....	57
4.1. Суддя – носій судової влади. Гарантії незалежності суддів.....	57
4.2. Порядок зайняття посади судді та підстави звільнення.....	63

4.3. Присяжні як суб'єкт здійснення правосуддя.....	68
Питання для самоконтролю.....	71
Розділ 5. ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ.....	72
5.1. Роль і місце прокуратури в системі державних органів України. Принципи організації та діяльності органів прокуратури.....	72
5.2. Характеристика функцій прокуратури.....	80
5.3. Організаційні основи системи прокуратури.....	88
5.4. Статус працівників прокуратури та порядок зайняття посади прокурора.....	91
Питання для самоконтролю.....	98
Розділ 6. ОРГАНИ СИСТЕМИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ.....	99
6.1. Органи системи Міністерства внутрішніх справ України: поняття, система та функції їх діяльності.....	99
6.2. Національна поліція України: завдання, принципи діяльності, система та повноваження.....	109
6.3. Державна прикордонна служба України: завдання, функції, структура та повноваження.....	125
6.4. Державна міграційна служба України: завдання, повноваження та система.....	141
6.5. Державна служба України з надзвичайних ситуацій: завдання, повноваження та структура.....	146
6.6. Національна гвардія України: поняття, завдання, система та повноваження.....	157
Питання для самоконтролю.....	172
Розділ 7. НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО УКРАЇНИ.....	173
7.1. Поняття, завдання та принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України.....	173
7.2. Система, структура та повноваження Національного бюро.....	179
7.3. Статус працівників Національного бюро та порядок зайняття посади.....	188
Питання для самоконтролю.....	196
Розділ 8. АДВОКАТУРА УКРАЇНИ.....	197
8.1. Поняття адвокатури, принципи та організаційні форми діяльності.....	197
8.2. Правове становище адвоката. Види та гарантії адвокатської діяльності.....	200
8.3. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури. Дисциплінарна відповідальність адвоката.....	208
Питання для самоконтролю.....	214
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	215

ПЕРЕДМОВА

Українська держава з часів здобуття незалежності і до сьогодні постійно розвивається, здійснюючи лише коригування напрямів цього розвитку. Однак, починаючи з 2014 року Україна обрала для себе єдиний проєвропейський шлях та з цього часу перебуває у стадії реформування, переформатування основних сфер діяльності, які на належному рівні повинні будуть забезпечити розвиток та захист громадянського суспільства. Однією із таких сфер є і правоохоронна.

Але, одна справа – змінити структуру, напрями, завдання наявного правоохоронного органу чи створити абсолютно новий, а зовсім інша – забезпечити ефективну роботу такого правоохоронного, судового органу, яка найперше залежить від високоосвічених працівників, що на належному рівні виконуватимуть свою роботу.

Протидія злочинності як одне із основних завдань правоохоронного органу вимагатиме поглиблених знань у галузях кримінального права, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, ґрунтовних знань у інших галузях законодавства, а також знання системи та порядку роботи судової системи.

Водночас будь-якому юристу та правоохоронцю, незалежно від обраної ним спеціалізації, доведеться у своїй професійній діяльності взаємодіяти із правоохоронними органами, судами, різними правозахисними інституціями.

Майбутнім юристам та правоохоронцям необхідно на належному рівні володіти знаннями про систему створених в Україні судів та правоохоронних органів, на яких принципах здійснюється їхня діяльність, функції та повноваження.

Крім того, здобувач вищої освіти, який, зокрема, навчатиметься у вищому навчальному закладі за юридичною, правоохоронною спрямованістю, в майбутньому претендуватиме на зайняття посади в правоохоронному органі і, відповідно, за час навчання він повинен засвоїти основні аспекти функціонування правоохоронних органів чи

судів України задля набуття знань, які допоможуть йому виконувати службові обов'язки в таких органах.

У навчальному посібнику подано характеристику системи, структури та повноважень судових та правоохоронних органів держави, визначено їхні основні завдання, напрями діяльності суду, органів прокуратури, Національної поліції, адвокатури тощо. Окремі розділи навчального посібника містять витяги з нормативно-правових актів, які конкретизують, уточнюють або доповнюють ті або інші питання.

Навчальний посібник ставить за мету допомогти читачам отримати знання про правовий статус усіх цих органів, правову основу діяльності, їх систему, порядок утворення та підпорядкування, завдання та функції, обов'язки і права, гарантії діяльності та особливості взаємодії з іншими суб'єктами.

Під час підготовки навчального посібника використано низку нормативних джерел: Конституцію України, кодекси, закони та підзаконні нормативно-правові акти, які становлять правову основу діяльності зазначених органів.

Розділ 1

ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ»

1.1. Предмет, система та основні джерела навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи України»

Конституція України закріпила провідну державницьку ідею: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свобода людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави (ст. 3)¹. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини в Україні, прав і законних інтересів всіх суб'єктів права, їх охорона і захист у випадках протиправного порушення є безпосереднім завданням органів судової влади та правоохоронних органів, зокрема: прокуратури, юстиції, адвокатури, поліції, служби безпеки тощо. Завдання цих органів, їхня система, структура, основні засади організації та діяльності, повноваження і обов'язки їхніх працівників, особливості їх статусу та правового і соціального захисту, на думку професора В. Нора, і формують предмет навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи України».

На думку В. Семенова **предмет** вивчення в цій дисципліні варто розрізняти в широкому та вузькому (безпосередньому) значеннях. Предмет навчальної дисципліни, в широкому розумінні, – це дослідження виникнення та сучасної побудови всіх правоохоронних органів держави – судів, прокуратури, органів юстиції, МВС, а також громадських організацій, покликаних активно сприяти правоохоронній діяльності – адвокатури тощо.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

Предметом вивчення у вузькому (безпосередньому) сенсі дисципліни «Судові і правоохоронні органи України» є норми низки галузей права, в яких зафіксовано побудову та принципи діяльності правоохоронних органів – державного, адміністративного та інших галузей права².

Навчальна дисципліна «Судові та правоохоронні органи України» є дисципліною правового характеру, оскільки в ній вивчаються юридичні установи Української держави, організовані на основі норм права. Галузі та норми права, які визначають побудову правоохоронних органів перебувають у взаємозв'язку з іншими галузями права і цим створюють основу для взаємовідношень правових наук, а, відповідно, й юридичних дисциплін. Власне, тому ця навчальна дисципліна тісно пов'язана з такими юридичними дисциплінами, як «Конституційне право», «Теорія держави та права», «Історія держави та права», «Адміністративне право», «Поліцейська діяльність», «Дізнання», «Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції», «Кримінологія», «Кримінальний процес», «Адміністративний процес», «Цивільне право та процес» тощо.

Так, у навчальній дисципліні «Конституційне право» окреслюються питання місця та значення правоохоронних органів у загальнодержавному механізмі, конституційні засади їхньої діяльності, характеризується специфіка застосування норм Конституції як акта прямої дії. Важливе значення водночас мають конституційні норми, що визначають права, свободи та обов'язки людини і громадянина (розділ II Конституції), основні конституційні засади діяльності суду, прокуратури та адвокатури (розділ VIII), Конституційного Суду України (розділ XII) тощо.

Теорія держави і права є методологічною серед правових дисциплін. Для навчальної дисципліни про суд, правоохоронні та правозахисні органи дуже актуальне вчення про функції держави і права, про норми права та їх реалізацію, правову та протиправну поведінку, а також вчення про правове регулювання та про юридичний процес.

Кримінологія вивчає закономірності, стан, динаміку та географію злочинності, її причини та умови, а також особу злочинця. Кримінологія дає поштовх правоохоронним органам для вивчення антисоціальних явищ, до пошуку запобігання злочинності. Вона є джерелом знань про негативні соціальні тенденції, виникнення або посилення конфліктних, небажаних відносин.

Адміністративне право пов'язане з виконавчою владою. Його норми створюють правову основу виконання правоохоронної функції у формі державного управління. За допомогою адміністративно-правового

² Висоцький В. М. Судові і правоохоронні органи України : навч.-метод. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. С. 18, 19.

регулювання встановлюються організаційні та правові засади функціонування правоохоронних органів, зокрема органів юстиції та внутрішніх справ, формується регламентація таких взаємовідносин між громадянами.

Кримінальне право виконує охоронну функцію всіх правовідносин у разі суспільно небезпечного посягання на них. Воно вивчає норми кримінального закону, а також практику застосування цих норм правоохоронними органами та судом. Для правоохоронної діяльності кримінальне право має виключно важливе значення як система правових охоронних норм, що є предметом спрямування правоохоронної діяльності, та як вчення про застосування кримінально-правових норм, які за змістом є у здебільшого охоронними.

Кримінальний процес вивчає процесуальні аспекти діяльності правоохоронних органів як провадження справ про злочини. У процесі провадження у кожній конкретній справі суб'єкт правоохоронної діяльності виступає як процесуальна особа. Кримінальний процес дає уявлення про послідовність проведення правоохоронним органом, його посадовою особою процесуальних дій у конкретній справі у напрямках обвинувачення або виправдання та вирішення інших питань по суті розслідуваної кримінальної справи.

Цивільний процес регламентує порядок судочинства в цивільних справах. Ця категорія справ характеризується майновими та деякими немайновими спорами, що відображає широкий спектр правовідносин між громадянами.

Систему навчальної дисципліни утворюють органічно взаємопов'язані вчення (системні знання) про забезпечення законності в діяльності суду, правоохоронних та правозахисних органів, а також проблеми змісту повноважень та компетенції правоохоронних органів, їх підпорядкованості та державного керівництва. У межах навчальної дисципліни будуть розглянуті загальнотеоретичні питання про зміст та призначення судової, правозахисної та правоохоронної діяльності, а також конкретні питання про уповноваження державних органів та організацій, про їх структуру та підпорядкованість, взаємодію та статус службових осіб цих органів.

Отже, систему навчальної дисципліни становить сукупність взаємопов'язаних проблем і питань, які вивчаються в межах цієї дисципліни. У кожній темі розглядаються завдання, повноваження та порядок діяльності того чи іншого правоохоронного органу.

Згідно з програмою та навчально-тематичним планом навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи України» передбачено вивчення діяльності судових органів і суддів, Національного антикорупційного бюро, Вищої ради правосуддя, органів прокуратури, органів Міністерства внутрішніх справ, адвокатури та нотаріату.

Діяльність судових органів, органів прокуратури, служб безпеки, поліції, юстиції, адвокатури, а також громадських організацій, які надають допомогу правоохоронним органам у їхній діяльності, регламентується відповідними законодавчими та нормативними актами, які є **джерелами** дисципліни «Судові та правоохоронні органи України». З метою забезпечення реалізації правоохоронної діяльності держава формує систему правових норм, які об'єктивуються назовні у таких джерелах права, як нормативно-правові акти (далі – НПА).

Особливістю навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи України» є відсутність єдиного базового НПА, як, скажімо, в кримінальному праві, кримінальному процесуальному праві, цивільному процесуальному тощо. Вивчення великої кількості НПА, що є джерелами різних галузей права ускладнює пізнання дисципліни «Судові та правоохоронні органи України».

Враховуючи їх значну кількість у науці та практиці, запроваджено їхню класифікацію. Правові акти розрізняються і за змістом, і за юридичною силою НПА.

За змістом НПА поділяють на:

1) акти загального характеру (Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, Закон України «Про правонаступництво України» та ін.);

2) акти про суд, правосуддя і судоустрій (закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України», «Про Вищий антикорупційний суд», «Про Вищу раду правосуддя», «Про доступ до судових рішень», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», Указ Президента України від 29.12.2017 № 449/2017 «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів», Указ Президента України від 29.12.2017 № 450/2017 «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів», Указ Президента України від 29.12.2017 № 451/2017 «Про реорганізацію місцевих загальних судів», Указ Президента України від 29.12.2017 № 452/2017 «Про ліквідацію апеляційних судів та утворення апеляційних судів в апеляційних округах», Указ Президента України від 29 грудня 2017 р. № 453/2017 «Про ліквідацію місцевих господарських судів та утворення окружних господарських судів», Указ Президента України від 29 грудня 2017 р. № 454/2017 «Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах» та ін.);

3) акти про органи прокуратури та прокурорський нагляд (Закон України «Про прокуратуру», Наказ Генерального прокурора від 21.12.2019 року № 99-шц «Про затвердження структури Офісу Генераль-

ного прокурора», Наказ Генерального прокурора від 05.03.2020 № 125 «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора», Наказ Генерального прокурора від 27.02.2020 № 116 «Про затвердження Положення про Генеральну інспекцію Офісу Генерального прокурора» та ін.);

4) акти про соціальний і правовий захист працівників правоохоронних органів (закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про нотаріат», «Про Національну поліцію», Митний кодекс України та ін.);

5) акти про окремі напрями правоохоронної діяльності (закони України «Про Раду національної безпеки і оборони», «Про Службу безпеки України», «Про державний кордон України», «Про Національну гвардію України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про безоплатну правову допомогу», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України» та ін.).

За юридичною силою найвище місце в ієрархії НПА належить Конституції України, оскільки вона як Основний закон держави регулює найважливіші питання державного і громадського життя, зокрема і щодо організації та діяльності судових і правоохоронних органів.

На підставі ст. 9 Конституції України друге місце у системі НПА за юридичною силою займають міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Україною ратифікована низка міжнародно-правових актів, що визначають способи захисту прав і свобод людини, вимоги до організації судової влади, стандарти поведінки працівників правоохоронних органів у різноманітних ситуаціях, пов'язаних із боротьбою з правопорушеннями, затриманням правопорушників, утриманням під вартою, виконанням покарань тощо.

До головних з них належать: Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська Конвенція з прав людини 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 2002 р., Конвенція про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних

справах 1959 р., Мінімальні стандарти правила поведіння із в'язнями 1955 р., Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку 1979 р., Зведення принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі 1989 р., Основні принципи незалежності суддів 1985 р. тощо.

Закони України, серед яких варто виокремити, по-перше, закони, прийняті референдумом. Особливе місце займають рішення Конституційного Суду України.

Наступний рівень належить постановам Верховної Ради України, указам і розпорядженням Президента України, постановам і розпорядженням Кабінету Міністрів України, правовим актам Верховної Ради АРК, відомчі та міжвідомчі накази, положення, інструкції та ін.

1.2. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів.

Види правоохоронних органів України

У сучасній юридичній літературі термін «правоохоронна діяльність» застосовують доволі часто. Проте й досі немає єдиного підходу до визначення цього поняття. Неоднозначне розуміння вказаної правової категорії обумовлене здебільшого відсутністю нормативного визначення.

Так, О. Бандурка вважає, що **правоохоронна діяльність** – це державна діяльність, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в точній відповідності із законом і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку³.

О. Клюєв під **правоохоронною діяльністю** розуміє такий вид державної діяльності, що здійснюється з метою охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, попередження, а в деяких випадках і припинення правопорушень, охорони, захисту й відновлення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб спеціально уповноваженими на це органами⁴.

³ Євдокимов В. В. Понятійно-категоріальний апарат державної політики в сфері правоохоронної діяльності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1900>.

⁴ Клюєв О. М. До питання правоохоронної діяльності в Україні: теоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 11. С. 87–88. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_1/27.pdf.

О. Чувильов та А. Чувильов розглядають зазначену діяльність у широкому розумінні – як діяльність усіх державних органів, що забезпечують дотримання прав і свобод громадян, їх реалізацію, законність і правопорядок; а у вузькому – як діяльність спеціально уповноважених органів з охорони права від правопорушень, що здійснюється у встановленій законом формі, згідно з компетенцією того чи іншого органу⁵.

О. Волуйко та О. Дручек вважають, що у широкому розумінні правоохоронна діяльність – це діяльність усіх державних органів та недержавних організацій щодо забезпечення дотримання прав і свобод громадян, їх реалізації, забезпечення законності та правопорядку; у вузькому – це діяльність спеціально уповноважених органів з метою охорони прав і свобод громадян, правопорядку та забезпечення законності, що реалізується в установленій законом формі та в межах повноважень, наданих цим органам⁶.

Це визначення правоохоронної діяльності має більш загальний характер порівняно з попередніми, оскільки передбачає її здійснення не тільки державними органами, а й іншими компетентними суб'єктами.

Ознаки правоохоронної діяльності:

1) владний характер цієї діяльності, що полягає у захисті певних суспільних відносин компетентними органами;

2) підзаконність діяльності, котра передбачає здійснення повноважень у чітко регламентованих законом процесуальних (процедурних) межах і формах;

3) правозастосовний характер рішень: не приймаються нові юридичні норми, а застосовуються вже чинні;

4) використання примусу як запобіжного заходу з метою припинення протиправної діяльності та спроб уникнути відповідальності чи перешкодити провадженню встановленої законом процедури розслідування (розгляду справи).

За своїм змістом правоохоронна діяльність не є простою. Вона охоплює низку функцій або конкретних напрямків, кожне з яких має свої специфічні завдання та реалізується також своїми, притаманними тільки йому методами. До таких напрямів (функцій) належать: правосуддя, конституційний контроль, прокурорський нагляд, досудове слідство, дізнан-

⁵ Фесенко О. М. Компетенція та повноваження правоохоронних органів у сфері захисту інвестицій в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 4. С. 161–167. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2020/4/30.pdf>.

⁶ Волуйко О., Дручек Д. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів у світлі концепції національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 95–100. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/17.pdf>.

ня, діяльність із забезпечення охорони учасників кримінального судочинства та надання іншої юридичної допомоги, організаційне забезпечення діяльності судів, виконання судових рішень, а також деякі інші.

Правоохоронну діяльність здійснює розгалужена система органів, що отримали назву «правоохоронних». Питання про визначення поняття «правоохоронні органи» є дискусійним в юридичній літературі. Одні науковці вважають, що цим поняттям охоплюються всі державні органи хоча б деякою мірою наділені правоохоронними функціями. Інші пропонують розглядати це питання у широкому розумінні (всі державні органи, які наділені певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законності та правопорядку) і вузькому (державні органи, які спеціально створені для забезпечення законності та правопорядку, боротьби зі злочинністю, здійснюють таку діяльність у встановлених законом формах і яким надано повноваження застосовувати передбачені законом заходи примусу).

Так, В. Маляренко у підручнику «Суд, правоохоронні та правозахисні органи України» визначає поняття правоохоронного органу як державну установу (або державну юридичну особу), яка діє в системі органів влади й виконує на основі закону державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави⁷.

На думку А. Колодія, А. Олійника, правоохоронні органи – це структуровані колективи службовців, що здійснюють державні та недержавні функції контролю, нагляду, досудового слідства, охорону і захист усіх форм власності, охорону природи, охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, виконують інші правоохоронні функції⁸.

Неоднозначне розуміння вказаної правової категорії обумовлене звичай відсутністю чіткого визначення поняття «правоохоронні органи» у законодавстві України. Як свідчить його аналіз, законодавець надто нечітко, суперечливо і непослідовно визначав це поняття у різних законах України.

Сьогодні немає конституційного закріплення поняття та системи правоохоронних органів. У чинній Конституції України це поняття вживається лише раз (у ч. 3 ст. 17), де спеціальне завдання зі забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація

⁷ Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 9.

⁸ Колодій А. М., Олійник А. Ю. Правознавство : підручник. Київ: Правова єдність, 2009. С. 245.

і порядок діяльності яких визначаються законом⁹. У всіх попередніх конституціях термін «правоохоронні органи» навіть не вживався.

Аналіз чинного законодавства демонструє, що у відповідних законах, де йдеться про статус відповідних органів, прямо названі правоохоронними такі: Управління державної охорони України (ст. 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб») та Державне бюро розслідувань (ст. 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань»). Що стосується інших органів, зокрема органів поліції і прокуратури, то вони в законах, які визначають їхній правовий статус, прямо не йменуються правоохоронними. Такий висновок виникає зі змісту норм, які є в інших законах України.

Дещо інший підхід до визначення правоохоронних органів застосовано у Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів». У ст. 2 цього Закону прямо зазначено, що це органи Прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції¹⁰.

Як бачимо, правоохоронними органами варто вважати ті органи, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції. Така невизначеність не сприяє встановленню параметрів як системи правоохоронних органів України загалом, і окремого органу зокрема. Тому, на погляд В. Осадчого, правоохоронними органами необхідно визнавати ті державні органи та громадські організації, діяльність яких спрямована на охорону суспільних відносин, врегульованих правом¹¹.

1.3. Правосуддя: поняття, ознаки та принципи

За визначенням В. Ковальського під **правосуддям** потрібно розуміти державну діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду

⁹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

¹⁰ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

¹¹ Осадчий В. І. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту. *Право України*. 1997. № 11. С. 71–75.

і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ¹².

Правосуддя (за Я. Береським) – це особливий вид державної діяльності, суть якого полягає у розгляді та вирішенні спеціально створеними державними органами-судами спорів про право, а також у правовій оцінці кримінальних, адміністративних деліктів і призначення винним у їх вчиненні покарання згідно з законом.

Правосуддя (за В. Шаповалом) – це діяльність судів загальної юрисдикції щодо цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення, котра здійснюється у процесуальній формі в судових засіданнях. Сене цієї діяльності полягає у встановленні фактичних обставин конкретної справи шляхом дослідження доказів і у застосуванні відповідного матеріального закону.

Під **правосуддям** Д. Притика розуміє специфічну діяльність установ судової влади у розв'язанні конфліктів у суспільстві, що мають юридичний зміст, на основі закону та інших джерел, які встановлені в державі, і специфіка діяльності судів полягає в тому, що їхня діяльність із застосування законів під час розгляду конкретних справ (судочинство) відбувається у певних процесуальних формах, які визначені законом¹³.

Правосуддя характеризується **низкою ознак**, що відрізняють діяльність суду від правоохоронної діяльності.

По-перше, воно здійснюється шляхом розгляду та вирішення у судових засіданнях цивільних справ стосовно спорів, захисту прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави; розгляду у судових засіданнях кримінальних справ і вжиття встановлених законом заходів покарання до осіб, які винні у вчиненні злочину, або виправдовування невинних; вирішення господарських спорів, що виникають між учасниками господарських правовідносин.

По-друге, розгляд і вирішення у судових засіданнях цивільних, кримінальних, господарських та інших справ ґрунтується на конституційних засадах.

По-третє, правосуддя здійснюється відповідно до законодавства України, на основі кодифікованих актів (Цивільний процесуальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Господарсь-

¹² Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : навчальний посібник / В. С. Ковальський (керівник авт. колективу), В. Т. Білоус, С. Е. Демський та ін.; відп. ред. Я. Кондратьєв. К. : Юрінком Інтер, 2002. 320 с.

¹³ Висоцький В. М. Судові і правоохоронні органи України: навч.-метод. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. С. 25, 26.

кий процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс України про адміністративні правопорушення), які детально регламентують порядок, процесуальну форму судового розгляду і рішень, які виносить суд.

По-четверте, судові рішення ухвалюються судами іменем України, вони обов'язкові до виконання на всій території України.

У правовій державі судочинство має бути сформоване на демократичних засадах. Демократичність цих засад полягає в тому, що закріплені в нормах права, вони забезпечують здійснення правосуддя тільки судом.

Засади судочинства – це загальні, керівні положення, які встановлюють найвагоміші риси цього виду держаної правоохоронної діяльності. Усі принципи тісно взаємопов'язані і сукупно становлять єдину систему.

Перелік принципів (засад) судочинства визначений у Конституції України (ст. 129) і Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст.ст. 5–15). Усі принципи правосуддя взаємозалежні та взаємообумовлені, і, відповідно, порушення одного з них має наслідком порушення й іншого.

Основними засадами судочинства є:

1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом – це означає, що правосуддя здійснюється на засадах рівності всіх учасників процесу перед законом і судом незалежно від статі, кольору шкіри, віку, раси, мови, віросповідання, політичних переконань, національного походження, службового чи соціального стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин;

2) забезпечення доведеності вини – принцип, що полягає, по-перше, у всебічному дослідженні, доборі та достовірності доказів у кримінальній справі, по-друге, – у забезпеченні доведеності невинуватості;

3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості: полягає у встановленні законом рівних можливостей для сторін, які беруть участь у судочинстві, використовувати засоби захисту своїх прав і інтересів в умовах змагального порядку судового розгляду справ;

4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором: підтримуючи обвинувачення, прокурор бере участь у дослідженні доказів, подає суду свої міркування щодо застосування кримінального закону та визначення покарання підсудному;

5) забезпечення обвинуваченому права на захист: відбувається шляхом використання процесуальних засобів у такий спосіб надаючи можливість заперечувати проти висуненого особі обвинувачення;

6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами – це здійснення відкритого розгляду справ у суді, під час

якого громадянин може реалізувати гарантоване законом право на отримання у суді усної або письмової інформації про результати розгляду судової справи. Суд може в порядку, встановленому процесуальним законом, дозволити проводити в залі судового засідання фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозаписи із застосуванням стаціонарної апаратури;

7) розумні строки розгляду справи судом: строк судового розгляду починається обчислюватися з моменту пред'явлення позову до суду та закінчується виконанням судового рішення. Водночас він може визнаватися розумним, враховуючи складність конкретної цивільної справи, поведінку заявника та державних органів, значущість питання для заявника чи особливе становище особи, яка звертається до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, свободи чи інтересу. Недотримання строків розгляду цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення порушує конституційне право на судовий захист, гарантований ст. 55 Конституції України, і негативно впливає на ефективність правосуддя та на авторитет судової влади;

8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, – це право, яке надається учасникам судового процесу та іншим особам у випадках, передбачених процесуальним законом подавати до вищого суду апеляційну або касаційну скаргу (подання), а відповідний суд зобов'язується розглянути скаргу й перевірити законність, обґрунтованість і справедливість постановленого у справі судового рішення. Закріплення цього принципу передбачає забезпечення виправлення вищим судом помилок і порушень закону, допущених під час провадження у справі нижчим судом;

9) обов'язковість судового рішення – судові рішення, що набули законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями і громадянами на всій території України. Судове рішення, яким закінчується розгляд справи, є найважливішим актом судової влади. Воно ухвалюється іменем України незалежно від того, до якого рівня судової системи або юрисдикції належить суд і в якому складі суддів (одноособово чи колегіально) розглянуто справу. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено й інші *принципи, а саме:*

1) здійснення правосуддя виключно судами – це основний принцип, на якому ґрунтується судочинство, який полягає у тому, що тільки суди мають право розглядати кримінальні, цивільні та інші справи на території України. Конституцією та Законом «Про судоустрій і статус

суддів» передбачено, що правосуддя в Україні здійснюється лише судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються;

2) мова судочинства – відповідно до чинного законодавства судочинство в Україні здійснюється державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. У судах, поряд з державною, можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» в порядку, встановленому процесуальним законом. Використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин гарантується державою та забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету України;

3) колегіальність і одноособовість судового розгляду: справи у судах розглядаються суддею одноособово, колегією суддів, а у випадках, визначених процесуальним законом, за участю присяжних. Суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється Єдиною судовою інформаційною (автоматизованою) системою у порядку, визначеному процесуальним законом. справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів, навантаження кожного судді, заборони брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання (крім перегляду за нововиявленими обставинами), перебування суддів у відпустці, відсутності у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відрядження, а також інших передбачених законом випадків, через які суддя не може здійснювати правосуддя або брати участь у розгляді судових справ;

4) незалежність судів – судді вирішують справи на основі закону, в умовах, що унеможливають сторонній вплив на них. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдання шкоди авторитету суддів чи впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій.

Отже, конституційні засади (принципи) судочинства – це закріплені у Конституції та конкретизовані у Законі «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальному законодавстві основні, фундаментальні поло-

ження про мету, завдання, способи і форму діяльності суду, а також форми діяльності інших учасників судового процесу для досягнення єдиного і необхідного результату здійснення правосуддя – законного й обґрунтованого рішення суду і його виконання.

Питання для самоконтролю

1. Що є предметом навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи України»?
2. Охарактеризуйте взаємозв'язок навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи України» з іншими юридичними дисциплінами.
3. Назвіть законодавчі акти, що регулюють діяльність правоохоронних органів?
4. Назвіть підзаконні акти, що регулюють діяльність правоохоронних органів?
5. Які є види правоохоронної діяльності?
6. Які ви знаєте правоохоронні органи?
7. Що таке правоохоронна діяльність?
8. Назвіть основні принципи правосуддя.

Розділ 2

СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття системи судів загальної юрисдикції, її завдання та принципи побудови

Судова система – це сукупність судів, сформованих відповідно до їх повноважень, завдань і функцій, передбачених Конституцією України та іншими нормативними актами.

Завданням суду, під час здійснення правосуддя на засадах верховенства права, є забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України¹⁴.

Судова система визначається Конституцією України, Законом «Про судоустрій і статус суддів» та іншими нормативними актами. Згідно зі статтею 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють лише суди. Водночас створення надзвичайних та особливих судів не допускається¹⁵. Судову систему України становлять суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Суди загальної юрисдикції можуть бути загальними та спеціалізованими. Розглянемо детальніше систему судоустрою України.

Судоустрій України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності¹⁶. *Територіальний принцип* побудови

¹⁴ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

¹⁵ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

¹⁶ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

судоустрою означає, що юрисдикція окремих ланок судової системи поширюється на певні території, які можуть збігатися або не збігатися з адміністративно-територіальними одиницями. Він зумовлений потребою здійснення судової влади на всій території України й доступністю її для всього населення. Відповідно до адміністративно-територіального устрою судова система України поділяється на ланки.

Ланка судової системи – це сукупність судів, які мають однакову структуру, організаційну побудову, повноваження та здебільшого діють у межах територіальних одиниць, прирівняних за адміністративним статусом. Суди першої (низової) ланки є місцеві суди, другої ланки – апеляційні суди, третьої – Верховний Суд, який є найвищим судовим органом у системі судоустрою.

Принцип спеціалізації передбачає спеціалізацію цих судів, запровадження системи галузевих судів, що, своєю чергою, означає розподіл за окремими категоріями справ: кримінальні, цивільні, господарські, адміністративні тощо. Спеціалізація судів і суддів у розгляді справ певних категорій сприяє поглибленому знанню суддями окремих галузей законодавства та практики його застосування, підвищенню професіоналізму суддів, а, отже, більш надійному захисту прав і свобод людини, прав і законних інтересів юридичних осіб. За чинним законом «Про судоустрій і статус суддів» спеціалізованими судами є Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. У Верховному Суді діють спеціалізовані касаційні суди з розгляду кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ. До кожного касаційного суду входять судді відповідної спеціалізації.

Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. У судах загальної юрисдикції може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю із стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді¹⁷.

¹⁷ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

Ще одним принципом системи судів загальної юрисдикції є *принцип інстанційності*. Відповідно до нього суди мають бути організовані так, щоб забезпечити право на перегляд судового рішення у суді вищого рівня. Інстанційна організація судів повинна забезпечити правосудність рішення. Тому особі має бути гарантовано право на перегляд її справи судом апеляційної інстанції з огляду на правильність установлення фактів і застосування права.

Зважаючи на необхідність однакового застосування права на всій території України, після апеляційного розгляду справи особа може оскаржити судові рішення першої та апеляційної інстанції до суду касаційної інстанції.

Отже, у судах загальної юрисдикції судочинство здійснюється у трьох судових інстанціях: першій, апеляційній та касаційній. Суди першої інстанції розглядають справу по суті, встановлюючи обґрунтованість, необґрунтованість чи часткову обґрунтованість позову або винність чи невинність особи. Суд апеляційної інстанції – це суд, який розглядає апеляції на рішення судів першої інстанції, що не набули законної сили, з вирішенням питання про законність і обґрунтованість оскаржуваних рішень. Метою звернення до апеляції є повторний розгляд справи загалом або в частині. Суди касаційної інстанції здійснюється перегляд рішень, що набули законної сили, тобто виконані чи виконуються, і лише щодо законності судового рішення.

Відповідно до Конституції України та закону «Про судоустрій і статус суддів» суди утворюються, реорганізуються і ліквідуються законом. Проект закону про утворення, реорганізацію чи ліквідацію суду вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Підставами для утворення, реорганізації чи ліквідації суду є зміна визначеної системи судоустрою, необхідність забезпечення доступності правосуддя, оптимізації витраток державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою.

Утворення суду може відбуватися шляхом створення нового суду або реорганізації (злиття, поділу) судів.

Кількість суддів у судах (крім Верховного Суду) визначає Вища рада правосуддя, взявши до уваги консультативний висновок Державної судової адміністрації України, судове навантаження та межі витратків, визначених у Державному бюджеті України, на утримання судів та оплату праці суддів. Отож відповідно до Положення про Державну судову

адміністрацію України від 17.01.2019 р. Державна судова адміністрація України визначає кількість суддів у суді за погодженням з Вищою радою правосуддя з урахуванням судового навантаження, в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів; затверджує структуру і штатну чисельність апаратів апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів за погодженням із головою суду в межах видатків на утримання відповідного суду¹⁸.

Кількість суддів у Верховному Суді визначає Вища рада правосуддя з урахуванням консультативного висновку Пленуму Верховного Суду. Максимальна кількість суддів Верховного Суду не може перевищувати двохсот суддів¹⁹.

2.2. Місцевий суд як основна ланка у системі судоустрою України

Місцеві суди є основною ланкою у системі судів загальної юрисдикції, оскільки розглядають усі кримінальні, цивільні, господарські та адміністративні справи, за винятком тих, які віднесені законодавством до компетенції інших судів.

Місцеві суди поділяються на **загальні та спеціалізовані суди**. Місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах).

До місцевих спеціалізованих належать – місцеві господарські та місцеві адміністративні суди. Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом. Детальніше розглянемо місцеві загальні суди.

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з яких призначається голова суду та, у визначених законом випадках, заступник або заступники голови суду.

Зі суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням

¹⁸ Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України : Рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 № 141/0/15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text>.

¹⁹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом.

Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду.

Слідчі судді (суддя) обираються зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду.

Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується під час розподілу судових справ та має пріоритетне значення.

За своїми повноваженнями місцевий суд є судом першої інстанції та здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом. Тобто, розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності.

Зокрема, місцеві загальні суди розглядають кримінальні та цивільні справи, а також справи про адміністративні правопорушення; місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності; місцеві адміністративні суди розглядають адміністративні справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління та місцевого самоврядування (справи адміністративної юрисдикції).

Належну організацію роботи місцевого суду покладено на голову суду. Він, зокрема, представляє суд як орган державної влади у відносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами; визначає адміністративні повноваження заступника голови місцевого суду; контролює ефективність діяльності апарату суду, погоджує призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду, а також вносить подання про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства; видає на підставі акта про призначення судді на посаду, переведення судді, звільнення судді з посади, а також у зв'язку з припиненням повноважень судді відповідний наказ; повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України, а також через вебпортал судової влади про вакантні посади суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення; забезпечує виконання рішень

зборів суддів місцевого суду; організовує ведення в суді судової статистики та інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства; сприяє виконанню вимог щодо підвищення кваліфікації суддів місцевого суду; вносить на розгляд зборів суду пропозиції щодо кількості та персонального складу слідчих суддів; здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова місцевого суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

У разі відсутності голови місцевого суду його адміністративні повноваження здійснює один із заступників голови суду за визначенням голови суду, за відсутності такого визначення – заступник голови суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, а в разі відсутності заступника голови суду – суддя цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді²⁰.

2.3. Апеляційні суди: види, склад та повноваження

Апеляційні суди – це суди другої ланки єдиної судової системи судів загальної юрисдикції.

У системі судів загальної юрисдикції діють **загальні та спеціалізовані апеляційні суди**, які утворюються в апеляційних округах. Апеляційними спеціалізованими судами є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди.

Відповідно до Указу Президента України від 29.12.2017 № 452/2017 «Про ліквідацію апеляційних судів та утворення апеляційних судів в апеляційних округах» **загальними апеляційними судами** є:

1) Кримський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим, з місцезнаходженням у містах Сімферополі та Феодосії;

2) Вінницький апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Вінницьку область, з місцезнаходженням у місті Вінниці;

3) Волинський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Волинську область, з місцезнаходженням у місті Луцьку;

4) Дніпровський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Дніпропетровську область, з місцезнаходженням у містах Дніпрі та Кривому Розі;

²⁰ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

5) Донецький апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Донецьку область, з місцезнаходженням у містах Бахмуті, Донецьку і Маріуполі;

6) Житомирський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Житомирську область, з місцезнаходженням у місті Житомирі;

7) Закарпатський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Закарпатську область, з місцезнаходженням у місті Ужгороді;

8) Запорізький апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Запорізьку область, з місцезнаходженням у місті Запоріжжі;

9) Івано-Франківський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Івано-Франківську область, з місцезнаходженням у місті Івано-Франківську;

10) Кропивницький апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Кіровоградську область, з місцезнаходженням у місті Кропивницькому;

11) Луганський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Луганську область, з місцезнаходженням у містах Луганську та Северодонецьку;

12) Львівський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Львівську область, з місцезнаходженням у місті Львові;

13) Миколаївський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську область, з місцезнаходженням у місті Миколаєві;

14) Одеський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Одеську область, з місцезнаходженням у місті Одесі;

15) Полтавський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Полтавську область, з місцезнаходженням у місті Полтаві;

16) Рівненський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Рівненську область, з місцезнаходженням у місті Рівному;

17) Сумський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Сумську область, з місцезнаходженням у місті Сумах;

18) Тернопільський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Тернопільську область, з місцезнаходженням у місті Тернополі;

19) Харківський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Харківську область, з місцезнаходженням у місті Харкові;

20) Херсонський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Херсонську область, з місцезнаходженням у місті Херсоні;

21) Хмельницький апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Хмельницьку область, з місцезнаходженням у місті Хмельницькому;

22) Черкаський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Черкаську область, з місцезнаходженням у місті Черкасах;

23) Чернівецький апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Чернівецькій області, з місцезнаходженням у місті Чернівцях;

24) Чернігівський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Чернігівську область, з місцезнаходженням у місті Чернігові;

25) Київський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Київську область і місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві;

26) Севастопольський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі.

Відповідно до «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Указу Президента України від 29.12.2017 № 454/2017 «Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах» **апеляційними господарськими судами є:**

1) Східний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Донецьку, Луганську, Полтавську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові;

2) Центральний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Дніпропетровську, Запорізьку та Кіровоградську області, з місцезнаходженням у місті Дніпрі;

3) Південний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі;

4) Південно-західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, з місцезнаходженням у місті Одесі;

5) Північний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві;

6) Північно-західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Вінницьку, Волинську, Житомирську, Рівненську та Хмельницьку області, з місцезнаходженням у місті Рівному;

7) Західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську та Чернівецьку області, з місцезнаходженням у місті Львові.

Апеляційними адміністративними судами відповідно до Указу Президента «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» від 29.12.2017 № 455/2017 є:

1) Перший апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Донецьку та Луганську області, з місцезнаходженням у містах Донецьку та Краматорську Донецької області;

2) Другий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Полтавську, Сумську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові;

3) Третій апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Дніпропетровську, Запорізьку та Кіровоградську області, з місцезнаходженням у місті Дніпрі;

4) Четвертий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі;

5) П'ятий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, з місцезнаходженням у місті Одесі;

6) Шостий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Київську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві;

7) Сьомий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Вінницьку, Житомирську, Хмельницьку та Чернівецьку області, з місцезнаходженням у місті Вінниці;

8) Восьмий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську та Тернопільську області, з місцезнаходженням у місті Львові.

До складу апеляційних судів входять голова суду, заступники голови суду і судді.

За ефективну та якісну роботу апеляційного суду відповідає голова суду. До повноважень голови апеляційного суду, крім тих, які характерні й для голови місцевого суду, належать такі: подає пропозиції зборам суддів апеляційного суду щодо утворення судової палати, її складу, а також про призначення секретаря судової палати; забезпечує виконання рішень зборів суддів апеляційного суду; забезпечує виконання вимог до підвищення кваліфікації суддів апеляційного суду; здійснює повноваження слідчого судді та призначає з числа суддів апеляційного суду суддів (суддю) для здійснення таких повноважень у випадках, передбачених процесуальним законом; здійснює відповідно до Закону України «Про розвідку» повноваження уповноваженого судді щодо судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час здійснення розвідувальної діяльності та/або призначає суддю (суддів) з числа суддів апеляційного суду для здійснення таких повноважень під час розгляду питання про надання дозволу на проведення розвідувальних заходів; здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова апеляційного суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

У разі відсутності голови апеляційного суду його адміністративні повноваження здійснює один із заступників голови суду за визначенням голови суду, за відсутності такого визначення – заступник голови суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, а в разі відсутності заступника голови суду – суддя, який має більший стаж роботи на посаді судді.

Зазначимо, що у складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на три роки. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати ухвалюють збори суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів апеляційного суду про діяльність судової палати.

До повноважень апеляційних судів законом віднесено:

- 1) розгляд справи відповідної судової юрисдикції в апеляційному порядку згідно з процесуальним законом;
- 2) у випадках, визначених процесуальним законом, розгляд цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення відповідної судової юрисдикції (як суд першої інстанції);
- 3) аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховний Суд;
- 4) надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства;
- 5) здійснення інших повноважень, визначених законом.

2.4. Вищі спеціалізовані суди України: види, склад та повноваження

Відповідно до статті 125 Конституції України і Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у системі судоустрою передбачено функціонування вищих спеціалізованих судів. Вони діють як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ.

Вищими спеціалізованими судами є:

- 1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;
- 2) Вищий антикорупційний суд.

Вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом²¹.

До складу вищих спеціалізованих судів входять голова суду, заступник голови суду і судді. Чинним законодавством передбачено, що у складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворюється апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції.

Апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє у його складі на засадах інституційної, організаційної, кадрової та фінансової автономії. Кількість суддів в апеляційній палаті вищого спеціалізованого суду визначає у межах загальної кількості суддів вищого спеціалізованого суду Вища рада правосуддя з урахуванням консультативного висновку Державної судової адміністрації України.

Судову палату для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів відповідної палати строком на три роки, а апеляційну палату очолює голова палати, який обирається з числа суддів цієї палати строком на три роки.

Секретар судової палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів відповідного вищого спеціалізованого суду про діяльність судової палати.

До повноважень голови апеляційної палати суду, крім тих, які характерні й для секретаря судової палати, належать такі:

1) представляє апеляційну палату з питань її діяльності перед органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами;

2) інформує збори суддів вищого спеціалізованого суду та Верховний Суд про результати узагальнення судової практики;

3) сприяє виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів палати, підвищення їхнього професійного рівня;

4) контролює ефективність діяльності самостійного структурного підрозділу, що здійснює організаційне забезпечення роботи апеляційної палати, вносить пропозиції про призначення на посаду керівника цього підрозділу та погоджує його звільнення з посади, вносить подання про заохочення або накладення на нього дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства, погоджує проект положення про такий структурний підрозділ та зміни до цього положення;

²¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

5) погоджує проект кошторису вищого спеціалізованого суду в частині фінансування діяльності апеляційної палати, а також погоджує використання бюджетних коштів, передбачених на утримання апеляційної палати;

6) повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України, а також через вебпортал судової влади про вакантні посади суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення;

7) здійснює інші повноваження, визначені законом.

У разі відсутності голови палати для розгляду справ в апеляційній інстанції його обов'язки виконує суддя палати, який має найбільший стаж роботи на посаді судді.

Рішення про утворення і склад судових палат для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, про обрання секретарів цих судових палат ухвалюють збори суддів відповідного вищого спеціалізованого суду за пропозицією голови суду. Рішення про обрання голови апеляційної палати приймається зборами суддів цієї палати шляхом таємного голосування більшістю голосів суддів апеляційної палати²².

За ефективну і якісну роботу вищого спеціалізованого суду відповідає голова суду. Голова вищого спеціалізованого суду здійснює ті самі адміністративні повноваження, що й голова місцевого суду.

Відповідно до закону «Про судоустрій і статус суддів» вищий спеціалізований суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах та в порядку, визначених процесуальним законом; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд; здійснює інші повноваження, визначені законом.

Відповідно до Господарського процесуального кодексу України Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає:

1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, зокрема й щодо права попереднього користування;

2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі

²² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

3) справи про визнання торговельної марки добре відомою;

4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, зокрема й спорів щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;

5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;

6) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань²³.

До повноважень Вищого антикорупційного суду віднесено:

1) здійснення правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях, здійснення правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства, здійснення правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1⁻¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у порядку адміністративного судочинства;

2) аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики у кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформування про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надання йому пропозиції до висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному вебсайті²⁴.

²³ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#top>.

²⁴ Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.

2.5. Верховний Суд – найвищий суд у системі судоустрою України

У Конституції України та Законі «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

До повноважень Верховного Суду України належать:

1) здійснення правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) здійснення аналізу судової статистики, узагальнення судової практики;

3) надання висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;

4) надання висновків про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

5) звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;

6) забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;

7) забезпечення апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з питань правозастосування;

8) здійснює інші повноваження, визначені законом²⁵.

До складу Верховного Суду входять:

- 1) Велика Палата Верховного Суду;
- 2) Касаційний адміністративний суд;
- 3) Касаційний господарський суд;
- 4) Касаційний кримінальний суд;
- 5) Касаційний цивільний суд.

Велика Палата Верховного Суду є постійно діючим колегіальним органом Верховного Суду, до складу якого входить двадцять один суддя Верховного Суду.

²⁵ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

До складу Великої Палати Верховного Суду за посадою входить Голова Верховного Суду. Судді Верховного Суду обираються до Великої Палати зборами суддів відповідних касаційних судів з числа суддів таких касаційних судів. Кожен касаційний суд у складі Верховного Суду обирає по п'ять суддів до Великої Палати Верховного Суду. Суддя Верховного Суду, який обраний до Великої Палати, здійснює повноваження судді Великої Палати Верховного Суду протягом трьох років (крім Голови Верховного Суду), але не більше двох строків поспіль.

Суддя Верховного Суду, обраний до Великої Палати, а також Голова Верховного Суду не здійснюють правосуддя у відповідному касаційному суді. Суддя Верховного Суду, обраний до Великої Палати, не може бути обраний на будь-які адміністративні посади, окрім посади Секретаря Великої Палати Верховного Суду.

Секретар Великої Палати Верховного Суду обирається з числа суддів Великої Палати строком на три роки та звільняється з посади Великою Палатою шляхом таємного голосування більшістю голосів. Звільнення з посади судді та припинення його повноважень, закінчення строку, на який суддю обрано Секретарем Великої Палати Верховного Суду чи до Великої Палати, припиняє його повноваження як Секретаря Великої Палати Верховного Суду.

Секретар Великої Палати організовує роботу Великої Палати і головує на її пленарних засіданнях; організовує аналіз судової статистики, вивчення і узагальнення судової практики; інформує Пленум Верховного Суду про діяльність Великої Палати; здійснює інші повноваження, визначені законом.

Велика Палата Верховного Суду у визначених законом випадках здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права, діє як суд апеляційної інстанції у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції. Відповідно до закону вона аналізує судову статистику та вивчає судову практику, здійснює узагальнення судової практики та здійснює інші повноваження, визначені законом.

Засідання Великої Палати Верховного Суду вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу.

До складу кожного касаційного суду входять судді відповідної спеціалізації. Касаційний суд очолює його голова. Голову касаційного суду обирають шляхом таємного голосування збори суддів відповідного касаційного суду з числа суддів цього суду. Голову обирають строком на чотири роки з правом займати посаду голови такого касаційного суду не більше двох строків поспіль. До повноважень голови касаційного суду належать такі: контролює ефективність діяльності структурного підрозділу апарату Верховного Суду, який здійснює організаційне забезпечення

діяльності відповідного касаційного суду, погоджує призначення на посаду та звільнення керівника цього підрозділу – заступника керівника апарату Верховного Суду, вносить подання про заохочення або накладення на нього дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства; скликає збори суддів касаційного суду; вносить на розгляд зборів питання та головує на їх засіданнях; інформує збори суддів касаційного суду про стан правосуддя у відповідній судовій спеціалізації та практику вирішення окремих категорій справ; забезпечує виконання рішень зборів суддів касаційного суду; організовує ведення та аналіз судової статистики в касаційному суді, вивчення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства; здійснює інші повноваження, визначені законом.

У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів. Кількість та спеціалізація судових палат визначаються рішенням зборів суддів касаційного суду.

У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:

- 1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- 2) захисту соціальних прав;
- 3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):

- 1) банкрутство;
- 2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антімонополюним та конкурентним законодавством;
- 3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів.

Зазначимо, що у законі вказано, що за рішенням зборів суддів касаційного суду можуть створюватися інші судові палати.

Кожну судову палату очолює секретар судової палати, який обирається на посаду строком на чотири роки та звільняється з посади більшістю голосів суддів відповідної судової палати шляхом таємного голосування. У разі відсутності секретаря судової палати його обов'язки виконує суддя палати, який має найбільший стаж роботи на посаді судді відповідного касаційного суду.

Судові палати касаційного суду уповноважені здійснювати правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; аналізувати судову статистику та вивчати судову практику; здійснювати інші повноваження, визначені законом.

У Верховному Суді діє Пленум Верховного Суду, який є колегіальним органом і до його складу входять усі судді Верховного Суду.

Відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів» Пленум Верховного Суду:

1) обирає на посади та звільняє з посад Голову Верховного Суду та заступника Голови Верховного Суду;

2) обирає з числа суддів Верховного Суду за поданням Голови Верховного Суду та звільняє від виконання обов'язків секретаря Пленуму Верховного Суду;

3) заслуховує інформацію Голови Верховного Суду про його діяльність, Секретаря Великої Палати Верховного Суду про діяльність Палати;

4) надає висновки до проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою України;

4¹) надає у випадку, передбаченому законом, Вищій раді правосуддя консультативний висновок, який є офіційним документом, що містить рекомендації та пропозиції щодо кількості суддів у складі Верховного Суду;

5) приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;

6) надає висновки про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

7) затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду;

8) затверджує Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді та її склад;

9) затверджує склад редакційної колегії офіційного друкованого органу Верховного Суду;

10) затверджує бюджетний запит Верховного Суду;

10¹) з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані;

10²) за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства під час вирішення судових справ;

11) розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень.

Пленум Верховного Суду скликається Головою Верховного Суду в разі потреби або на вимогу не менш як четвертої частини від складу суддів Верховного Суду, але не рідше одного разу на три місяці. У разі відсутності Голови Верховного Суду Пленум скликається заступником Голови Верховного Суду²⁶.

За належну організацію роботи Верховного Суду відповідає Голова Верховного Суду. Він, зокрема, представляє Верховний Суд як найвищий суд у системі судустрою України у зносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, а також із судовими органами інших держав та міжнародними організаціями; визначає адміністративні повноваження заступника Голови Верховного Суду; скликає Пленум Верховного Суду; вносить на розгляд Пленуму подання щодо обрання на посаду секретаря Пленуму; вносить на розгляд Пленуму питання та головує на його засіданнях; контролює ефективність діяльності апарату Верховного Суду, погоджує призначення на посаду керівника апарату суду та його першого заступника, вносить подання про застосування до керівника апарату суду та його першого заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства; інформує Пленум Верховного Суду про діяльність Верховного Суду; здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду зі суддів Верховного Суду строком на чотири роки з правом займати цю посаду не більше двох строків поспіль. Процедура обрання на посаду Голови Верховного Суду та звільнення його з посади встановлюється Регламентом Пленуму Верховного Суду.

Питання для самоконтролю

1. За якими принципами сформований судустрій України?
2. Які суди розглядають справи як суд першої інстанції?
3. Який порядок утворення, реорганізації та ліквідації суду?
4. Назвіть види місцевих судів.
5. Означте повноваження апеляційних судів.
6. Які є вищі спеціалізовані суди?
7. Назвіть склад і структуру Верховного Суду.
8. Назвіть повноваження Верховного Суду.

²⁶ Про судустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

Розділ 3

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

3.1. Місце, завдання та принципи діяльності Конституційного Суду України

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. Це означає, що він є єдиним органом, який уповноважений Конституцією вирішувати питання відповідності конституційним приписам законів та інших нормативно-правових актів, а також дій відповідних посадових осіб (тобто уповноважений здійснювати конституційний контроль).

За світовою практикою конституційний контроль здійснюється судами загальної юрисдикції або спеціалізованими. У першому випадку конституційність нормативно-правових актів перевіряють всі суди загальної юрисдикції за звичайною процедурою під час розгляду конкретних судових справ або тільки найвищий суд загальної юрисдикції. У другому – конституційний контроль здійснюють конституційні суди.

Нині статус, завдання, організація, повноваження та порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Конституцією України (розділом XII і окремими статтями інших розділів), Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. та Регламентом Конституційного Суду України – актом, що регламентує організацію внутрішньої діяльності Конституційного Суду України відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України».

Згідно зі ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції²⁷.

²⁷ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

Отож специфіка діяльності цього органу полягає в тому, що суто правосуддя в повному розумінні цього слова він не здійснює. Конституційного Суду України вирішує не спори з приводу права на підставі закону, а питання конституційності законів та інших нормативно-правових актів.

Для багатьох вчених-юристів досі є спірним питання про те, чи належить конституційний контроль до судової влади, чи він є окремою, незалежною гілкою влади?

Отже, в Україні запроваджена європейська модель конституційного контролю. Необхідність існування централізованості, організаційної єдності конституційної юрисдикції, тобто наявність єдиного спеціального органу конституційної юрисдикції, пояснюється: 1) змістом і характером функції конституційного контролю; 2) соціальним призначенням і природою функції судового конституційного контролю. Об'єктами такого контролю є акти вищих органів держави: Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, а також Верховної Ради АРК. Частина з цих актів має універсальну природу, тобто вони діють у просторі в межах усієї держави.

З огляду на всю специфіку Конституційного Суду України, діяльність якого призначена не лише забезпечувати верховенство Основного Закону України, а й гарантувати в межах своїх завдань, функцій та повноважень стабільність конституційного ладу держави, цей судовий орган завжди діє в межах і на підставі принципів, визначених у статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», а саме: верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Стисло охарактеризуємо основні принципи діяльності Конституційного Суду України.

Принцип верховенства права вимагає від Конституційного Суду під час вирішення питань, які підпадають під його юрисдикцію, керуватися Конституцією та законами України, діяти правовими методами.

Принцип незалежності означає, що Конституційний Суд України у процесі реалізації своїх повноважень діє самостійно та є незалежним від будь-якого незаконного впливу. Вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється²⁸.

Принцип колегіальності означає, що судочинство Конституційним Судом здійснюється колегіально. Рішення ухвалюються, а висновки

²⁸ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

даються Конституційним Судом України поіменним голосуванням. Судді Конституційного Суду не мають права утримуватись від голосування. Рішення та висновки мотивуються письмово і підписуються окремо суддями Конституційного Суду, які голосували за їх прийняття і які голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються.

Гласність і відкритість діяльності Конституційного Суду України забезпечується відкритістю та усністю судового процесу, а рішення і висновки публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних виданнях України.

Акти Конституційного Суду, засідання Суду та інформація щодо справ, які розглядає Суд, є відкритими, якщо інше не встановлено законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в Суді усної або письмової інформації про результати розгляду його справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до рішення Суду.

Інформація про конституційні подання, конституційні звернення, конституційні скарги, що надійшли до Суду, перебіг справи, дату і час засідання Сенату, Великої палати є відкритою та оприлюднюється на офіційному веб-сайті Суду.

Розгляд справ на пленарних засіданнях Великої палати Конституційного Суду, Сенату Конституційного Суду здійснюється відкрито, за винятком закритої частини цих засідань, коли ухвалюється рішення, надається висновок, постановляється ухвала Суду.

Принцип повного і всебічного розгляду справ – це право сторін надавати у розпорядження суду будь-які документи, які мають значення для правильного вирішення питання, а з іншого боку – обов'язок суду повно, всебічно дослідити докази, подані сторонами для обґрунтування своїх позицій. Для цього Конституційний Суд України має право витребувати від Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, Генерального прокурора України, суддів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій всіх форм власності, політичних партій, об'єднань громадян, окремих громадян необхідні документи, матеріали з питань, котрі готуються Конституційним Судом до розгляду. Суддя Конституційного Суду має право оприлюднювати власну думку з питань, що стосуються провадження в Конституційному Суді, лише щодо тих справ, щодо яких вже ухвалено рішення чи надано висновки.

Принцип обґрунтованості та обов'язковості ухвалених Конституційним Судом рішень і висновків полягає у вмотивованості рішень та висновків з посиланням на Конституцію, закони України та інші нормативні акти. Рішення та висновок Суду є обов'язковими, остаточними та

такими, що не можуть бути оскаржені. За невиконання рішень та недодержання висновків Суду настає відповідальність згідно із законом²⁹.

Отже, чинне національне законодавство відводить пріоритетне місце та значення Конституційному Суду України як важливій частині механізму здійснення державної влади в питаннях гарантування верховенства Конституції як Основного Закону держави. Водночас, захищаючи Конституцію, в якій відтворено морально-правові цінності, Конституційний Суд захищає право і соціальні пріоритети: народ як джерело влади, права та свободи людини і громадянина, суверенітет і цілісність території, демократичну владу і судовий контроль, рівність кожного громадянина перед законом тощо.

Окремим напрямом діяльності Конституційного Суду України потрібно визнати також вирішення питань, які виникають у публічно-правовій сфері, які він розв'язує через визнання конституційності нормативно-правових актів та офіційне тлумачення Конституції і законів України. Результатом діяльності Конституційного Суду є рішення, в яких сформульовано правові позиції з питань, що виникають у практиці застосування Конституції та законів України.

Отже Конституційний Суд України – це окремий, незалежний від судів загальної юрисдикції та єдиний в Україні орган конституційної юрисдикції. Він не може бути касаційною, апеляційною чи першою інстанцією в системі судів загальної юрисдикції. Це означає, що до нього не можна звертатися із заявами або скаргами на необґрунтованість рішень чи вироків, винесених цими судами.

3.2. Склад та порядок формування Конституційного Суду України. Правовий статус суддів Конституційного Суду України

Конституційний Суд України (далі – КСУ) складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Така кількість суддів обумовлена особливістю завдань, які має Конституційний Суд, а також прагненням забезпечити у складі суду баланс суддів різних професійних спрямувань і життєвих переконань.

²⁹ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів КСУ. Судді призначаються строком на дев'ять років без права бути призначеними повторно. Строк встановлено лише для суддів, а це означає, що у разі дострокового вибуття судді новий суддя буде призначений на дев'ятирічний термін. Відбір кандидатур на посаду судді КСУ здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду на конкурсних засадах щодо осіб, яких призначає Президент України, здійснює конкурсна комісія, яку створює Президент України. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду у Верховній Раді України здійснює комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду з'їздом суддів України здійснює Рада суддів України.

Про початок конкурсу для відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду оголошується на офіційному вебсайті, відповідно, Президента України, Верховної Ради України, Ради суддів України не пізніше ніж за три місяці до дня закінчення строку повноважень чи досягнення крайнього віку перебування на посаді судді Конституційного Суду або не пізніше одного місяця з дня виникнення вакансії на посаду судді Конституційного Суду в разі, якщо повноваження судді Конституційного Суду припинено чи його звільнено з посади з підстав, передбачених статтею 149¹ Конституції України.

Склад конкурсної комісії, створеної Президентом України, формується з числа правників з визнаним рівнем компетентності, які не беруть участі в конкурсному відборі на посаду судді Конституційного Суду.

Конкурсна комісія, Комітет, Рада суддів України упродовж одного місяця з дня оголошення про початок конкурсу в межах загального строку проведення конкурсу приймає заяви від осіб, які виявили намір обійняти посаду судді Конституційного Суду і відповідають встановленим Конституцією України вимогам. За результатами вивчення документів та відомостей, наданих кандидатами, та співбесіди з ними конкурсна комісія, Комітет, Рада суддів України ухвалює рекомендацію щодо кожного кандидата на посаду судді Конституційного Суду. Конкурсна комісія, Рада суддів України складають списки кандидатів, рекомендованих на посаду судді Конституційного Суду, на підставі яких суб'єкти призначення приймають відповідні рішення. Такі списки мають містити кількість кандидатів, яка щонайменше втричі перевищує кількість вакансій. Загальний строк проведення конкурсу для відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду становить два місяці.

За результатами конкурсного відбору Президент України видає указ про призначення на посаду судді Конституційного Суду. Президент України призначає особу на посаду судді Конституційного Суду не пізніше трьох місяців із дня припинення повноважень або звільнення з посади судді Конституційного Суду, якого призначив Президент України.

Порядок призначення судді Конституційного Суду Верховною Радою України встановлюється Регламентом Верховної Ради України. Відповідно до ст. 208⁴ Регламенту право подання пропозиції щодо кандидата на посаду судді Конституційного Суду України має депутатська фракція (депутатська група), яка може запропонувати по одному кандидату на кожну вакантну посаду судді Конституційного Суду України, а також група позафракційних народних депутатів у кількості, не меншій за кількісний склад найменшої депутатської групи. Інформація про пропозиції депутатських фракцій (депутатських груп), а також груп позафракційних народних депутатів (у разі подання) та про осіб, які претендують бути обраними на посаду судді Конституційного Суду, разом із автобіографіями та мотиваційними листами кандидатів оприлюднюються Апаратом Верховної Ради на офіційному вебсайті Верховної Ради на наступний робочий день після закінчення строку прийняття заяв кандидатів. Комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України, розглядає заяву особи, яка виявила намір обійняти посаду судді Конституційного Суду, та документи, подані з пропозиціями депутатських фракцій (депутатських груп), і ухвалює рішення про відповідність особи вимогам, встановленим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України». Після цього стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду, проводиться спеціальна перевірка.

Після отримання довідки про результати спеціальної перевірки щодо всіх кандидатів на посаду судді Конституційного Суду відповідний комітет Верховної Ради проводить співбесіди з кандидатами, які пройшли спеціальну перевірку та ухвалює рекомендацію щодо кожного кандидата на посаду судді Конституційного Суду України. Потім комітет подає на розгляд Верховної Ради щодо кожного кандидата на посаду судді Конституційного Суду рекомендацію, довідку про результати спеціальної перевірки та інші документи, подані кандидатом.

Після виступів кандидатів та обговорення кандидатур на пленарному засіданні Верховної Ради проводиться голосування. Відбір на посади судді Конституційного Суду здійснюється Верховною Радою відкритим рейтинговим голосуванням по кожному кандидату окремо. Верховна Рада призначає суддів Конституційного Суду списком, визначеним за підсумками рейтингового голосування, відповідно до кількості вакантних

посад відкритим голосуванням більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради.

У разі, якщо вакантною є одна посада судді Конституційного Суду, Верховна Рада призначає, відкритим голосуванням більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради, на посаду того кандидата, який за підсумками рейтингового голосування отримав найбільшу кількість голосів народних депутатів. Якщо рішення про призначення на посади суддів (судді) Конституційного Суду не прийнято, оголошується повторний конкурс. Рішення про призначення на посади суддів Конституційного Суду України оформлюється постановою Верховної Ради³⁰.

За результатами конкурсного відбору З'їзд відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів З'їзду включає кандидатури на посаду судді Конституційного Суду до бюлетеня для таємного голосування. Призначеним на посаду судді Конституційного Суду вважається той кандидат, який у результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів З'їзду. Якщо за результатами голосування суддя Конституційного Суду не призначений, проводиться повторне голосування щодо двох кандидатів, які набрали більшу кількість голосів порівняно з іншими кандидатами. З'їзд призначає особу на посаду судді Конституційного Суду не пізніше трьох місяців із дня припинення повноважень або звільнення з посади судді Конституційного Суду, якого призначив З'їзд. Рішення З'їзду про призначення на посаду судді Конституційного Суду підписують головуючий на З'їзді та секретар³¹.

Для кандидатів на посаду суддів КСУ Конституція встановлює особливі вимоги. Суддею КСУ може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності. З огляду на це можна стверджувати, що законодавство передбачає положення, згідно з якими судді КСУ повинні мати значний життєвий досвід, високу кваліфікацію у галузі права, бездоганну репутацію, високі моральні якості, бути сумлінними і чесними.

Оскільки судді КСУ призначаються для виконання особливих повноважень, то вони не можуть належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представниць-

³⁰ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/conv#n2070>.

³¹ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

кий мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої³².

Тобто, суддя Конституційного Суду має відповідати критерію політичної нейтральності. Суддя не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти прихильність до них, брати участь у будь-якій політичній діяльності.

Суддею Конституційного Суду, зокрема, не може бути призначена на посаду особа, яка на день призначення:

- 1) є членом або обіймає посаду в політичній партії, іншій організації, яка має політичні цілі або бере участь у політичній діяльності;
- 2) є обраною на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, має представницький мандат;
- 3) бере участь в організації або фінансуванні політичної агітації чи іншої політичної діяльності.

Також суддя Конституційного Суду не може суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування, органі професійного правничого самоврядування, зі статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з іншим представницьким мандатом, з адвокатською діяльністю, з підприємницькою діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, за винятком здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності та отримання винагороди за неї, а також не може входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку.

Особа, яка є власником акцій або володіє іншими корпоративними правами чи має інші майнові права або інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на меті одержання прибутку, на час перебування на посаді судді Конституційного Суду передає такі акції (корпоративні права) або інші відповідні права в управління незалежній третій особі (без права надання інструкцій такій особі щодо розпорядження такими акціями, корпоративними, іншими правами або інструкцій щодо реалізації прав, які з них виникають). Суддя Конституційного Суду може отримувати відсотки, дивіденди та інші пасивні доходи від майна, власником якого він є³³. До того ж, на суддів Конституційного Суду поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції».

³² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

³³ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

Суддя Конституційного Суду набуває повноважень з дня складення ним на спеціальному пленарному засіданні Суду присяги. Повноваження судді Конституційного Суду та гарантії його діяльності не можуть бути обмежені при введенні воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку його повноважень;
- 2) досягнення ним сімдесяти років;
- 3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;
- 4) набуття законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) набуття законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;
- 6) смерті судді Конституційного Суду України³⁴.

3.3. Організація діяльності Конституційного Суду України

Конституційний Суд України як єдиний колегіальний орган конституційної юстиції в Україні має певну організаційну структуру, яка дає йому можливість ефективно здійснювати свої основні повноваження. Під структурою Конституційного Суду України необхідно розуміти його внутрішню організаційну побудову. Організаційна структура Конституційного Суду визначається Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» та Регламентом Конституційного Суду України і вона включає Велику палату, два сенати та шість колегій. Велика палата, Сенат, Колегія мають статус органів Суду.

Велика палата діє у складі всіх суддів Конституційного Суду. Вона розглядає питання щодо: відповідності Конституції України (конституційності) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України; відповідності Конституції України чинних

³⁴ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, встановлених статтями 111 і 151 Конституції України; відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України; відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України; відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами у разі відмови Сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати у випадках, визначених цим Законом.

До повноважень Великої палати також належить вирішення процедурних питань, що виникають під час конституційного провадження.

У Конституційному Суді діє два сенати – Перший сенат і Другий сенат. Сенат діє у складі дев'яти суддів. Склад сенатів формується на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду шляхом жеребкування. Стосовно Голови Конституційного Суду та заступника Голови Конституційного Суду жеребкування не проводиться. Персональний склад сенатів затверджується постановою Конституційного Суду.

Сенат розглядає справи за участю щонайменше шести суддів Конституційного Суду. На засіданнях сенатів головує, відповідно, Голова Конституційного Суду та заступник Голови Конституційного Суду, а у разі їх відсутності – старший за віком Суддя, що входить до складу відповідного Сенату.

Сенат розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами, а також інші питання, що визначені законом.

У межах сенатів Конституційного Суду утворюються шість колегій суддів Конституційного Суду – по три колегії суддів Конституційного Суду в межах кожного Сенату. Колегії суддів Конституційного Суду утворюються на спеціальному пленарному засіданні Суду після утворення сенатів Конституційного Суду шляхом жеребкування³⁵. Колегія діє у складі трьох суддів Конституційного Суду. До повноважень Колегії

³⁵ Регламент Конституційного Суду України : Постанова Конституційного Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18>.

належить вирішення питань щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою. Колегія більшістю голосів від її складу постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

Допоміжними органами Суду з питань організації його внутрішньої діяльності є постійні комісії. Суд на засіданні створює з числа суддів Конституційного Суду постійні комісії та затверджує положення про них. Суд шляхом відкритого голосування створює такі постійні комісії Суду: 1) з питань регламенту та етики; 2) з питань бюджету та кадрів; 3) з питань наукового забезпечення; 4) з питань міжнародних зв'язків. За необхідності Суд може створювати інші постійні комісії Суду, ліквідувати або реорганізовувати раніше створені, змінювати їх кількісний та персональний склад.

Кількісний склад постійних комісій Суду визначає Суд. Кандидатури суддів Конституційного Суду для обрання до складу постійних комісій Суду пропонують судді Конституційного Суду, зокрема й шляхом самовисування. Спірні питання членства в постійних комісіях Суду вирішує Суд. Голова постійної комісії Суду обирається більшістю суддів Конституційного Суду, що входять до складу комісії. Голова постійної комісії Суду організовує діяльність комісії та веде її засідання.

З метою підготовки наукових висновків із питань діяльності Конституційного Суду України, які потребують наукового забезпечення, утворюється науково-консультативна рада з висококваліфікованих фахівців у галузі права.

Для забезпечення належної організації роботи Конституційного Суду формуються керівні органи – Голова та заступник Голови Конституційного Суду.

Голову Суду обирають таємним голосуванням на спеціальному пленарному засіданні Суду зі складу суддів Конституційного Суду лише на один трирічний строк. Для обрання Голови Суду на спеціальному пленарному засіданні Суду створюється комісія з числа суддів Конституційного Суду. Вибори Голови Суду проводяться не пізніше ніж через місяць з дня, коли посада Голови Суду стала вакантною. Обраним на посаду Голови Суду вважається кандидат, за якого проголосувала більшість суддів Конституційного Суду від конституційного складу Суду. Під час голосування Суддя може проголосувати лише за одну кандидатуру.

Якщо запропоновано не більше двох кандидатів і Голову Суду не було обрано, проводяться нові вибори. Якщо запропоновано більше двох кандидатів і жодного з них не було обрано, проводиться повторне голосування щодо двох кандидатів, які одержали найбільшу кількість

голосів. Якщо під час повторного голосування Голову Суду не обрано, проводяться нові вибори³⁶.

До повноважень Голови Конституційного Суду належить: здійснення загального керівництва організацією роботи Суду та Секретаріату Суду; скликання засідання, спеціальних пленарних засідань Суду, засідань, пленарних засідань Великої палати; головування на засіданнях, спеціальних пленарних засіданнях Суду, засіданнях, пленарних засіданнях Великої палати; входить до одного із сенатів і головує на його засіданнях; здійснює розпорядження бюджетними коштами на утримання та забезпечення діяльності Суду відповідно до затвердженого Судом кошторису та контролює ефективність використання цих коштів Секретаріатом Суду; виконання інших повноважень.

За відсутності Голови Суду його обов'язки виконує заступник Голови Суду. Заступник Голови Суду виконує за дорученням Голови Суду окремі його повноваження. Заступника Голови Суду обирають за пропозицією Голови Суду лише на один трирічний строк таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Він входить до одного із сенатів і головує на його засіданнях.

Отже, Голова Суду, заступник Голови Суду здійснюють представницькі, організаційні та розпорядчі функції.

3.4. Повноваження Конституційного Суду України, форми та суб'єкти звернення до нього

Відповідно до статті 150 Конституції України та статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» до повноважень Суду конституційної юрисдикції віднесено вирішення таких питань:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних

³⁶ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

5) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України;

6) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

7) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

8) вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України;

9) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Необхідно зазначити, що Суд не розглядає питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених пунктом 28 частини першої статті 85 та частиною другою статті 137 Конституції України³⁷.

Законом України «Про Конституційний Суд України» чітко визначено три форми звернень до Конституційного Суду України, а саме: 1) конституційне подання; 2) конституційне звернення; 3) конституційна скарга.

Конституційне подання – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання акта (його окремих положень) неконституційним або офіційного тлумачення норм Конституції України.

³⁷ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

Суб'єктами права на конституційне подання є: 1) Президент України; 2) народні депутати України (у складі не менше сорока п'яти); 3) Верховний Суд; 4) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; 5) Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Конституційне звернення – це подане до Конституційного Суду України письмове клопотання про надання висновку стосовно:

1) відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість;

2) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту;

4) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

5) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

6) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України.

Суб'єктами права на конституційне звернення можуть бути:

- 1) Президент України (за пунктами 1, 2, 6 частини 1 статті 53);
- 2) Верховна Рада України (за пунктами 3, 4, 5 частини першої статті 53);
- 3) Кабінет Міністрів України (за пунктом 1 частини першої статті 53);
- 4) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України (за пунктами 1, 2 частини першої статті 53)³⁸.

Конституційна скарга – це письмове клопотання, подане до Конституційного Суду України щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), застосованого в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

Питання про відкриття конституційного провадження у справі вирішуються на засіданнях колегій, сенатів і Великої палати КСУ.

Так, ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням або конституційним зверненням постанов-

³⁸ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

ляє: 1) Колегія; 2) Велика палата – у разі незгоди з ухвалою колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

Ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою постановляє: 1) Колегія; 2) Сенат – у разі незгоди з ухвалою колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, винесеною неодностайно.

Справу, за якою відкрито конституційне провадження, розглядають, відповідно, Сенат або Велика палата на пленарному засіданні в порядку та строк, установлені законом.

За загальним правилом ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті конституційного провадження у справі колегія постановляє не пізніше одного місяця з дня визначення судді-доповідача. Цей строк може бути подовжено на засіданні Великої палати за клопотанням судді-доповідача чи головуючого в Сенаті. Водночас суб'єкт звернення потрібно повідомити про відкриття провадження у справі в десятиденний строк з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі.

Відповідно до статей 64, 65 Закону України «Про Конституційний Суд України» справи, конституційне провадження щодо яких відкрито, розглядаються в порядку письмового або усного провадження на пленарних засіданнях Сенатів і Великої палати. Заразом основною формою розгляду справ за загальним правилом є письмове провадження.

Так, відповідно до статті 66 профільного закону засідання Великої палати є повноважним, якщо на ньому присутні щонайменше 12 суддів суду конституційної юрисдикції. Водночас ухвала Великої палати щодо відкриття або відмови у відкритті конституційного провадження у справах за конституційним поданням чи конституційним зверненням у разі постановлення Колегією ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі є постановленою, якщо за неї проголосувала більшість суддів Конституційного Суду, які беруть участь у її засіданні. Постановлена Великою палатою ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження у справі є остаточною.

Велика палата на пленарних засіданнях розглядає справи, провадження за якими відкрито за конституційним поданням чи конституційним зверненням, та справи, провадження за якими відкрито за конституційною скаргою, але Сенат відмовився від розгляду справи на розсуд Великої палати.

Рішення суду конституційної юрисдикції вважається ухваленим Великою палатою, а його висновок – наданим, якщо за це проголосувало щонайменше 10 суддів Конституційного Суду України.

Законодавець вичерпно на цей момент визначає, що учасниками конституційного провадження є суб'єкт права на конституційне подання,

конституційне звернення та конституційну скаргу та орган або посадова особа, які ухвалили акт, що є предметом розгляду в суді конституційної юрисдикції, а також залучені цим судом до участі у розгляді справи органи та посадові особи, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі та інші особи, участь яких є необхідною для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи.

Чинним законодавством не заборонено учасникам конституційного провадження та іншим особам, присутнім у залі засідань суду, здійснювати аудіо- та відеозапис відкритої частини пленарного засідання Сенату, Великої палати за допомогою портативних технічних засобів у порядку, встановленому Законом України «Про Конституційний Суд України».

Крім того, вони мають право: 1) знайомитися із матеріалами справи; 2) давати усні та письмові пояснення; 3) викладати свої думки з питань, що розглядаються; 4) ставити з дозволу головуючого запитання іншим учасникам конституційного провадження; 5) заявляти клопотання; 6) подавати заяви про відвід судді Конституційного Суду України; 7) користуватися іншими правами, передбаченими законодавцем.

Що стосується обов'язків учасників конституційного провадження, то останні повинні у разі запрошення до Конституційного Суду України: 1) з'явитися на засідання, пленарне засідання Сенату або Великої палати; 2) давати правдиві пояснення, надавати документи, матеріали та іншу інформацію, необхідні для повного та всебічного розгляду справи.

Експерти, спеціалісти, свідки й інші особи, участь яких має сприяти об'єктивному та повному розгляду справи, у разі запрошення до Конституційного Суду України зобов'язані прибути на засідання або пленарне засідання Сенату чи Великої палати, давати правдиві пояснення, надавати документи, матеріали та іншу інформацію, необхідні для повного та всебічного розгляду справи. Водночас за ненадання інформації або надання завідомо недостовірних документів, матеріалів та іншої недостовірної інформації і учасники конституційного провадження, і інші особи, участь яких має сприяти об'єктивному та повному розгляду справи, несуть відповідальність у порядку, визначеному законом.

Необхідно акцентувати на тому, що строк конституційного провадження не повинен перевищувати шість місяців, однак у межах одного календарного місяця повинні бути вирішені справи: 1) про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України; 2) порушені за зверненням Президента України щодо конституційності актів Кабінету Міністрів України відповідно до пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України; 3) щодо яких Сенат або Велика палата визнали

конституційне провадження невідкладним; 4) про надання висновку про відповідність Конституції України (конституційність) питання, що пропонується для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, міжнародного договору, що передбачає зміну території України, який вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість.

За результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати рішення ухвалює Велика палата.

Водночас висновок суду конституційної юрисдикції надає Велика палата у справах щодо:

1) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться на розгляд до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

2) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту;

4) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України;

5) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

6) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України.

Окремо зауважимо, що рішеннями Сенату завершується розгляд конституційного провадження за конституційними скаргами.

Згідно зі статтею 151-2 Конституції України рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені³⁹. Суд ухвалює рішення і надає висновок іменем України.

³⁹ Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид.наук, проф. С. М. Гусарова ; С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін. Харків, 2020. С. 40, 41.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть принципи діяльності Конституційного Суду.
2. Який порядок формування Конституційного Суду?
3. Назвіть вимоги до суддів Конституційного Суду.
4. Назвіть повноваження Конституційного Суду України.
5. Дайте характеристику формам звернення до Конституційного Суду.
6. Назвіть суб'єкти звернення до Конституційного Суду.
7. Назвіть гарантії діяльності судді Конституційного Суду.
8. Яка організаційна структура Конституційного Суду?

Розділ 4

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

4.1. Суддя – носій судової влади. Гарантії незалежності суддів

Професійні судді та залучені у визначених законом випадках для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади.

Суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі.

Суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Держава охороняє незалежність суддів і забезпечує її:

- 1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- 2) недоторканністю та імунітетом судді;
- 3) незмішваністю судді;
- 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- 5) забороною втручання у здійснення правосуддя;
- 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;
- 9) функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;
- 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

11) правом судді на відставку (ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судді і не посягати на неї. Під час прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України та законом гарантій незалежності судді.

У разі втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, він зобов'язаний звернутися до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора з повідомленням про такий факт.

У своїй професійній діяльності судді зобов'язані:

1) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;

2) дотримуватися правил суддівської етики, зокрема й виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та невідкупності суддів;

3) подавати декларацію добросовісності судді та декларацію родинних зв'язків судді;

4) виявляти повагу до учасників процесу;

5) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;

6) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;

7) подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

8) систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду;

9) звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання;

10) підтверджувати законність джерела походження майна у зв'язку з проходженням кваліфікаційного оцінювання або в порядку дисциплінарного провадження щодо судді, якщо обставини, що можуть мати наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викликають сумнів у законності джерела походження майна або добросовісності поведінки судді.

Також суддя повинен додержуватися присяги⁴⁰.

Крім обов'язків суддя має і права, а саме: має право брати участь у суддівському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності суду; можуть утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня; може бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки; має право підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку тощо.

Згідно з Конституцією України правосуддя здійснюється професійними суддями, а у визначених законом випадках за участю присяжних. Отож розглянемо вимоги до кандидатів на посаду судді та присяжних.

Ці вимоги можна розділити на загальні та спеціальні. До загальних вимог відносять: наявність громадянства України, вища юридична освіта, компетентність, добросовісність та володіння державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови. До спеціальних – вік, стаж професійної діяльності у сфері права, стаж роботи на посаді тощо.

Для *суддів місцевих судів* визначений вік від 30–65 років, а стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше 5 років.

Суддею апеляційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, а також відповідає одній із таких вимог:

- 1) стаж роботи на посаді судді не менш як 5 років;
- 2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;
- 3) має досвід професійної діяльності адвоката, зокрема й щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;
- 4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог у пунктах 1–3 щонайменше сім років.

Суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому суді з питань інтелектуальної власності, а також відповідає одній із таких вимог:

- 1) має стаж роботи на посаді судді не менше трьох років;

⁴⁰ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

2) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше п'ять років;

4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог у пунктах 1–3, щонайменше п'ять років.

Суддею Вищого антикорупційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому антикорупційному суді, а також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією, та відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;

4) має сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1–3 роботи (професійної діяльності) щонайменше сім років.

Не може бути призначена суддею Вищого антикорупційного суду особа:

1) яка упродовж десяти років, що передують призначенню:

– працювала (проходила службу) в органах прокуратури України, внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державному бюро розслідувань, інших правоохоронних органах (органах правопорядку), податковій міліції, Службі безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному бюро України, Бюро економічної безпеки України, Національному агентстві з питань запобігання корупції, Національному агентстві України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших кримінальних правопорушень, Антимонопольному комітеті України, Рахунковій палаті, центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

– обіймала політичні посади, мала представницький мандат;

2) яка упродовж останніх п'яти років входила до складу керівних органів політичної партії або перебувала у трудових чи інших договірних відносинах з політичною партією;

3) відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

4) яка входила до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

5) яка була членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні»;

6) яка входила до складу Міжвідомчої комісії з питань державних закупівель до створення електронної системи закупівель відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі»;

7) яка відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, була позбавлена права обіймати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (крім осіб, які були реабілітовані), незалежно від зняття чи погашення такої судимості, або яка мала судимість за вчинення будь-якого умисного кримінального правопорушення, незалежно від зняття чи погашення такої судимості⁴¹.

Суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше десяти років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, зокрема й щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років;

4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог у пунктах 1–3 щонайменше десять років.

Не може бути призначений суддею громадянин, який:

1) визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним;

2) має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя;

3) має незняту чи непогашену судимість.

Також не може претендувати на посаду судді особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду; особа,

⁴¹ Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.

яку було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаний посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду; особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання.

Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади».

Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Особи, які є власниками акцій або володіють іншими корпоративними правами чи мають інші майнові права або інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на меті отримання прибутку, зобов'язані передати такі акції (корпоративні права) або інші відповідні права в управління незалежній третій особі (без права надання інструкцій такій особі щодо розпорядження такими акціями, корпоративними або іншими правами, або щодо реалізації прав, які з них виникають) на час перебування на посаді судді. Суддя може отримувати відсотки, дивіденди та інші пасивні доходи від майна, власником якого він є.

Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації.

Суддя повинен дотримуватися вимог до несумісності, визначених законодавством у сфері запобігання корупції. Не вважається сумісництвом відрядження судді на роботу до Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України чи Ради суддів України.

4.2. Порядок зайняття посади судді та підстави звільнення

Кожен, хто відповідає встановленим вимогам до кандидата на посаду судді, має право звернутися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із заявою про участь у доборі кандидатів на посаду судді. Добір і призначення на посаду судді місцевого суду включає такі стадії:

1) рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів;

2) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму офіційному вебсайті оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді. В оголошенні має бути зазначено кінцевий термін подання документів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, що не може бути меншим ніж 30 днів із дати розміщення оголошення, а також прогнозована кількість вакантних посад суддів на наступний рік;

3) подання особами, які виявили намір стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів;

4) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України перевірки відповідності осіб вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів;

5) допуск Вищою кваліфікаційною комісією суддів України осіб, які за результатами перевірки на час звернення відповідають вимогам до кандидата на посаду судді, до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту;

6) складення особою, допущеною до участі у доборі, відбіркового іспиту;

7) встановлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України результатів відбіркового іспиту та їх оприлюднення на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

8) проведення стосовно осіб, які успішно склали відбірковий іспит, спеціальної перевірки в порядку, визначеному законодавством про запобігання корупції;

9) проходження кандидатами, які успішно склали відбірковий іспит та пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки; отримання свідоцтва про проходження спеціальної підготовки;

10) складення кандидатами, які пройшли спеціальну підготовку, кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів;

11) зарахування Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту до

резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення їх рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді, включених до резерву та рейтингового списку, на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

12) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до кількості вакантних посад судді у місцевих судах конкурсу на заміщення таких посад;

13) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів, які взяли участь у такому конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді;

14) розгляд Вищою радою правосуддя рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді;

15) видання указу Президента України про призначення на посаду судді – у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду.

Президент України видає указ про призначення судді не пізніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя.

Особа, яка хоче брати участь у доборі на посаду судді, повинна подати такі документи:

1) письмову заяву про участь у доборі кандидатів на посаду судді;
2) копію паспорта громадянина України;
3) анкету кандидата на посаду судді, що містить інформацію про нього;

4) мотиваційний лист, у якому викладаються мотиви бути суддею;
5) декларацію родинних зв'язків та декларацію доброчесності кандидата на посаду судді;

6) копію диплома про вищу юридичну освіту (з додатками), здобуту в Україні, копії документів про вищу юридичну освіту, здобуту за кордоном, разом із копіями документів, що підтверджують їх визнання в Україні, а також копії документів про науковий ступінь, вчене звання (за наявності);

7) копію трудової книжки, послужного списку (за наявності) або інших документів щодо трудової діяльності кандидата на посаду судді;

8) документи з медичних установ установленої форми про проходження психіатричних та наркологічних оглядів та перебування на обліку у психоневрологічних або наркологічних закладах охорони здоров'я;

9) письмову згоду на збирання, зберігання, обробку та використання інформації про кандидата з метою оцінки його готовності до роботи на посаді судді;

10) згоду на проведення щодо нього спеціальної перевірки відповідно до закону;

11) копію декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка охоплює період року, що передує року подання документів, та посилання на відповідну сторінку Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

12) копію військового квитка (для військовослужбовців або військовозобов'язаних);

13) документи, що підтверджують відповідність кандидата на посаду судді вимогам визначених Законом.

Вимагати від кандидата надання інших документів забороняється.

Добір кандидатів на посаду судді полягає у проходженні особами відбіркового іспиту, спеціальної перевірки, яку проводить Вища кваліфікаційна комісія суддів України відповідно до законодавства про запобігання корупції, а також у проходженні спеціальної підготовки та складенні кваліфікаційного іспиту.

Добір кандидатів на посаду судді, які мають стаж роботи на посаді помічника судді щонайменше три роки, проводиться з особливостями, визначеними рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Порядок складення відбіркового іспиту та методика оцінювання результатів визначаються положенням, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. З метою перевірки рівня загальних теоретичних знань кандидата на посаду судді у сфері права, володіння ним державною мовою, особистих морально-психологічних якостей кандидата Вищою кваліфікаційною комісією суддів України проводиться відбіркового іспит у формі анонімного тестування. Вища кваліфікаційна комісія суддів України зобов'язана забезпечити прозорість відбіркового та кваліфікаційного іспитів. На кожному з цих етапів та під час перевірки робіт можуть бути присутніми представники засобів масової інформації, громадських об'єднань, судді, адвокати, представники органів судового самоврядування, а також кожний кандидат на посаду судді, який брав участь у складенні відповідного іспиту.

Після закінчення відбіркового іспиту Вища кваліфікаційна комісія суддів України невідкладно у присутності кандидатів на посаду судді забезпечує перевірку робіт і визначає з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад прохідний бал, що не може бути нижчим 75 відсотків максимально можливого балу відповідного відбіркового іспиту.

Результати відбіркового іспиту оприлюднюються на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не пізніше наступного дня після проведення іспиту. За результатами відбіркового іспиту

Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює попереднє рішення про допуск осіб, які успішно склали відбірковий іспит, до наступного етапу добору й оприлюднює це рішення на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Для проведення спеціальної перевірки Вища кваліфікаційна комісія суддів України надсилає до уповноважених органів запити про перевірку відповідних відомостей щодо вказаних осіб. У разі проведення перевірки відомостей шляхом безпосереднього доступу до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, запити до відповідних органів не надсилаються. Перелік уповноважених державних органів та вимоги до інформації, що повинна бути надана або отримана, визначаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з урахуванням інформації, що міститься в особових справах кандидатів на посаду судді. За результатами спеціальної перевірки Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює рішення про направлення осіб для проходження спеціальної підготовки в Національній школі суддів України.

Спеціальна підготовка кандидата на посаду судді передбачає теоретичну та практичну підготовку судді в Національній школі суддів України та проводиться протягом дванадцяти місяців (якщо інший строк не визначений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) за рахунок коштів Державного бюджету України. За результатами спеціальної підготовки кандидати отримують свідоцтво. Національна школа суддів України надсилає матеріали щодо кандидатів, які пройшли спеціальну підготовку, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України для складення кваліфікаційного іспиту.

Кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка пройшла спеціальну підготовку та виявила намір бути рекомендованою для призначення на посаду судді. Кваліфікаційний іспит полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки кандидата на посаду судді, у тому числі отриманого за результатами спеціальної підготовки, а також ступеня його здатності здійснювати правосуддя. Кваліфікаційний іспит проводиться шляхом складення письмового анонімного тестування та виконання анонімно письмового практичного завдання з метою виявлення рівня знань, практичних навичок та умінь у застосуванні закону та веденні судового засідання. Кваліфікаційний іспит проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у спеціально обладнаному для цього приміщенні. Перебіг кваліфікаційного іспиту фіксується за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. На кожному його етапі та під час оцінювання результатів можуть бути присутніми представники

засобів масової інформації, професійних організацій правників, а також правозахисних організацій. Результати кваліфікаційного іспиту дійсні протягом трьох років з дня складення іспиту. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складення такого іспиту повторно не раніше ніж через рік. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит повторно, може бути допущена до наступного іспиту не раніше як через два роки.

Відповідно до кількості набраних кандидатами балів за результатами кваліфікаційного іспиту Вища кваліфікаційна комісія суддів України визначає рейтинг кандидатів на посаду судді. У рейтингу також окремо відображаються бали із завдань, якими перевіряють здатність кандидата бути суддею за відповідними спеціалізаціями. Вища кваліфікаційна комісія суддів України зараховує до резерву на заміщення вакантних посад суддів тих кандидатів, які набрали не менше 75 відсотків максимально можливого балу кваліфікаційного іспиту. Інформація про результати кваліфікаційного іспиту і місце кандидата на посаду судді за рейтингом є загальнодоступною та оприлюднюється на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Порядок призначення на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду за спеціальною процедурою. Ця процедура визначає, що на посаду судді відповідного апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду та Верховного Суду може бути призначена особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді та з відповідною спеціалізацією, а також відповідає одній із вимог, визначених Законом «Про судоустрій і статус суддів».

З метою допуску до проходження кваліфікаційного оцінювання для участі у конкурсі на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду за спеціальною процедурою кандидат на посаду судді подає до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України заяву і документи, про які зазначалось раніше. Після чого Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить кваліфікаційне оцінювання кандидата на посаду судді апеляційного, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду; проводить спеціальну перевірку щодо кандидатів на посаду судді, які допущені до етапу дослідження досьє та проведення співбесіди кваліфікаційного оцінювання.

За результатами кваліфікаційного оцінювання кандидата на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду ухвалює рішення про підтвердження або непідтвердження здатності такого кандидата здійснювати правосуддя у відповідному суді та визначає його рейтинг для участі у конкурсі.

Якщо за результатами проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює рішення про внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді, така рекомендація разом із відповідними матеріалами направляється Вищій раді правосуддя для розгляду питання про внесення Президентом України подання про призначення судді на посаду в апеляційний суд, вищий спеціалізований суд або Верховний Суд та ухвалює відповідне рішення.

Звільнення судді з посади можливе виключно з підстав, визначених у Конституції України, а саме:

- 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
- 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;
- 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна⁴².

Рішення про звільнення судді з посади ухвалює Вища рада правосуддя⁴³.

4.3. Присяжні як суб'єкт здійснення правосуддя

Присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя.

Присяжні зобов'язані:

- 1) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;

⁴² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁴³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

2) дотримуватися правил суддівської етики, зокрема й виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та невідкупності суддів;

3) виявляти повагу до учасників процесу;

4) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, зокрема й таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;

5) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;

Для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам закону і дали згоду бути присяжними. Список присяжних для розгляду господарських справ затверджується в порядку, визначеному законом, з числа осіб, які відповідають вимогам закону і дали згоду бути присяжними. У разі неприйняття місцевою радою (місцевими радами) протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради. Список присяжних затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України. Після затвердження списку присяжних такий список передається до відповідного окружного суду, в тому числі в електронній формі. Інформацію, що міститься у зазначеному списку, не може бути використано для цілей, що не пов'язані із добorem присяжних.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

Не включаються до списків присяжних громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;

2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;

3) які мають незняту чи непогашену судимість;

4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні

службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;

5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;

6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;

7) особи, які не володіють державною мовою.

Особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності. За наявності таких обставин, голова суду повинен увільнити особу, яку було включено до списку присяжних, від виконання обов'язків присяжного. Голова суду також увільняє від виконання обов'язків присяжного:

1) особу, яка перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також особу, яка має дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримує дітей-інвалідів або членів сім'ї похилого віку;

2) керівника або заступника керівника органу місцевого самоврядування;

3) особу, яка через свої релігійні переконання вважає для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя;

4) іншу особу, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вона посилається.

Увільнення від виконання обов'язків присяжного внаслідок відводу (самовідводу) у конкретній справі здійснюється в порядку, встановленому процесуальним законом або за поданням головуєчого судді.

Суд залучає присяжних до здійснення правосуддя у порядку черговості на строк не більше одного місяця на рік, крім випадків, коли продовження цього строку зумовлено необхідністю закінчити розгляд справи, розпочатий за їхньою участю. Добір осіб для запрошення до участі у здійсненні правосуддя як присяжних здійснюється за допомогою автоматизованої системи. Письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя суд надсилає присяжному не пізніше ніж за сім днів до початку судового засідання. Запрошення містить інформацію про права та обов'язки присяжного, вимоги до нього, а також підстави для увільнення від виконання обов'язків. Одночасно із запрошенням надсилається письмове повідомлення для роботодавця про залучення особи як присяжного.

Роботодавець зобов'язаний увільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова в увільненні від роботи вважається неповагою до суду. Присяжний зобов'язаний вчасно з'явитися на запрошення суду для участі в судовому засіданні.

Неприбуття в судове засідання без поважних причин вважається неповагою до суду.

Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована відповідно до посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються за рахунок коштів бюджетної програми на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України. За присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, визначені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

На присяжних поширюються гарантії незалежності та недоторканості суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків із здійснення правосуддя. За обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть гарантії незалежності суддів.
2. Що означає недоторканість судді?
3. Хто може бути суддею апеляційного суду?
4. Хто може бути суддею Вищого антикорупційного суду?
5. Хто може бути суддею Верховного Суду?
6. Назвіть стадії добору та призначення на посаду судді.
7. Хто не може бути призначений на посаду судді?
8. Назвіть підстави звільнення судді.

Розділ 5

ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

5.1. Роль і місце прокуратури в системі державних органів України. Принципи організації та діяльності органів прокуратури

У юридичній науці України немає одностайності у питанні, до якої гілки влади належить прокуратура. Чинне законодавство України також не дає чіткої відповіді на це запитання. Досвід зарубіжних країн свідчить, що є різні варіанти вирішення питання про місце прокуратури у системі органів державної влади.

Світова конституційна доктрина розглядає 3 групи країн, які відображають особливості місця й ролі прокуратури:

1) держави, у яких прокуратура входить до системи міністерства юстиції, однак водночас може належати до органів правосуддя та діяти при судах, а прокурори можуть належати до суддівського корпусу (магістратури) (Франція, Бельгія, Нідерланди, Данія тощо);

2) держави, у яких прокуратура належить до системи судової гілки державної влади, знаходиться при судах або користується в межах судової влади адміністративною автономією (Іспанія, Болгарія, Латвія тощо);

3) держави, у яких прокуратура є самостійною (незалежною) системою державних органів, підзвітною парламенту або главі держави; до цієї групи країн належать зазвичай соціалістичні (В'єтнам, КНР, КНДР, Куба, Лаос) та постсоціалістичні (Росія, Білорусь та інші країни СНД) держави; у них на прокуратуру разом з іншими функціями здебільшого покладається так званий загальний нагляд за дотриманням законодавства, об'єктами якого є державні органи (переважно лише виконавчі – від міністерств і нижче), громадські об'єднання, суб'єкти господарювання, різні установи та фізичні особи.

Після конституційної реформи 2016 року прокуратура була віднесена до розділу «Правосуддя», через що втратила статус органа, який

має самостійний конституційно-правовий статус. Зокрема, з Конституції України було вилучено розділ VII «Прокуратура» у повному обсязі, та увідповіднено до міжнародних і європейських стандартів положення, що визначають юридичний статус органів прокуратури, включені до розділу VIII «Правосуддя».

Приміром, із переліку функцій прокуратури вилучено низку не властивих (за європейськими стандартами) їй функцій, а саме: нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина; нагляд за додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (так званий «загальний нагляд»); нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян.

Як наслідок запропонованих змін, органи прокуратури отримали широкі процесуальні можливості для набагато якіснішого виконання властивих прокуратурі функцій – підтримання публічного обвинувачення в суді; процесуального керівництва досудовим розслідуванням; вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження; нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Запропонована зміна функцій прокуратури відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства та європейським стандартам стосовно функціонування органів (служби) публічного обвинувачення у демократичному суспільстві, керованому верховенством права⁴⁴.

Аналіз функцій прокуратури, визначених Конституцією і Законом «Про прокуратуру» свідчить, що одні функції прокуратури тяжіють до виконавчої влади, інші – до судової. З огляду на це, а також беручи до уваги, що принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову не позбавлений умовності, логічним буде висновок, що в сучасному вигляді прокуратуру України ні до жодної гілки влади не можна відносити, вона за своєю державно-правовою природою є самостійним державним інститутом у механізмі державної влади, призначеним здійснювати визначені законодавством функції.

⁴⁴ Прокурорське право : навч. посібник / Г. Д. Борейко, О. М. Броневицька, Ю. О. Лісіцина, В. В. Луцик, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Б. М. Телефанко ; за заг. ред. В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 44.

Діяльність органів прокуратури спрямована на утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань:

- закріплених Конституцією України незалежності республіки, суспільного й державного ладу, політичної та економічної систем, прав національних груп і територіальних утворень;

- гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина;

- основ демократичного устрою державної влади, правового статусу місцевих рад, органів самоорганізації населення.

Діяльність прокуратури ґрунтується на певних принципах. **Принципи організації та діяльності прокуратури** – це основоположні засади, що розкривають суть прокурорського нагляду, особливості організації (устрою) та діяльності прокуратури, визначають характер повноважень прокурора, правових засобів їх забезпечення.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» до них відносять:

- 1) верховенство права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю;

- 2) законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності;

- 3) територіальності;

- 4) презумпції невинуватості;

- 5) незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків;

- 6) політичної нейтральності прокуратури;

- 7) недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади;

- 8) поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом;

- 9) прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання;

- 10) неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Розглянемо ці принципи детальніше. Суть принципу верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недотор-

канності і безпеки найвищою соціальною цінністю *закріплена в Конституції України*. Так, конституційна норма відображає те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантування визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Визнання та дія принципу верховенства права в Україні закріплено у ст. 8 Конституції, відповідно до якої Основний закон України має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти ухвалюються на основі Конституції України і мають відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду по захист конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується⁴⁵.

Принцип законності, справедливості, неупередженості й об'єктивності. Цей принцип означає здійснення державними органами та посадовими особами всіх властивих їм функцій відповідно до чинної Конституції, законів та підзаконних актів. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про прокуратуру», організація та діяльність прокуратури України, статус прокурорів визначаються Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру» й іншими законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України⁴⁶.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., кожен має право на справедливий суд⁴⁷. Варто зазначити, що принцип справедливості, неупередженості й об'єктивності закріплений у Кодексі професійної етики та поведінки працівників поліції від 24 квітня 2017 р.⁴⁸.

Працівник прокуратури зобов'язаний діяти справедливо, неухильно дотримуючись закону щодо підстав, порядку й умов реалізації повно-

⁴⁵ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

⁴⁶ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

⁴⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

⁴⁸ Кодекс професійної етики та поведінки прокурора : затв. Всеукраїнська конференція прокурорів від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.

важень прокуратури, бути об'єктивним у своїх стосунках з органами влади, громадськістю й окремими особами. Він має усвідомлювати соціальну значущість прокурорської діяльності, міру відповідальності перед суспільством у забезпеченні захисту прав людини і громадянина та відстоюванні інтересів держави.

Працівник прокуратури має прагнути досягнення справедливого балансу між правами та свободами особи і загальними інтересами суспільства. Він зобов'язаний дотримуватися пріоритету інтересів: представляючи інтереси держави у відносинах з іншими особами, зобов'язаний діяти виключно в інтересах держави.

Принцип територіальності. Систему прокуратури очолює Генеральна прокуратура України, яка є органом прокуратури вищого рівня щодо регіональних і місцевих прокуратур, а регіональна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо місцевих прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури⁴⁹. Отже, організація прокуратури за принципом територіальності спрямована на забезпечення наближеності органів прокуратури до людей. Це є важливою гарантією для вирішення спорів у розумні строки в умовах ускладнення правових відносин та збільшення кількості правових конфліктів.

Принцип презумпції невинуватості. Відповідно до ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено законним порядком і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну та моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням⁵⁰.

Принцип незалежності прокурорів, що передбачає наявність гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо ухвалення ним рішень під час виконання службових обов'язків. Розглядаючи цей принцип, можна визначити два його аспекти

⁴⁹ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

⁵⁰ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

– зовнішній і внутрішній. Так, співробітники прокуратури під час виконання службових обов'язків здійснюють повноваження незалежно від будь-якого впливу, тиску чи втручання в їхню професійну діяльність, зокрема, органів влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зобов'язані активно, у визначений законодавством спосіб, протистояти спробам посягання на їхню незалежність.

Внутрішній аспект незалежності прокуратури пов'язаний з існуванням централізації в системі органів прокуратури. Тут йдеться про забезпечення незалежності, власне, самих працівників прокуратури від будь-якого впливу. Вони мають самостійно ухвалювати рішення на основі власного внутрішнього переконання, що формується в результаті безпосередньо досліджених обставин справи та доказового матеріалу. Самостійність в ухваленні рішень характеризується можливістю прокуратура в межах своєї компетенції розпоряджатися своїми повноваженнями⁵¹.

Закон України «Про прокуратуру» встановлює гарантії незалежності прокуратури в здійсненні повноважень. Здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску та втручання. Незалежність гарантується належним матеріальним, соціальним і пенсійним забезпеченням прокурора⁵².

Принцип політичної нейтральності прокуратури. Прокурори зобов'язані під час виконання своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати свої службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків⁵³. Тобто, не висловлювати публічно своєї позиції з тих чи інших питань поточної політики, щоби не ставити під сумнів свою неупередженість. Також працівники прокуратури не можуть належати до будь-яких політичних партій, об'єднань і рухів, брати участь у будь-якій політичній діяльності, передвиборній агітації та залучати до них підпорядкованих працівників, демонструвати свої політичні переконання та вчиняти інші дії, що можуть бути розцінені як особливе ставлення до певної політичної сили.

Принцип недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади. Прокурор

⁵¹ Савранчук С. Засади діяльності органів прокуратури. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2018. № 1. Ч. 2. С. 70.

⁵² Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

⁵³ Кодекс професійної етики та поведінки прокурора : затв. Всеукраїнська конференція прокурорів від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.

не повинен втручатися в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених законом. Він має у межах повноважень співпрацювати з ними під час виконання своїх службових обов'язків, якщо це не суперечить принципу його незалежності⁵⁴. Тобто, він має в своїх межах повноважень співпрацювати з ними під час виконання своїх службових обов'язків і вживати заходів щодо зміцнення законності та правопорядку, якщо це не суперечить принципу його незалежності, має додержуватися вимог законодавства. Принцип поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження передбаченим процесуальним законом порядком.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р., здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб із метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв і дій, що можуть підірвати незалежність судової влади⁵⁵.

Тому для забезпечення справедливого й об'єктивного правосуддя працівник прокуратури у відносинах із суддями та присяжними повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності.

Працівник прокуратури не може неправомірно впливати на здійснення правосуддя, зокрема і шляхом спілкування із представниками судової влади поза офіційною процедурою взаємовідносин у межах відповідного провадження. Прокурор повинен поважати незалежність суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом⁵⁶.

⁵⁴ Кодекс професійної етики та поведінки прокурора : затв. Всеукраїнська конференція прокурорів від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.

⁵⁵ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

⁵⁶ Кодекс професійної етики та поведінки прокурора : затв. Всеукраїнська конференція прокурорів від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.

Принцип прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» органи прокуратури не менш як двічі на рік інформують суспільство про свою діяльність шляхом повідомлень у засобах масової інформації. Генеральний прокурор особисто не менше одного разу на рік звітує перед Верховною Радою України на пленарному засіданні про діяльність органів прокуратури шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних⁵⁷.

Керівники регіональних і місцевих прокуратур на відкритому пленарному засіданні відповідної ради, на яке запрошуються представники засобів масової інформації, не менш як двічі на рік інформують населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці про результати діяльності на цій території шляхом надання узагальнених статистичних і аналітичних даних.

Інформація про діяльність прокуратури оприлюднюється в загальнодержавних і місцевих друкованих засобах масової інформації та на офіційних вебсайтах органів прокуратури. Також органи прокуратури оприлюднюють видані ними нормативно-правові акти з питань організації та діяльності прокуратури України встановленим законом порядком⁵⁸. Тобто, прокуратура зміцнює правовий порядок, запобігає порушенню прав і свобод людини, сприяє формуванню громадської думки щодо застосування правопорушень і осіб, які їх скоїли, впливає на правосвідомість громадян, підвищуючи їхню правову культуру.

Принцип неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки. Відповідно до загальних прав і обов'язків прокурора, останній зобов'язаний додержуватися правил прокурорської етики, зокрема не допускати поведінки, яка дискредитує його як представника прокуратури та може зашкодити авторитету прокуратури.

Оцінка дотримання правил професійної етики та поведінки працівника прокуратури надається під час проведення атестації, під час вирішення питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину, підготовки характеристик і рекомендацій, зарахування до кадрового резерву на керівні та вищі посади тощо⁵⁹.

⁵⁷ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Зауважимо, що у ст. 3 чинного Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури від 24 квітня 2017 р. зазначено, що правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки прокурорів становлять Конституція України, закони України «Про прокуратуру», «Про захист суспільної моралі», «Про запобігання корупції», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та інше законодавство, що стосується діяльності органів прокуратури, накази Генерального прокурора та цей Кодекс.

Нормативною базою у цій сфері є також міжнародно-правові документи, зокрема й Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн – членів Ради Європи у 2005 році, та інші⁶⁰.

Отже, проаналізувавши зазначені принципи, можна дійти висновків, що ознаками принципів організації та діяльності органів прокуратури є такі:

- а) вони завжди повинні бути закріплені нормами права;
- б) принципи стосуються найбільш загальних і важливих сторін діяльності органів прокуратури;
- в) принципи прокуратури є системою засад організації та діяльності її органів;
- г) невиконання бідь-якого із принципів призводить до відповідальності⁶¹.

5.2. Характеристика функцій прокуратури

«Функція прокуратури» є одним із головних понять, через яке розкривається структура і весь зміст діяльності органів прокуратури.

⁶⁰ Кодекс професійної етики та поведінки прокурора : затв. Всеукраїнська конференція прокурорів від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.

⁶¹ Савранчук С. Засади діяльності органів прокуратури. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2018. № 1. Ч. 2. С. 71.

Функції прокуратури – це зазначені у законі напрями або частини діяльності її органів, які визначаються соціально-державним призначенням прокуратури, характеризуються певним предметом та завданнями і здійснюються з використанням властивої цим органам компетенції.

Функції прокуратури закріплені Конституцією України (ст. 131-1 розділ VIII «Правосуддя») та Законом України «Про прокуратуру» (ст. 2). Відповідно до Основного Закону прокуратура здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом⁶².

На відміну від змісту конституційних функцій, дещо інакше викладено основні функції прокуратури у Законі України «Про прокуратуру». Ними є:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

На прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України. Функції прокуратури України здійснюють виключно прокурори. Делегування функцій прокуратури, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається⁶³.

Підтримання державного обвинувачення в суді. Прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись водночас правами і виконуючи обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України.

⁶² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

⁶³ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Участь прокурора в судовому розгляді є однією з найважливіших частин його діяльності. Підтримання прокурором державного обвинувачення в суді – важлива гарантія винесення судом законного, обґрунтованого вироку й додержання передбачених законом прав та інтересів громадян. Цікаво, що суд і прокуратура під час розгляду кримінальних справ мають схожі завдання, але прокурор сприяє їх виконанню згідно з принципом змагальності особливими методами. Державне обвинувачення завжди спрямовано проти конкретної особи⁶⁴.

Підтримуючи державне обвинувачення, прокурор бере участь у дослідженні доказів, подає суду свої пропозиції з приводу застосування кримінального закону та міри покарання підсудному. Водночас прокурор керується вимогами закону й об'єктивною оцінкою зібраних у справі доказів. Джерелом державного обвинувачення є діяльність органів досудового розслідування, зусиллями яких особа, викрита як така, що вчинила кримінальне правопорушення, через що має постати перед судом.

Підтримуючи обвинувачення в суді, прокурор привселюдно обвинувачує підсудного та наполягає на застосуванні до нього справедливого покарання, допомагає суду у кваліфікованому вирішенні справи, акцентує на причинах та умовах, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

У випадку, коли при розгляді справи прокурор дійде висновку, що дані органів досудового розслідування не підтверджують обвинувачення підсудного, він зобов'язаний відмовитися від обвинувачення.

Отже, **підтримання державного обвинувачення** – це діяльність прокуратури у встановлених кримінальним процесуальним законом формах, яка складається з аналізу матеріалів справи та доказування вини особи в судових органах, сприяння постановленню законного, обґрунтованого та справедливого вироку.

Представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України. Суть цієї функції полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи

⁶⁴ Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін. Харків, 2020. С. 86.

оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежно здійснюють її захист.

Наявність таких обставин обґрунтовується прокурором у суді. Прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежно здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань. Представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися прокурором Офісу Генерального прокурора або обласної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції.

Представництво інтересів держави у суді у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави здійснюється прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а у визначених законом випадках – прокурорами Офісу Генерального прокурора в порядку та на підставах, визначених Цивільним процесуальним кодексом України.

Прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва.

Прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень.

Виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних

інтересів держави не здійснює або неналежно здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії.

У разі відсутності суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесений захист законних інтересів держави, а також у разі представництва інтересів громадянина або представництва інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави з метою встановлення наявності підстав для представництва прокурор має право:

1) витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться у цих суб'єктів, у порядку, визначеному законом;

2) отримувати від посадових та службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ та організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування усні або письмові пояснення. Отримання пояснень від інших осіб можливе виключно за їхньою згодою.

Під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави у суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження:

- 1) звертатися до суду з позовом (заявою, поданням);
- 2) вступати у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження;
- 3) ініціювати перегляд судових рішень, зокрема й у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи;
- 4) брати участь у розгляді справи;
- 5) подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом;
- 6) брати участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді;
- 7) з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження.

У разі встановлення ознак адміністративного чи кримінального правопорушення прокурор зобов'язаний здійснити передбачені законом дії щодо порушення відповідного провадження.

З метою виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості в межах своєї компетенції прокурор у порядку, визначеному законодавством, має прямиий доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування.

Для визначення вартості активів з ознаками необґрунтованості в межах своєї компетенції прокурор може залучати на добровільній основі, зокрема й на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів⁶⁵.

Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Здійснюючи цю функцію прокурор користується правами і виконує обов'язки, що передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України. Цей нагляд спрямований на забезпечення встановленого порядку, виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, розгляду заяв та повідомлень про них, законності здійснення оперативних заходів, слідства, правомірності прийнятих зазначеними органами рішень, а також запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності.

Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню.

Прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю поширюється на оперативні підрозділи:

- Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції;
- Державного бюро розслідувань – оперативними, оперативно-технічними, внутрішнього контролю, забезпечення особистої безпеки;
- Служби безпеки України – оперативними підрозділами Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки;
- Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

⁶⁵ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

– Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), підрозділами забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними;

– управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;

– органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;

– розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки;

– Національного антикорупційного бюро України – детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю.

– Бюро економічної безпеки України – підрозділами детективів, оперативно-технічними підрозділами⁶⁶.

Нагляд за додержанням законів під час проведення досудового слідства та дізнання прокурор здійснює у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють досудове розслідування, визначаються кримінальним процесуальним законодавством. Повноваження прокурора, встановлені Кримінальним процесуальним кодексом, поширюються на:

1) слідчі підрозділи (органів Національної поліції; органів безпеки; органів Державного бюро розслідувань);

2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України;

4) підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів Бюро економічної безпеки України;

г) органів Державного бюро розслідувань;

г) Національного антикорупційного бюро України⁶⁷.

⁶⁶ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

⁶⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top>.

Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування (дізання та досудового слідства) прокурор вживає заходів, щоб ці органи:

1) додержували передбачений законом порядок початку та проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення, закриття кримінального провадження, а також додержували строки здійснення досудового розслідування та тримання осіб під вартою;

2) не допускали порушення законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування;

3) виявляли причини вчинення кримінальних правопорушень і умови, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення.

Значення прокурорського нагляду на цьому комплексному напрямі правоохоронної діяльності важко переоцінити. Як відомо, під час провадження оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства неминуче зачіпаються, а часто й значно обмежуються права і законні інтереси громадян, гарантовані Конституцією України та іншими законами (право на свободу, недоторканність житла тощо).

Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Предметом нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах, в яких засуджені відбувають покарання, установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру, та будь-які інші місця, до яких доставлено осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення чи в яких особи примусово тримаються згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу, додержання встановленого кримінально-виконав-

чим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків.

Прокурор має широкі контрольні-наглядові повноваження. Так, він має право у будь-який час відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи для примусового лікування і перевиховання, опитувати осіб, що там перебувають, ознайомлюватися з документами, на підставі яких ці особи затримані, заарештовані, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру.

Йому також надано право перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ та в разі їх невідповідності

законодавству зупиняти виконання таких актів або скасовувати їх, вимагати від посадових чи службових осіб усунення порушень або надання пояснень з приводу допущених порушень. Прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу, яка незаконно перебуває в місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі або в установі для виконання заходів примусового характеру.

5.3. Організаційні основи системи прокуратури

Система органів прокуратури – це впорядкована будова прокурорських органів різних рівнів і компетенції, об'єднаних спільною метою і єдиною підпорядкованістю Генеральному прокурору.

Єдність системи прокуратури України забезпечується:

- 1) єдиними засадами організації та діяльності прокуратури;
- 2) єдиним статусом прокурорів;
- 3) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів;
- 4) фінансуванням прокуратури виключно з Державного бюджету України;
- 5) вирішенням питань внутрішньої діяльності прокуратури органами прокурорського самоврядування⁶⁸.

Отже, прокуратура України складає єдину централізовану систему з підпорядкуванням прокурорів нижчого рівня. Систему органів прокуратури становлять:

- 1) Офіс Генерального прокурора;
- 2) обласні прокуратури;
- 3) окружні прокуратури;
- 4) Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

У разі потреби рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури.

Перелік, утворення, реорганізація та ліквідація спеціалізованих прокуратур, визначення їх статусу, компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором.

⁶⁸ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Офіс Генерального прокурора є органом прокуратури вищого рівня щодо обласних та окружних прокуратур, обласна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо окружних прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної обласної прокуратури.

Офіс Генерального прокурора організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури, забезпечує належне функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань та його ведення органами досудового розслідування, визначає єдиний порядок формування звітності про стан кримінальної протиправності та роботу прокурора з метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури, а також здійснює управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Офісу Генерального прокурора.

Офіс Генерального прокурора очолює Генеральний прокурор, який має двох перших заступників та заступників, а також заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

У структурі Офісу Генерального прокурора утворюються департаменти, управління, відділи, а також Генеральна інспекція. Управління та відділи можуть бути самостійними або входити до складу департаменту (управління). Положення про самостійні структурні підрозділи Офісу Генерального прокурора затверджуються Генеральним прокурором.

У системі прокуратури України діють обласні прокуратури, до яких належать:

- прокуратури областей;
- прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя;
- Київська міська прокуратура.

Утворення, перелік, територіальна юрисдикція, реорганізація та ліквідація обласних прокуратур, визначення їхньої компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором.

У структурі обласної прокуратури утворюються підрозділи – управління та відділи.

Очолює обласну прокуратуру керівник обласної прокуратури, керівник прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, керівник Київської міської прокуратури, який має першого заступника та не більше трьох заступників.

Також ***у системі прокуратури України діють окружні прокуратури***, перелік та територіальна юрисдикція яких визначається наказом Генерального прокурора. Утворення, реорганізація та ліквідація окружних прокуратур, визначення їхньої компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором.

Окружну прокуратуру очолює керівник окружної прокуратури, який має першого заступника та не більше двох заступників.

У структурі окружної прокуратури в разі необхідності утворюються такі підрозділи, як відділи.

Ще раз акцентуємо на тому, що у разі потреби рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися **спеціалізовані прокуратури**. Нині в Україні діють такі спеціалізовані прокуратури:

– **Спеціалізована антикорупційна прокуратура**

Спеціалізована антикорупційна прокуратура виконує такі функції:

1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;

3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах своєї компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

До загальної структури Спеціалізованої антикорупційної прокуратури входять центральний апарат і територіальні філії, які розташовуються в тих самих містах, в яких розташовані територіальні управління Національного антикорупційного бюро України.

Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури підпорядковується безпосередньо Генеральному прокурору.

– **Спеціалізована екологічна прокуратура**

Спеціалізована екологічна прокуратура є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора (на правах Департаменту), підпорядкованим першому заступнику або заступнику Генерального прокурора згідно з розподілом обов'язків між керівництвом Офісу Генерального прокурора.

До складу Спеціалізованої екологічної прокуратури належать:

1) управління організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях у сфері охорони навколишнього природного середовища, нагляду за додержанням законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності у складі:

– першого відділу організації нагляду за додержанням законів у кримінальних провадженнях у сфері охорони навколишнього природного середовища;

– другого відділу організації нагляду за додержанням законів у кримінальних провадженнях у сфері охорони навколишнього природного середовища;

2) відділ представництва інтересів держави в суді у сфері охорони навколишнього природного середовища;

3) відділ організаційно-аналітичного та документального забезпечення.

Спеціалізовану екологічну прокуратуру очолює керівник, який має двох заступників. У разі відсутності керівника Спеціалізованої екологічної прокуратури його обов'язки виконує один із заступників керівника Спеціалізованої екологічної прокуратури відповідно до наказу Генерального прокурора.

– Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері

Спеціалізовану прокуратуру очолює керівник Спеціалізованої прокуратури, який має двох заступників. У разі відсутності керівника Спеціалізованої прокуратури його обов'язки виконує один із заступників керівника Спеціалізованої прокуратури згідно з наказом Генерального прокурора.

До спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері належать:

1) Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері (на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора);

2) Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері Центрального регіону, Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері Південного регіону, Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері Західного регіону, Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері об'єднаних сил (на правах обласних);

3) Спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері на правах окружних прокуратур.

Отже, система органів прокуратури включає територіальні та спеціалізовані прокуратури. Територіальні прокуратури створені та функціонують відповідно до адміністративно-територіального устрою України, а спеціалізовані – за предметно-галузевим принципом і в окремих сферах життєдіяльності. Органи прокуратури у своїй сукупності складають злагоджену триланкову систему.

5.4. Статус працівників прокуратури та порядок зайняття посади прокурора

Прокурори в Україні мають єдиний статус незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України чи адміністративної посади, яку прокурор обіймає у прокуратурі. Здійснюючи функції прокуратури,

прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України. Незалежність прокурора забезпечується:

1) особливим порядком його призначення на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності;

2) порядком здійснення повноважень, визначеним процесуальним та іншими законами;

3) заборобою незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора;

4) установленим законом порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури;

5) належним матеріальним, соціальним та пенсійним забезпеченням прокурора;

6) функціонуванням органів прокурорського самоврядування;

7) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

Прокурор має право брати участь у прокурорському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності прокуратури у порядку, встановленому законом. Прокурори мають право бути членами професійних спілок, утворювати громадські організації та брати в них участь з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення свого професійного рівня.

Прокурор зобов'язаний вдосконалювати свій професійний рівень та з цією метою підвищувати кваліфікацію. Прокурор періодично проходить підготовку у Тренінговому центрі прокурорів України, що має включати вивчення правил прокурорської етики.

Прокурор зобов'язаний неухильно додержуватися присяги прокурора. За порушення присяги прокурор несе відповідальність, передбачену законом.

Прокурор зобов'язаний:

1) виявляти повагу до осіб під час здійснення своїх повноважень;

2) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом;

3) діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

4) додержуватися правил прокурорської етики, зокрема не допускати поведінки, яка дискредитує його як представника прокуратури та може зашкодити авторитету прокуратури.

Також прокурор зобов'язаний щорічно проходити таємну перевірку доброчесності. Таємну перевірку доброчесності прокурорів Офісу

Генерального прокурора, обласних і окружних прокуратур проводять підрозділи внутрішньої безпеки в порядку, затвердженому Генеральним прокурором⁶⁹.

Успішне виконання поставлених перед прокуратурою завдань значною мірою залежить від чіткої організації роботи з відбору, розміщення, виховання та професійної підготовки прокурорських кадрів. Якісна професійна підготовка, високі моральні риси та життєвий досвід кадрів дають змогу успішно вирішувати завдання зі зміцнення законності та правопорядку⁷⁰.

Прокурором окружної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою.

Прокурором обласної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше трьох років та володіє державною мовою.

Прокурором Офісу Генерального прокурора може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше п'яти років та володіє державною мовою. Ці вимоги не поширюються на прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури може бути призначена особа, яка має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше п'яти років та володіє державною мовою.

Прокурори призначаються на посаду безстроково.

На посаду *Генерального прокурора* може бути призначений громадянин України, який:

- 1) має вищу юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше десяти років;
- 2) володіє державною мовою;
- 3) має високі морально-ділові, професійні якості та організаторські здібності;
- 4) та не має заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

⁶⁹ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

⁷⁰ Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін. Харків, 2020. С. 113.

Генеральний прокурор призначається на посаду Президентом України за згодою Верховної Ради України на шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Не може бути призначена на посаду прокурора особа, яка:

- 1) визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною;
- 2) має захворювання, що перешкоджає виконанню обов'язків прокурора;
- 3) має незняту чи непогашену судимість або на яку накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Також необхідно зазначити, що перебування на посаді прокурора несумісне з обійманням посади в будь-якому органі державної влади, іншому державному органі, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом на державних виборних посадах. Вимоги щодо несумісності не поширюються на участь прокурорів у діяльності виборних органів релігійних та громадських організацій. На прокурора поширюються обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, визначені Законом України «Про запобігання корупції».

Прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках.

Із прийняттям нового Закону України «Про прокуратуру» не лише збільшились вимоги до кандидатів на прокурорські посади, а й процес відбору кадрів став складнішим. Його можна поділити на певні етапи:

1. Початок добору. Прийняття Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів (далі – КДКП) рішення про проведення добору кандидатів на посаду прокурора, що розміщується на офіційному вебсайті КДКП та повинно містити виклад передбачених законом вимог, яким має відповідати кандидат на посаду прокурора, а також перелік документів, що подаються до КДКП, і кінцевий термін їх подання.

2. Подання документів. Особи, які виявили бажання стати прокурором, подають до КДКП відповідну заяву і такі документи: копію паспорта громадянина України; анкету кандидата на посаду прокурора, що містить інформацію про особу, та автобіографію; копію документів про освіту, науковий ступінь, вчене звання; копію трудової книжки; медичну довідку про стан здоров'я за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує державну політику у сфері охорони здоров'я; копію військового квитка (для військовослужбовців або військовозобов'язаних); довідку про допуск до державної таємниці (у разі його наявності); письмову згоду на збирання, зберігання та використання інформації про неї з метою оцінки готовності особи до роботи на посаді

прокурора та проведення щодо неї спеціальної перевірки; декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою, встановленою Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». Форма і зміст заяви про участь у доборі кандидатів на посаду прокурора, анкети кандидата на посаду прокурора затверджуються КДКП та розміщуються на офіційному вебсайті. Приймання документів завершується у день, визначений в оголошенні як кінцевий термін їх подання. До участі в доборі кандидатів на посаду прокурора допускаються особи, які подали всі необхідні документи і відповідають вимогам, установленим до кандидата на посаду прокурора.

3. Перевірка документів. КДКП на основі поданих кандидатами на посаду прокурора документів здійснює перевірку відповідності осіб вимогам, установленим до кандидата на посаду прокурора.

4. Кваліфікаційний іспит. Кваліфікаційний іспит проводиться з метою перевірки рівня теоретичних знань у галузі права, європейських стандартів у галузі захисту прав людини, володіння державною мовою, аналітичних здібностей кандидатів та практичних навичок і складається з анонімного тестування та практичного завдання. КДКП повідомляє кандидатів на посаду прокурора, допущених до кваліфікаційного іспиту, про дату, час і місце його проведення не пізніше ніж за сім днів до визначеної дати та проводить кваліфікаційний іспит у спеціально відведеному для цього приміщенні. Перебіг кваліфікаційного іспиту фіксується за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Після кваліфікаційного іспиту КДКП забезпечує перевірку робіт, виставляє кількість балів, набраних кандидатами на посаду прокурора.

5. Оприлюднення результатів кваліфікаційного іспиту. КДКП після отримання результатів кваліфікаційних іспитів визначає прохідний бал, який не може бути нижчим 60 відсотків максимально можливого бала. Результати кваліфікаційного іспиту дійсні протягом трьох років. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складання такого іспиту повторно не раніше ніж через рік. КДКП визначає рейтинг кандидатів на посаду прокурора відповідно до кількості балів, набраних кандидатами за результатами складання кваліфікаційного іспиту. Інформація про результати кваліфікаційного іспиту та місце кандидата на посаду прокурора в рейтингу є загальнодоступною і розміщується на офіційному вебсайті КДКП.

6. Спеціальна перевірка. КДКП організовує спеціальну перевірку кандидатів на посаду прокурора, які успішно склали кваліфікаційний іспит. Відомості про особу, які підлягають спеціальній перевірці, а також порядок її здійснення регламентуються Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». У разі встановлення за результатами

спеціальної перевірки факту подання кандидатом на посаду прокурора неправдивих відомостей або підроблених документів КДКП ухвалює рішення про відмову в зарахуванні кандидата до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів. Рішення про відмову в зарахуванні кандидата до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів може бути оскаржено таким кандидатом до суду. Громадські організації та фізичні особи можуть подавати до КДКП інформацію щодо доброчесності кандидатів на посаду прокурора протягом одного місяця з дня офіційного оприлюднення списку кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит. У разі одержання інформації, що може свідчити про недоброчесність кандидата на посаду прокурора, КДКП розглядає її на своєму засіданні за участю такого кандидата. Кандидат на посаду прокурора має право ознайомитися з такою інформацією, надати відповідні пояснення, спростувати та заперечити її. За результатами розгляду КДКП може ухвалити рішення про недопущення кандидата до проходження спеціальної підготовки.

7. Визначення рейтингу та зарахування до резерву. КДКП зараховує до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит та яким за результатами спеціальної перевірки не було відмовлено в зарахуванні до резерву. Кандидати на посаду прокурора, зараховані до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів, направляються КДКП для проходження спеціальної підготовки в Національній академії прокуратури України.

8. Спеціальна підготовка. Кандидат на посаду прокурора проходить протягом одного року спеціальну підготовку у Національній академії прокуратури України з метою отримання знань та навичок практичної діяльності на посаді прокурора, складання процесуальних документів, вивчення правил прокурорської етики. Спеціальна підготовка завершується складанням кандидатом на посаду прокурора іспиту у вигляді анонімного тестування та практичного завдання. За результатами проходження кандидатом на посаду прокурора спеціальної підготовки Національна академія прокуратури України ухвалює вмотивоване рішення про успішне чи неуспішне її проходження, копія якого вручається кандидату на посаду прокурора. Кандидат на посаду прокурора вважається таким, що успішно пройшов спеціальну підготовку, якщо за результатом іспиту отримав понад 50 відсотків максимально можливого бала. Кандидат на посаду прокурора, щодо якого ухвалено рішення про неуспішне проходження спеціальної підготовки, може оскаржити таке рішення до КДКП протягом 15 днів з дня отримання ним копії такого рішення. За результатами розгляду КДКП відмовляє в задоволенні скарги або задовольняє скаргу та приймає рішення про успішне проходження кандидатом на

посаду прокурора спеціальної підготовки. Про результати проходження кандидатами на посаду прокурора спеціальної підготовки Національна академія прокуратури України повідомляє КДКП. Кандидат на посаду прокурора, який не пройшов спеціальну підготовку успішно, після закінчення строку на оскарження рішення Національної академії прокуратури України (у разі, якщо скарга не була подана) або за результатами розгляду скарги, у задоволенні якої було відмовлено, виключається КДКП з резерву на заміщення вакантних посад прокурорів.

9. Оголошення конкурсу на вакантну посаду. Про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади прокурора (крім посади Генерального прокурора) КДКП розміщує відповідну інформацію на своєму офіційному вебсайті не пізніше ніж за 10 днів до проведення конкурсу. В оголошенні про проведення конкурсу зазначаються орган прокуратури, де є вакантна посада прокурора, кількість таких посад та строк, протягом якого кандидати можуть подати заяву про участь у конкурсі. Кандидат на посаду прокурора, який перебуває в резерві та успішно пройшов спеціальну підготовку, може подати до настання визначеної КДКП дати письмову заяву зі зазначенням прокуратури, в якій кандидат бажає зайняти вакантну посаду прокурора.

10. Проведення конкурсу на вакантну посаду. КДКП проводить конкурс на зайняття вакантних посад прокурора на підставі рейтингу кандидатів. У разі наявності в кандидатів однакової кількості балів перевага надається тому кандидату, який працював на тимчасово вакантній посаді прокурора або має більший стаж роботи в галузі права.

11. Подання про призначення. За результатами конкурсу КДКП надсилає керівникові відповідної прокуратури подання про призначення кандидата на посаду прокурора органу прокуратури, на зайняття вакантної посади в якому кандидат подавав заяву.

12. Призначення на посаду. Керівник прокуратури за наслідками спеціальної перевірки, передбаченої антикорупційним законодавством, своїм наказом призначає кандидата на посаду прокурора не пізніше 30 днів з дня отримання подання КДКП.

13. Складання присяги. Особа, призначена на посаду прокурора, набуває повноважень прокурора після складання присяги, зміст якої наведено у ст. 36 Закону України «Про прокуратуру».

Повноваження прокурора припиняються у зв'язку з:

- 1) досягненням шістдесяти п'яти років;
- 2) смертю;
- 3) визнанням його безвісно відсутнім або оголошенням померлим;
- 4) рішенням відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора.

Прокурор звільняється з посади у разі:

1) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

2) порушення ним вимог щодо несумісності;

3) набрання законної сили судовим рішенням про притягнення прокурора до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією;

3¹) набрання законної сили рішенням суду про визнання активів прокурора або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави;

4) неможливості переведення на іншу посаду у зв'язку з прямим підпорядкуванням близькій особі;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

6) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;

7) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням;

8) неможливості подальшого перебування на тимчасово вакантній посаді;

9) ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури⁷¹.

Питання для самоконтролю

1. Перелічіть принципи організації та діяльності прокуратури.
2. Назвіть функції прокуратури.
3. Охарактеризуйте наглядові функції прокуратури.
4. Які ви знаєте гарантії незалежності прокурора?
5. Перелічіть вимоги до кандидатів на посаду прокурора.
6. Означте порядок добору кандидатів на посаду прокурора.
7. Яка система прокуратури України?
8. Назвіть спеціалізовані прокуратури.
9. Перелічіть права та обов'язки прокурора.

⁷¹ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Розділ 6

ОРГАНИ СИСТЕМИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

6.1. Органи системи Міністерства внутрішніх справ України: поняття, система та функції їх діяльності

Органи системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – органи системи МВС) – це сукупність державних спеціалізованих установ, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, які виконують правоохоронні та правозастосовні функції з підтримання правопорядку в державі.

Головна мета діяльності органів системи МВС полягає у забезпеченні правопорядку на всій території держави. Ця стратегічна мета деталізується низкою нормативних актів до такого рівня, за якого кожна конкретно визначена ціль виступає як завдання безпосередньої управлінської діяльності (охорона громадського порядку, безпека дорожнього руху, пожежна безпека, розслідування злочинів та ін.). Реальні часткові цілі, до яких належить досягти для одержання головного результату діяльності, становлять зміст завдань, висунених перед органами МВС.

Основними завданнями органів системи МВС є:

- захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, забезпечення публічної безпеки та порядку;
- участь у розробці та реалізації державної політики щодо боротьби зі злочинністю;
- забезпечення запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, які вчинили злочини, вжиття заходів з усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень;
- організація роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху, пожежної безпеки тощо;
- визначення основних напрямів удосконалення діяльності та ін.

Мета діяльності та завдання органів системи МВС, які необхідно виконати для їх досягнення, визначають їх функції.

Під функціями органів системи МВС необхідно розуміти основні напрями їхньої діяльності в процесі вирішення поставлених перед ними завдань. Тобто функції органів системи МВС охоплюють сукупність способів, методів, прийомів і дій, за допомогою яких виконуються завдання та досягається мета цих органів.

Функції органів системи МВС за значенням завдань, для виконання яких вони здійснюються, можна поділити на три групи: основні, забезпечувальні й загального керівництва.

До *основних функцій* системи органів МВС належать:

- гарантування особистої безпеки громадян, захист їхніх прав і свобод, законних інтересів;
- забезпечення публічного порядку та безпеки;
- запобігання та припинення правопорушень;
- своєчасне виявлення, розкриття та розслідування злочинів, розшук осіб, котрі їх скоїли;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання адміністративних стягнень тощо.

Ці функції реалізуються галузевими структурними підрозділами в системі МВС, для яких виконання цих функцій становить основний зміст їхньої роботи.

Функції забезпечення мають внутрішній характер і спрямовані на забезпечення ефективної діяльності органів системи МВС. До них відносять матеріально-технічне постачання, фінансове забезпечення, забезпечення здорових умов праці співробітників органів системи Міністерства внутрішніх справ України тощо. Функції забезпечення виконують підрозділи кадрового забезпечення, фінансового забезпечення, медчастини та ін.

Збільшення ролі органів системи МВС у забезпеченні правопорядку, зростання їх чисельності, ускладнення процесу управління ними обумовили реалізацію в системі МВС функцій загального керівництва. *Функції загального керівництва* мають на меті гарантувати ефективність в управлінні органами системи МВС України в процесі забезпечення публічного порядку і безпеки та протидії злочинності в державі тощо. Цю функцію виконують, крім керівників, апарат міністра, чергові частини тощо.

Реалізація функцій органів системи МВС вимагає чіткої організаційної побудови системи органів системи МВС, узгодженості її складових, налагодження надійних зв'язків між ними, належного контролю за результатами роботи.

До системи органів Міністерства внутрішніх справ України належать:

1. Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС України) (апарат та підпорядковані органи), яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері внутрішніх справ.

2. Центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики у відповідній сфері. Організація, повноваження і порядок діяльності центральних органів виконавчої влади визначаються законодавством.

До складу центральних органів виконавчої влади у сфері внутрішніх справ входить:

- Національна поліція України;
- центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні – *Державна прикордонна служба України*;

- центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема й протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів – *Державна міграційна служба України*;

- центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невинного характеру, а також гідрометеорологічної діяльності – *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*;

3. Національна гвардія України. Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи органів внутрішніх справ, завдання та функції якого визначені Законом України «Про Національну гвардію України».

Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МВС України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у таких сферах:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;

2) захист державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільний захист, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідація надзвичайних ситуацій, рятувальна справа, гасіння пожеж, пожежна та техногенна безпеки, діяльність аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічна діяльність;

4) міграція (імміграція та еміграція), зокрема й протидія нелегальній (незаконній) міграції, громадянству, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів⁷².

Із метою організації своєї діяльності МВС України:

1) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції, контроль за їх реалізацією в апараті МВС України, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС України;

2) здійснює добір кадрів у апарат МВС, територіальні органи, заклади, установи і на підприємства, що належать до сфери управління МВС України, організовує роботу з підготовки та професійного навчання працівників МВС України, поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України;

3) контролює діяльність територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС України;

4) організовує планово-фінансову роботу в апараті МВС України, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери його управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку;

5) здійснює функцію головного розпорядника бюджетних коштів, забезпечує її ефективно і цільове використання;

6) відкриває рахунки в установах банків;

7) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, реалізацію державної політики щодо державної таємниці, захист інформації з обмеженим доступом, а також технічний захист інформації, контроль за її збереженням в апараті Міністерства, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери його управління;

8) організовує діловодство та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил.

⁷² Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-p>

МВС України в процесі виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також з підприємствами, установами та організаціями.

МВС України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи, а також заклади та установи. До загальної структури МВС України належать:

- апарат МВС України;
- Головний сервісний центр МВС України;
- навчальні заклади та науково-дослідні установи;
- заклади охорони здоров'я, підприємства, установи, що належать до сфери управління МВС України.

МВС України очолює Міністр, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади Верховною Радою України. Міністр має першого заступника та заступників, які призначаються на посаду та звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозицій Міністра.

Міністр МВС України:

- 1) очолює МВС України, здійснює керівництво його діяльністю;
- 2) спрямовує та координує здійснення іншими центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до компетенції МВС України;
- 3) спрямовує та координує діяльність визначених Кабінетом Міністрів України центральних органів виконавчої влади, зокрема:
 - забезпечує формування державної політики у сферах, визначених цим Положенням, та контролює її реалізацію;
 - погоджує та подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, проекти законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України;
 - визначає пріоритетні напрями роботи центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, та шляхи виконання покладених на них завдань, затверджує плани роботи таких центральних органів виконавчої влади;
 - вносить Прем'єр-міністрові України пропозиції стосовно кандидатур на посади керівників центральних органів виконавчої влади,

діяльність яких спрямовується і координується Міністром, крім посад керівників центральних органів виконавчої влади, які віднесені до посад державної служби категорії «А»;

- вносить Прем'єр-міністрові України пропозиції щодо кандидатур на посади заступників керівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Міністром, за пропозицією керівників зазначених органів, крім посад заступників керівників центральних органів виконавчої влади, які віднесені до посад державної служби категорії «А», та заступників керівника Національної поліції;

- призначає на посаду та звільняє з посади першого заступника та заступників керівника Національної поліції за поданням керівника Національної поліції;

- погоджує структуру апаратів центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, а також структуру територіальних органів Національної поліції;

- погоджує пропозиції керівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, щодо утворення, реорганізації та ліквідації їх територіальних органів, вносить на розгляд Кабінету Міністрів України відповідні подання;

- визначає структурний підрозділ апарату МВС України, що відповідає за взаємодію з центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр;

- установлює порядок обміну інформацією між МВС України та центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, періодичність її подання;

- ініціює питання щодо проведення службового розслідування стосовно керівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, їх заступників, інших державних службовців і працівників апаратів таких органів та їх територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери їх управління;

- видає обов'язкові до виконання центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, накази та доручення з питань, що належать до компетенції таких органів;

- погоджує призначення на посаду та звільнення з посади керівників та заступників керівників самостійних структурних підрозділів апаратів центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр;

- погоджує призначення на посаду та звільнення з посади керівників та заступників керівників територіальних органів центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує

Міністр, крім заступників керівників територіальних органів Національної поліції;

- порушує перед Кабінетом Міністрів України питання щодо скасування актів центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, повністю чи в окремій частині;

- порушує перед Кабінетом Міністрів України питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, та їх заступників;

- ініціює питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників структурних підрозділів апаратів центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, їх територіальних органів та їх заступників, а також керівників закладів, установ і підприємств, що належать до сфери їх управління;

- ухвалює рішення щодо проведення перевірки діяльності центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, їх територіальних органів;

- заслуховує звіти про виконання покладених на центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, завдань та планів їх роботи;

- визначає посадових осіб МВС України, які включаються до складу колегій центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр;

- доручає керівникам центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, скасувати акти їх територіальних органів повністю чи в окремій частині, а в разі відмови скасовує такі акти повністю чи в окремій частині;

- забезпечує контроль за станом виконання центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, покладених на них завдань і функцій;

- вирішує інші питання, пов'язані із спрямуванням і координацією діяльності центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр;

4) визначає пріоритети роботи МВС України та шляхи виконання покладених на нього завдань, затверджує плани роботи МВС України, звіти про їх виконання;

5) організовує та контролює виконання у МВС України Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України;

6) подає на розгляд Кабінету Міністрів України проекти законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, розробником яких є МВС України;

7) представляє в установленому порядку проекти законів України, розробником яких є МВС та центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, і доповідає з інших питань, що належать до компетенції МВС України, під час їх розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України;

8) веде переговори і підписує міжнародні договори України в межах наданих йому повноважень;

9) представляє МВС України у відносинах з іншими органами, закладами, установами і підприємствами в Україні та за її межами;

10) утворює, реорганізовує і ліквідує оперативно-територіальні об'єднання Національної гвардії, їх органи військового управління, з'єднання, військові частини і підрозділи, навчальні військові частини (центри), бази, установи та заклади Національної гвардії в межах загальної чисельності та виділених коштів на їх утримання;

11) затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату МВС, визначає персональний склад патронатної служби Міністра;

12) порушує в установленому порядку питання про заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності першого заступника, заступників Міністра та державного секретаря МВС України;

14) затверджує положення про органи військового управління оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії, військові частини і підрозділи з охорони важливих державних об'єктів та спеціальних вантажів, військові частини і підрозділи з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні, з'єднання, військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку, підрозділи (загони) спеціального призначення, військові частини оперативного призначення, авіаційні військові частини, військові частини і підрозділи зв'язку, органи і підрозділи забезпечення Національної гвардії;

15) затверджує за пропозицією командувача Національної гвардії структуру головного органу військового управління Національної гвардії, територіальних управлінь Національної гвардії, з'єднань, військових частин і підрозділів, вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, установ та закладів Національної гвардії;

16) затверджує положення про територіальні органи МВС України;

17) відповідно до законодавства присвоює спеціальні звання поліції до полковника поліції включно керівнику Національної поліції;

18) установлює відомчі заохочувальні відзнаки, інші види заохочень та вирішує питання про нагородження ними;

19) вносить подання щодо представлення в установленому порядку працівників закладів, установ і підприємств, що належать до сфери

управління МВС України, військовослужбовців, резервістів Національної гвардії та Адміністрації Держприкордонслужби, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, а також зазначених осіб після виходу на пенсію та пенсіонерів із числа осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ до нагородження державними нагородами, відзнаками Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України;

20) утворює, реорганізовує і ліквідує заклади, установи і підприємства, що належать до сфери управління МВС України, затверджує їх положення (статуту);

20-1) призначає на посаду та звільняє з посади керівників закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС України, приймає рішення щодо їх заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності;

22) порушує в установленому порядку питання щодо присвоєння рангу державного службовця державному секретарю МВС України;

23) визначає обов'язки першого заступника Міністра, заступників Міністра, розподіл повноважень Міністра між першим заступником Міністра та заступниками Міністра, які вони здійснюють у разі його відсутності;

24) скликає та проводить наради з питань, що належать до його компетенції;

25) приймає рішення щодо розподілу бюджетних коштів, головним розпорядником яких є МВС України;

26) підписує накази МВС України;

27) дає обов'язкові для виконання державними службовцями та працівниками апарату МВС України доручення;

28) здійснює інші повноваження, визначені законом⁷³.

Отже, з-поміж повноважень МВС України є спрямування та координація діяльності центральних органів виконавчої влади на такі види:

– забезпечувальні повноваження (наприклад, забезпечує формування державної політики у сферах, що належать до відання інших органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується МВС України, забезпечує їх нормативно-правове регулювання тощо);

– організаційні повноваження (наприклад, затверджує стратегічні програми діяльності та визначає пріоритетні напрями роботи центральних органів виконавчої влади, що входять до сфери відання МВС

⁷³ Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-p>

України, затверджує плани роботи, приймає рішення про розподіл бюджетних коштів, головним розпорядником яких є Міністерство внутрішніх справ України, визначає порядок обміну інформацією між Міністерством внутрішніх справ України, поліцією та іншими центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України);

– контрольні повноваження (наприклад, контролює реалізацію державної політики у сферах, що належать до відання інших органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується МВС України, заслуховує звіти про виконання центральними органами виконавчої влади, що входять до сфери відання МВС України звіти про виконання планів тощо);

– представницькі повноваження (наприклад, погоджує та подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ України, проекти законів, актів Кабінету Міністрів України з питань діяльності, погоджує з урядом та Прем'єр-міністром України питання про призначення на посаду та звільнення з посади керівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України)⁷⁴.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції МВС України, обговорення найважливіших напрямів його діяльності у МВС України може утворюватися колегія. Рішення колегії можуть бути реалізовані через видання відповідного наказу МВС України. Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у МВС України можуть утворюватися інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи.

Рішення про утворення чи ліквідацію колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів ухвалює Міністр. Кількісний та персональний склад постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, положення про них також затверджує Міністр.

Отже, останніми роками, позбавившись статусу «міністерства міліції», Міністерство внутрішніх справ України стало багатопрофільним цивільним відомством європейського зразка, керівник якого спрямовує та

⁷⁴ Глуховеря В. А. Адміністративно-правовий статус МВС України: шляхи удосконалення окремих структурних елементів. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2017. № 2. С. 38.

координує діяльність центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері внутрішніх справ України. Так розмежовано завдання політичного і безпосереднього керівництва та професійної діяльності у сферах, за формування державної політики в яких відповідає МВС України. Такий підхід є основним для подальшого розвитку органів системи МВС України⁷⁵.

6.2. Національна поліція України: завдання, принципи діяльності, система та повноваження

Національна поліція України є найважливішою складовою органів внутрішніх справ. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» Національна поліція України (далі – поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку⁷⁶.

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

1. Забезпечення публічної безпеки і порядку.

Це положення означає підтримання встановлених правовими актами правил поведінки і відносин між людьми, які перебувають у громадських місцях, запобігання загрози їхньому життю, здоров'ю та майну з боку джерел підвищеної небезпеки (транспортні засоби, вогнепальна зброя) чи непередбачених дій натовпу або внаслідок аварій, пожеж, катастроф та інших надзвичайних подій. Останнє фактично означає сприяння з боку поліції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

2. Охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави.

Відповідно до статті 2 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 р. наголошено, що під час вико-

⁷⁵ Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 152.

⁷⁶ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

нання своїх обов'язків службовці органів правопорядку повинні поважати і захищати людську гідність, підтримувати та захищати права людини стосовно всіх осіб. Права людини, про які йдеться, визначені та захищені національним і міжнародним правом. З-поміж відповідних міжнародних документів є Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Декларація про захист усіх осіб від катування та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання, Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародна Конвенція про припинення та покарання за злочин апартеїду, Конвенція про Запобігання і покарання злочинів геноциду, Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими і Віденська конвенція про консульські відносини.

Конституція України встановлює, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава ж різними засобами забезпечує їх дотримання та захист, зокрема шляхом діяльності численних органів державної влади та місцевого самоврядування.

У разі порушення прав та свобод, громадянин може звернутися по їх захист до судових органів, прокуратури, інших органів влади та їх посадових осіб. Зокрема і цим Законом, власне, на поліцію і покладається обов'язок забезпечувати охорону прав та свобод людини⁷⁷.

3. Протидія злочинності.

Це положення можна визначити як систему різноманітних видів діяльності та комплексних заходів, спрямованих на попередження, усунення, нейтралізацію й обмеження (ослаблення) чинників, детермінуючих злочинність. Змістовний бік поняття «протидія злочинності» містить два аспекти: кримінально-правовий і кримінологічний. Кримінально-правовий аспект становить діяльність правоохоронних органів з виявлення та розслідування злочинів, виявлення винних осіб і притягнення їх до встановленої законом відповідальності, судовий розгляд кримінальних справ і виконання покарань. Кримінологічний аспект становить діяльність правоохоронних та інших органів із виявлення наявних детермінант злочинності, їх усунення, ослаблення, нейтралізації, а також попередження виникнення нових⁷⁸.

4. Надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

⁷⁷ Закон України «Про Національну поліцію»: науково-практичний коментар / кол. авт.; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т. П. Мінка. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 12.

⁷⁸ Там само.

Поліція надає допомогу громадянам, які опинилися в екстремальних умовах (наприклад, біженці) і потерпілим внаслідок протиправних дій чи злочинів, вчинених стосовно них, аварій чи стихійного лиха тощо і потребують невідкладної медичної допомоги, неповнолітнім, що залишились без нагляду батьків.

Надання послуг з допомоги – це різні за сферою, змістом та обсягом форми сервісної діяльності поліцейських, спрямовані на реалізацію прав, свобод та законних інтересів осіб, які з особистих, економічних чи соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Поняття «послуги» в контексті поліцейської діяльності має на меті акцентувати на виконанні обов'язків держави перед приватними особами.

Отже, з метою виконання завдання зі забезпечення безпеки особи, суспільства і національних інтересів держава в особі уповноважених суб'єктів спрямовує свою діяльність на юридичне оформлення умов, необхідних для гарантування належної реалізації прав та охоронюваних законом інтересів тощо. Тобто після юридично оформлених умов, необхідних для забезпечення належної реалізації прав та охоронюваних законом інтересів, суб'єкт звернення отримує можливість реалізувати свої конституційні права, а держава (в особі органів та підрозділів поліції) – виконати завдання та функції, покладені на неї щодо забезпечення безпеки життя, здоров'я людини і громадянина, безпеки суспільства та держави загалом.

Головними ознаками поліцейських послуг з допомоги є такі: а) надання послуг лише за заявою фізичної особи (ініціативна, заявна діяльність); б) допоміжний характер, обумовлений зв'язком із забезпеченням умов для реалізації прав, свобод та законних інтересів конкретних осіб; в) надання послуг лише шляхом реалізації владних повноважень поліцейським; г) законодавче регулювання права на отримання особою конкретної послуги та кореспондуючого повноваження поліцейського на надання такої послуги; г) можливість отримання конкретної послуги, зазвичай в одному органі поліції; д) результатом надання є адміністративний акт – дія або рішення поліцейського, яким задоволено звернення конкретної особи. Цей акт є адресним (спрямованим на особу, яка звернулася за послугою з допомоги)⁷⁹.

Діяльність поліції ґрунтується на *принципах* верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості,

⁷⁹ Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; передм. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 19, 20.

політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності.

Принцип верховенства права у діяльності поліції означає, що свобода громадян має забезпечуватись таким правовим порядком, коли ніхто не змушує робити чогось, не передбаченого законом, а людина, її права і свободи визнаються найвищою цінністю. Принцип верховенства права означає також, що не держава утворює право, а право є основою життєдіяльності та існування держави в особі її органів, інших організацій та посадових осіб.

Одним із виявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а містить інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою відображена в Конституції України.

У діяльності поліції особливого значення набуває такий аспект принципу верховенства права, як пріоритетність прав людини, оскільки саме у цій сфері правових відносин вони можуть бути суттєво обмежені. Тому діяльність поліції здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це положення прямо впливає зі ст. 3 Конституції України, відповідно до якої права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип дотримання прав і свобод людини полягає у:

– забезпеченні прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, і сприяти їх реалізації;

– обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, та за нагальної необхідності та в обсязі, необхідному для виконання завдань;

– необхідності негайно припинити здійснення поліцейських заходів, що обмежують права та свободи людини, якщо мету застосування таких заходів досягнуто або відсутня необхідність подальшого застосування таких заходів;

– у забороні за жодних обставин сприяти або безпосередньо здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; у разі виявлення таких дій кожен поліцейський

зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів до припинення таких дій та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування; у разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності; у разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, учинених поліцейськими;

– у забороні надавати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками⁸⁰.

Принципом законності в діяльності поліції – це насамперед чітке дотримання законодавства громадянами, а також посадовими особами, які відповідно до свого становища повинні забезпечити виконання припису закону. Для поліцейських він, крім того, означає необхідність використання всіх наданих їм прав для боротьби з правопорушеннями, але так, щоб заходи, які водночас будуть проводитись, не порушували меж закону. Вся діяльність поліції ґрунтується на найсуворішому дотриманні законів. Жодні виняткові обставини чи вказівки посадових осіб не можуть бути основою для будь-яких незаконних дій чи бездіяльності поліції.

Принцип відкритості та прозорості полягає в тому, що поліція інформує органи влади і управління, трудові колективи, громадські організації, населення і засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку та заходи щодо його зміцнення. Не підлягають розголошенню відомості, що становлять державну або службову таємницю.

Міжнародний досвід свідчить, що відкритість держави передбачає прозорість функціонування поліції, можливість суспільства контролювати виконання нею важливих рішень. Концепція відкритої держави орієнтована на пошук політико-юридичних складових відкритої, прозорої, публічної й ефективної організації діяльності органів публічної влади, що пов'язана з громадянським суспільством. Відкритість діяльності Національної поліції дає змогу громадянам отримати адекватне уявлення та сформулювати критичне судження про її функціонування на засадах демократичності.

⁸⁰ Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 161, 162.

Прозорість діяльності передбачає можливість взаємодії громадян, їхніх об'єднань, юридичних осіб з поліцією під час реалізації державної політики, впливу на рішення та діяльність цих органів, доступ до повної, об'єктивної, достовірної інформації про їх діяльність. Можна виокремити три рівні прозорості діяльності поліції: перший рівень – прозорість у проведенні кадрової політики та розподілу всієї системи адміністративних повноважень поліції; другий рівень передбачає забезпечення управлінської прозорості поліції шляхом превентивних заходів організаційного характеру; третій рівень – прозорість процесу ухвалення рішень поліцією, взявши за головну таку характеристику, як нейтральність, здатність знайти необхідний баланс між спрямованістю потенційного рішення та його можливими негативними наслідками; вміння визначити оптимальні межі для розгляду справи⁸¹.

Принцип політичної нейтральності поліції є одним з найпоширеніших у країнах Європи, його реалізація в Україні сприятиме комплексному реформуванню правоохоронної системи та створенню у країні професійної та ефективної Національної поліції. Державні службовці, у разі виконання посадових обов'язків не повинні обмежуватися рішеннями окремих партій, політичних рухів чи громадських організацій, а мають керуватися лише законодавством України.

Сьогодні принцип політичної нейтральності відображений і у вітчизняному законодавстві. Відповідно до ч. 3 ст. 37 Конституції України: «Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях». Принцип політичної нейтральності Національної поліції загалом і поліцейського зокрема, обумовлюється також ст. 35 (свобода совісті) і ст. 36 (свобода об'єднання в політичні партії і громадські організації) Конституції України.

Отже, головним завданням реформування поліції є створення професійного деполітизованого та ефективного інституту, заснованого на принципах верховенства права, законності і толерантності⁸².

Принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства полягає у:

– здійсненні діяльності у тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами й інститутами громадянського суспільства з метою вирішення їхніх потреб;

⁸¹ Закон України «Про Національну поліцію»: науково-практичний коментар / кол. авт. ; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т. П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 33.

⁸² Там само. С. 37, 38.

– основним критерієм оцінювання ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення до поліції; оцінювання рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; з метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад⁸³.

Принцип безперервного та цілодобового виконання своїх завдань спрямовує діяльність поліції на вжиття комплексу передбачених для них повноважень для постійної та системної роботи із попередження та розкриття злочинів, охорони суспільства і громадян від будь-яких протиправних посягань. Протидія злочинності несумісна з переривами чи зупинками діяльності поліції, яка, будучи наділеною правом і владою, не повинна упустити шанс для попередження злочину та захисту тим самим прав і свобод людини, для закріплення слідів злочину, що потребує невідкладності дій, для встановлення істини. Для прийому заяв від громадян і для невідкладного реагування на факти кримінальних правопорушень у підрозділах поліції створюються чергові частини, а за необхідності і слідчо-оперативні групи⁸⁴.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» систему поліції формують:

- 1) центральний орган управління поліції;
- 2) територіальні органи поліції.

До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

Основні завдання центрального органу управління поліцією є такими:

- надання адміністративних послуг;
- здійснення державного нагляду (контролю);
- управління об'єктами державної власності;
- внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністру внутрішніх справ України;
- здійснення інших завдань, визначених законами України.

⁸³ Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 163.

⁸⁴ Закон України «Про Національну поліцію» : науково-практичний коментар / кол. авт. ; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т. П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 42.

Структуру центрального органу управління поліції затверджує керівник поліції за погодженням з міністром внутрішніх справ України.

Структурою центрального органу управління поліції є його внутрішня будова, тобто поділ цілого (апарат центрального органу) на організаційно відокремлені одиниці (структурні підрозділи). До складу апарату центрального органу управління Національної поліції належать організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника Національної поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

Апарат (керівництво, департаменти, управління, відділи) бере участь у реалізації основних завдань і функцій центрального органу управління поліції шляхом повсякденного й оперативного здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності.

Структуру апарату центрального органу управління поліції затверджує його керівник за погодженням із міністром внутрішніх справ України, який спрямовує та координує діяльність центрального органу управління поліції. Співробітники апарату центрального органу управління поліції призначаються на посади та звільняються з посад керівником центрального органу управління поліції в порядку, передбаченому законодавством про державну службу (якщо інше не передбачено законом).

Штатний розпис (штат) центрального органу управління поліції затверджує керівник поліції. Кошторис поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України.

Територіальні органи поліції утворюються як юридичні особи публічного права в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, районах у містах та як міжрегіональні (повноваження яких поширюються на декілька адміністративно-територіальних одиниць) територіальні органи у межах граничної чисельності поліції і коштів, визначених на її утримання.

Територіальні органи поліції утворює, ліквідує та реорганізовує Кабінет Міністрів України за поданням Міністра внутрішніх справ України на підставі пропозицій керівника поліції.

Структуру територіальних органів поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України. Штатний розпис (штат) та кошторис територіальних органів поліції затверджує керівник поліції.

Керівники територіальних органів поліції призначаються на посади та звільняються з посад керівником поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України. Заступників керівників територіальних органів поліції призначає на посади та звільняє з посад керівник територіального органу поліції.

Керівником, заступником керівника територіального органу поліції може бути призначена особа, яка:

- 1) відповідає загальним умовам вступу на службу в поліцію;
- 2) має вищу повну юридичну освіту;
- 3) має стаж роботи в галузі права не менш як п'ять років;
- 4) має досвід роботи на керівних посадах не менше одного року⁸⁵.

У складі Національної поліції функціонують:

1. Кримінальна поліція. Це структурний підрозділ Національної поліції України, який забезпечує протидію злочинності, захист прав та свобод, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, до складу якого входять такі підрозділи: карний розшук, кримінального аналізу, кіберполіція, внутрішньої безпеки, стратегічних розслідувань, боротьби з наркозлочинністю, міграційної поліції тощо. Основними функціями кримінальної поліції є:

- оперативна робота та розкриття злочинів за напрямками роботи;
- на підставі безперервного стеження за станом оперативної обстановки здійснення заходів з попередження, припинення і розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів, резонансних та серійних злочинних проявів;

- забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення, викриття та знешкодження злочинних угруповань, зокрема й з ознаками організованості, та окремих особливо небезпечних злочинців;

- реалізація оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, припинення і розкриття злочинів у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин;

- розшук осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду чи ухиляються від виконання кримінального покарання, встановлення долі безвісти зниклих громадян;

- оперативно-розшукова діяльність у розкритті умисних убивств, інших тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених проти особи;

- координація дій у розкритті тяжких та особливо тяжких майнових злочинів, зокрема розбійних нападів, грабежів, крадіжок, зокрема й посягань на предмети, які становлять національне культурне надбання або історичну цінність;

- здійснення оперативно-профілактичних заходів із розкриття злочинів, учинених у кваліфікований спосіб, у тому числі крадіжок з квартир та кишенькових крадіжок;

⁸⁵ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

– організація і безпосереднє здійснення оперативно-розшукових заходів із розкриття злочинів, учинених на автошляхах держави та пов'язаних із незаконним заволодінням автотранспортом⁸⁶.

2. Патрульна поліція. Патрульна поліція виконує функції з підтримання правопорядку і забезпечення безпеки на вулицях міст і на дорогах, а також профілактику злочинів шляхом механізованого або пішого патрулювання. У її складі діють піші, автомобільні та мотопатрулі, а також кінний патруль для паркових зон, і річковий патруль. Патрулювання вулиць у містах здійснюють піші патрулі, а також на спеціально обладнаних автомобілях та мотоциклах, які оснащені сучасними засобами зв'язку та підключені до електронних баз, що дає змогу своєчасно зв'язатися з поліцейським управлінням і отримувати оперативну інформацію. Патрулювання паркових зон здійснює кінний патруль. А за безпекою на воді слідкує річковий патруль.

Основними завданнями патрульної служби є:

– забезпечення публічного порядку і громадської безпеки; забезпечення безпеки осіб, захисту їхніх прав, свобод та законних інтересів; створення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, нормальних умов життєдіяльності людини, діяльності підприємств, установ, організацій;

– запобігання кримінальним, адміністративним правопорушенням; попередження, виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень, випадків насильства у сім'ї, а також виявлення причин і умов, що сприяють їх учиненню;

– взаємодія із суспільством шляхом реалізації підходу «поліція та громада», що полягає у співпраці та взаємодії із населенням, громадськими організаціями, іншими підрозділами органів внутрішніх справ, органами публічної влади, з метою запобігання правопорушенням, забезпечення безпеки, зниження рівня злочинності, а також установа довірливих відносин між поліцією та населенням;

– забезпечення безпеки дорожнього руху; організація контролю за додержанням законів, інших нормативно-правових актів з питань безпеки дорожнього руху⁸⁷.

3. Органи досудового розслідування. Відповідно до ст. 38 КПК України органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання.

⁸⁶ Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; МВС України, Харків: нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. С. 48, 49.

⁸⁷ Там само. С. 44, 45.

Досудове слідство здійснюють:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів Державного бюро розслідувань;

2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України.

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів, а саме:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів Бюро економічної безпеки України;

г) органів Державного бюро розслідувань;

г) Національного антикорупційного бюро України⁸⁸.

4. Поліція охорони. Органи поліції охорони, утворені як територіальні органи Національної поліції, є правонаступниками Департаменту Державної служби охорони при МВС та відповідних державних установ Державної служби охорони при МВС України. Після створення Національної поліції юридичні та фізичні особи, котрі користувалися послугами Державної служби охорони, перейшли під захист поліції охорони. Поліція охорони – це єдина державна структура, яка надає повний комплекс послуг охорони. Її обов'язками є захист майна та життя громадян від злочинних посягань⁸⁹.

5. Спеціальна поліція. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» для забезпечення громадського порядку на об'єктах і територіях, які мають особливе значення або постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення, катастрофи, Міністерство внутрішніх справ України з дозволу Кабінету Міністрів України може створювати спеціальні підрозділи поліції.

6. Поліція особливого призначення. До органів поліції особливого призначення належать спеціальні підрозділи швидкого реагування Національної поліції України. Це високомобільні підрозділи, створені для забезпечення правопорядку під час проведення загальнодержавних, резонансних громадсько-політичних, спортивно-видовищних, культурно-

⁸⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top>

⁸⁹ Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. С. 50.

масових і релігійних заходів, запобігання груповим порушенням громадського порядку та масовим заворушенням, проведення спеціальних операцій щодо затримання озброєних злочинців.

Свою діяльність поліція особливого призначення здійснює в межах наданих їй повноважень відповідно до принципів законності, гуманізму, гласності та поваги прав людини. Основними її завданнями є:

- охорона прав і законних інтересів громадян від злочинних посягань та інших антигромадських дій;
- затримання озброєних злочинців, членів організованих злочинних угруповань, звільнення заручників, припинення терористичних актів;
- проведення цільових рейдів та спеціальних операцій з відпрацювання найбільш криміногенних місць із метою виявлення та попередження злочинів та інших правопорушень.

Корпус Оперативно-Раптової Дії (КОРД) – елітний поліцейський спецпідрозділ швидкого реагування МВС України, сьогодні перебуває у процесі створення. КОРД покликаний замінити всі сучасні підрозділи МВС, об'єднавши їх в один тотожний американському SWAT⁹⁰.

7. Інші підрозділи, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або на забезпечення її функціонування, рішення про створення яких ухвалює керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України.

У системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення, заклади професійної (професійно-технічної) освіти зі специфічними умовами навчання.

Щодо основних повноважень поліції, то вони визначені у ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію». Поліція відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;
- 2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- 3) вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;
- 4) вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;

⁹⁰ Закон України «Про Національну поліцію» : науково-практичний коментар / кол. авт. ; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т. П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 50.

5) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;

5-1) здійснює прийом екстрених викликів за скороченим телефонним номером 102;

6) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності;

7) розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом;

8) у випадках, визначених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання;

9) доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення;

10) вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;

11) регулює дорожній рух та здійснює контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі;

12) здійснює супроводження транспортних засобів у випадках, визначених законом;

13) видає відповідно до закону дозволу на рух окремих категорій транспортних засобів; у випадках, визначених законом, видає та погоджує дозвільні документи у сфері безпеки дорожнього руху;

14) вживає всіх можливих заходів для надання домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я;

15) вживає заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе; встановлює особу за невпізнаним трупом;

16) забезпечує безпеку взятих під захист осіб на підставах та в порядку, визначених законом;

17) у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі;

18) вживає заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі;

19) здійснює охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також бере участь у здійсненні державної охорони;

20) здійснює на договірних засадах охорону фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності, а також об'єктів критичної інфраструктури, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

21) здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвоільна система органів внутрішніх справ;

22) здійснює у визначеному законодавством порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин;

23) здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення;

24) бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремі місцевості;

24-1) здійснює у визначеному законом порядку протидію злочинним посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, які загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення; захист об'єктів критичної інфраструктури, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі, здійснює заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів проти об'єктів критичної інфраструктури;

25) виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України;

26) здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до закону;

27) вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), здійснює привід осіб за рішенням тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, а також вживає заходів, спрямованих на

усунення загроз життю та здоров'ю державних виконавців, приватних виконавців та інших осіб, які беруть участь у вчиненні виконавчих дій, здійснює привід у виконавчому провадженні, здійснює розшук боржника чи дитини у виконавчому провадженні у випадках, передбачених законом або рішенням суду.

Залучення для проведення виконавчих дій поліцейських здійснюється за вмотивованою постановою виконавця, яка надсилається керівнику територіального органу поліції за місцем проведення відповідної виконавчої дії. Відмова у залученні поліції для проведення виконавчих дій допускається лише з підстав залучення особового складу цього територіального органу поліції до припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень під час дії воєнного стану, а також для подолання наслідків надзвичайних ситуацій, небезпечних подій, у тому числі аварій, епідемій;

28) забезпечує інформування Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, про хід досудового розслідування, вжиття заходів для розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, для внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;

29) виявляє транспортні засоби особистого користування, тимчасово ввезені на митну територію України громадянами більш як на 30 діб та не зареєстровані в Україні у встановлені законодавством строки;

30) вживає заходів для виявлення неправомірного керування транспортними засобами, щодо яких порушено обмеження, встановлені Митним кодексом України, а саме: порушено строки їх тимчасового ввезення та/або переміщення в митному режимі транзиту; транспортні засоби використовуються для цілей підприємницької діяльності та/або отримання доходів в Україні; транспортні засоби передано у володіння, користування або розпорядження особам, які не ввозили їх на митну територію України або не поміщували в митний режим транзиту, а також заходів для виявлення неправомірного розкомплектування таких транспортних засобів;

31) на підставі відповідної постанови Уповноваженого із захисту державної мови вживає заходів у межах компетенції для забезпечення здійснення Уповноваженим із захисту державної мови своїх повноважень, передбачених Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Залучення поліцейських здійснюється за вмотивованим зверненням Уповноваженого із захисту державної мови, в якому має зазначатися, які саме дії пропонується вчинити поліцейським. Таке звернення надсилається керівнику територіального органу поліції за місцем вчинення визначених у зверненні дій;

32) забезпечує проведення спільних з органом регулювання у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра заходів з метою встановлення та притягнення до відповідальності власників радіообладнання будь-якого призначення, експлуатація якого заборонена в Україні або яке експлуатується без визначеного законодавством радіочастотного присвоєння, припинення порушень законодавства у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра, у порядку взаємодії, який затверджується спільними нормативно-правовими актами;

33) у межах своєї компетенції здійснюють нагляд за дотриманням порядку виходу домашніх тварин (собак) у громадських місцях, за дотриманням вимог у сфері захисту тварин від жорстокого поводження та вживають відповідних заходів у разі порушення законодавства у цій сфері;

34) здійснює у взаємодії зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною спеціальною службою транспорту, Службою безпеки України боротьбу з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями;

35) сприяє Державній прикордонній службі України у виявленні каналів незаконного перетинання державного кордону, переміщення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та разом із відповідними правоохоронними органами ліквідує такі канали;

36) за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно одержує від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання визначених цим Законом завдань та повноважень поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у вигляді та у формі, що зазначені в такому запиті. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості – не пізніше десятиденного строку з дня отримання запиту, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню;

37) здійснює конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняє їх у залі суду.

Перелік місцевих загальних судів, відповідних установ попереднього ув'язнення (крім гауптвахт) та ізоляторів тимчасового тримання, з/до яких поліцією здійснюється конвоювання таких осіб, визначається Міністром внутрішніх справ України;

38) у випадках, передбачених законом, утримує в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, стосовно яких як запобіжний захід

застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених;

39) у межах визначеної законодавством компетенції здійснює розмінування, що має оперативний характер, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень;

40) організовує роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;

41) здійснює техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху;

42) здійснює представництво та забезпечує виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та виступає як Національне центральне бюро Інтерполу;

43) здійснює співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європолом) та діє як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європолом;

44) організовує взаємодію правоохоронних та інших державних органів України з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом, Європейським поліцейським офісом (Європолом), а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу;

45) здійснює збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

46) здійснює адміністративний нагляд відповідно до закону⁹¹.

Виконання інших (додаткових) повноважень може бути покладене на поліцію виключно законом.

6.3. Державна прикордонна служба України: завдання, функції, структура та повноваження

Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) – це правоохоронний орган спеціального призначення, на який покладаються завдання зі забезпечення недоторканності державного кордону України

⁹¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

й охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні.

Основними принципами діяльності ДПСУ є законність, повага і дотримання прав та свобод людини та громадянина, позапартійність, безперервність, поєднання гласних, негласних та конспіративних форм і методів діяльності, єдиноначальність; колегіальність при розробці важливих рішень, взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями при здійсненні покладених на Державну прикордонну службу України завдань, відкритість для демократичного цивільного контролю.

Основними функціями ДПСУ є:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;

- охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;

- ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України «Про розвідувальні органи України» та «Про оперативно-розшукову діяльність»;

- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;

- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;

- участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;

- охорона закордонних дипломатичних установ України;

- координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону

України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду–виїзду⁹².

Виконання означених функцій є оперативно-службовою діяльністю ДПСУ.

ДПСУ є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (Адміністрація Державної прикордонної служби України);
- територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;
- Морська охорона, яка складається із загонів морської охорони;
- органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини;
- розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону.

Загальна чисельність ДПСУ становить 60000 осіб, у тому числі 52000 військовослужбовців. В особливий період загальна чисельність ДПСУ збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента України про мобілізацію, затверджених законами України.

У системі ДПСУ є також навчальні заклади, науково-дослідні установи, підрозділи спеціального призначення та органи забезпечення.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, здійснює управління ДПСУ, бере участь у розробленні та реалізації загальних принципів правового оформлення і забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції ДПСУ, розробляє пропозиції, спрямовані на його вдосконалення, і в установленому порядку вносить їх на розгляд Президента України або Кабінету Міністрів України.

⁹² Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#top>

З метою ефективного виконання покладених на Державну прикордонну службу України завдань центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, утворюються територіальні органи – регіональні управління. Начальники регіональних управлінь призначаються на посади Головою ДПСУ.

Керівництво ДПСУ та діяльністю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, здійснює Голова ДПСУ. Голова ДПСУ несе персональну відповідальність за виконання завдань, покладених на Державну прикордонну службу України.

Голову ДПСУ призначає на посаду Президент України за поданням Прем'єр-міністра України та припиняє його повноваження на цій посаді. Голова ДПСУ має заступників, які призначаються Президентом України за поданням Голови ДПСУ.

Морська охорона ДПСУ здійснює: охорону державного кордону на морі, річках, озерах та інших водоймах; контроль за плаванням і перебуванням українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у прилеглий зоні, територіальному морі та внутрішніх водах України, заходженням іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебуванням у них; охорону суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цих зонах інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій. До складу загону морської охорони входять кораблі, катери та судна забезпечення.

Органи охорони державного кордону безпосередньо виконують поставлені перед ДПСУ завдання щодо забезпечення недоторканості державного кордону України. Прикордонний загін є основною оперативно-службовою ланкою ДПСУ, на яку покладаються охорона певної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, а також здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів. До складу прикордонного загону можуть входити прикордонні комендатури, відділи прикордонної служби, прикордонні застави, контрольно-пропускні пункти, відділення прикордонного контролю.

Окремий контрольно-пропускний пункт є оперативно-службовою ланкою ДПСУ, на яку покладається здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України

осіб, транспортних засобів, вантажів. До складу окремого контрольно-пропускного пункту можуть входити інші підпорядковані йому контрольно-пропускні пункти, відділення прикордонного контролю і контролерські пости.

Авіаційна частина є оперативно-службовою ланкою ДПСУ, на яку покладаються охорона державного кордону у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону і Морської охорони, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, а також здійснення охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. До складу авіаційної частини належать загони літаків та ланки вертольотів.

Розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, організовує свою діяльність відповідно до Закону України «Про розвідку». Організаційна структура та гранична чисельність розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, визначаються Президентом України в порядку, визначеному законом, і не входять до структури та чисельності центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону. Керівника розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, призначає на посаду Президент України за поданням Голови ДПСУ.

У складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, органів охорони державного кордону функціонують підрозділи спеціального призначення – оперативного документування, оперативно-технічні, забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки.

Органами забезпечення ДПСУ є підприємства, установи, а також підрозділи технічного, матеріального, медичного та інших видів забезпечення її діяльності, які функціонують як самостійно, так і в складі відповідного центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, його територіальних органів, Морської охорони, інших органів охорони державного кордону, навчальних закладів ДПСУ.

До особового складу ДПСУ належать військовослужбовці та працівники ДПСУ. Комплектування ДПСУ військовослужбовцями і проходження ними військової служби здійснюються на підставі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Уповноважені

посадові особи ДПСУ попередньо вивчають склад призовників та здійснюють їх добір у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки.

На ДПСУ відповідно до визначених законом завдань покладаються такі обов'язки:

1) припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України;

2) припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України;

3) участь у взаємодії із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у відбитті вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав;

4) участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану;

5) організація запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення та припинення, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення згідно із законами;

6) здійснення прикордонного контролю і пропуску в установленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів в разі наявності належно оформлених документів після проходження ними митного та за потреби інших видів контролю, а також реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду–виїзду, а також здійснення фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду–виїзду;

6-1) здійснення у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України перевірки засобів автомобільного та залізничного транспорту, що в'їжджають в Україну, та вантажів, що ввозяться в Україну всіма видами транспорту, з використанням стаціонарних та/або переносних приладів радіаційного контролю з метою виявлення випадків перевищення допустимого рівня іонізуючого випромінювання;

7) участь в укладанні міжнародних договорів України з прикордонних питань та з питань взаємних поїздок громадян, а також забезпечення їх виконання;

8) запобігання та недопущення перетинання державного кордону України особами, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд

в Україну або яких тимчасово обмежено у праві виїзду з України, у тому числі згідно з дорученнями правоохоронних органів, постановами державного виконавця; розшук у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду–виїзду осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбуття кримінальних покарань; виконання в установленому порядку інших доручень правоохоронних та уповноважених законом державних органів, у тому числі доручень митних органів щодо інформування митних органів про факт наміру перетинання державного кордону України особами, стосовно яких митними органами було виявлено порушення митних правил;

9) виявлення причин та умов, що призводять до порушень законодавства про державний кордон України, вжиття в межах своєї компетенції заходів щодо їх усунення;

10) здійснення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності, а також здійснення контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення захисту державного кордону України;

11) контроль за дотриманням прикордонного режиму;

12) прийняття заяв про визнання осіб біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, у порядку, визначеному Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»;

13) встановлення за погодженням з митними органами та керівниками відповідних підприємств, на території яких розміщено пункти пропуску через державний кордон режиму у пунктах пропуску через державний кордон України, контроль за його додержанням;

13-1) встановлення режимних правил у контрольних пунктах в'їзду–виїзду;

14) контроль за дотриманням невійськовими суднами та військовими кораблями встановленого порядку плавання і перебування в територіальному морі та внутрішніх водах України;

15) прийняття в установленому порядку рішень про примусове повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України, з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурора про підстави прийняття такого рішення;

15-1) прийняття в установленому порядку рішень про розміщення іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України, у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурора;

15-2) виконання рішень адміністративного суду про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства, затриманих в межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України;

16) здійснення самостійно або у взаємодії з органами Національної поліції і органами Служби безпеки України в межах контрольованих прикордонних районів контролю за дотриманням іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями, особами, які потребують додаткового захисту, та особами, яким надано притулок в Україні, установлених правил перебування на її території;

17) охорона, конвоювання та тримання затриманих осіб і плавзасобів до моменту їх передачі органам прикордонної охорони або іншим уповноваженим органам суміжної держави, іншим правоохоронним органам України або суду;

18) виконання відповідно до законодавства системи особливих заходів щодо захисту військовослужбовців та працівників Державної прикордонної служби України від зазіхань на життя, здоров'я, честь, майно у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також їхніх близьких родичів;

19) протидія і запобігання кримінальним та іншим правопорушенням особового складу Державної прикордонної служби України;

20) участь у межах своєї компетенції у взаємодії з органами Служби безпеки України, органами Національної поліції та іншими правоохоронними органами у боротьбі з тероризмом і виконанні інших покладених на них завдань;

21) прикордонно-представницька робота та участь прикордонних представників у роботі спільних міжнародних комісій з розгляду прикордонних спорів, інцидентів, конфліктів;

22) здійснення самостійно або разом із спеціально уповноваженими на те органами виконавчої влади і посадовими особами контролю у районах несення служби за збереженням природних ресурсів і підводної культурної та археологічної спадщини, додержанням правил промислової та іншої діяльності, охороною довкілля;

23) інформування відповідних державних органів та громадян про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події на державному кордоні України, у прикордонній смузі та в контрольованих прикордонних районах;

23-1) надання за запитами виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття або центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, відомостей,

що зберігаються в інформаційних системах, у тому числі банках даних, стосовно осіб, які в період одержання допомоги по безробіттю перетинали державний кордон України або перебували за межами України;

23-2) надання центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, під час здійснення верифікації та моніторингу державних виплат у порядку та обсягах, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, разом з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, відомостей стосовно реципієнтів, які перетинали державний кордон України або в'їжджали/виїжджали на тимчасово окуповану територію України через контрольні пункти в'їзду–виїзду;

23-3) надання Бюро економічної безпеки України інформації, необхідної для реалізації його повноважень, визначених Законом України «Про Бюро економічної безпеки України»;

24) охорона закордонних дипломатичних установ України;

24-1) охорона підводної культурної та археологічної спадщини;

25) участь у межах своєї компетенції у забезпеченні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;

26) взаємодія під час охорони державного кордону України з відповідними органами іноземних держав у порядку, який установлюється міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

27) забезпечення зберігання документів демаркації державного кордону України в установленому законодавством України порядку;

28) забезпечення затриманим особам з моменту їх затримання права захищати себе особисто або користуватися правовою допомогою захисника;

29) інформування в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про кожний випадок затримання осіб згідно з дорученням правоохоронних органів України та адміністративного затримання осіб, крім випадків, якщо особа захищає себе особисто чи запросила захисника;

30) надання до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів необхідних для забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів відомостей, що зберігаються в інформаційних системах, у тому числі банках даних, в обсягах даних, зазначених у статтях 7, 14 Закону України

«Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів»⁹³.

Органам, підрозділам, військовослужбовцям, а також працівникам Державної прикордонної служби України, які відповідно до їх службових обов'язків можуть залучатися до оперативно-службової діяльності, для виконання покладених на Державну прикордонну службу України завдань, надається право:

1) розташовувати прикордонні наряди, пересуватися під час виконання службових обов'язків на будь-яких ділянках місцевості, перебувати на земельних ділянках, у житлових та інших приміщеннях громадян за їх згодою або без їх згоди у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, з повідомленням про це протягом двадцяти чотирьох годин прокурора, а також на території і в приміщеннях підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності з повідомленням про це їх адміністрації;

2) відповідно до законів та інших нормативно-правових актів виключно в інтересах кримінального судочинства, міжнародного співробітництва в боротьбі з організованою злочинністю, а також з метою забезпечення національної безпеки України здійснювати контрольований (під оперативним контролем) пропуск через державний кордон України осіб у пунктах пропуску або поза ними. Рішення на такий пропуск приймає Голова Державної прикордонної служби України;

3) перевіряти в осіб, які прямують через державний кордон України, документи на право в'їзду в Україну або виїзду з України, робити в них відповідні відмітки і у випадках, передбачених законодавством, тимчасово їх затримувати або вилучати;

4) шляхом опитування осіб з'ясувати підстави перетинання державного кордону України, в'їзду на тимчасово окуповану територію або виїзду з неї, не пропускати через державний кордон України, на тимчасово окуповану територію або з неї осіб без дійсних документів на право перетинання кордону або для в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, осіб, які надали завідомо неправдиві відомості під час одержання зазначених документів, осіб, яким Державною прикордонною службою України за порушення законодавства з прикордонних питань та про правовий статус іноземців чи за мотивованим письмовим рішенням суду та правоохоронних органів або постановою державного виконавця не дозволяється в'їзд в Україну або тимчасово обмежено право виїзду з України; робити в документах зазначених осіб відповідні відмітки;

⁹³ Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#top>

5) відповідно до законодавства приймати рішення щодо надання дозволу на перетинання державного кордону у спрощеному порядку;

6) самостійно, а в разі перебування транспортних засобів, товарів та інших предметів, що переміщуються через державний кордон України, під митним контролем – разом з митними органами проводити відповідно до законодавства огляд, у разі потреби – і супроводження зазначених транспортних засобів, товарів та предметів;

7) здійснювати згідно з дорученнями правоохоронних органів України затримання в пунктах пропуску осіб, які прямують через державний кордон України, осіб, які прямують через контрольні пункти в'їзду–вийзду та розшукуються за підозрою у вчиненні злочину, переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбуття кримінального покарання та в інших випадках, передбачених законодавством України;

8) надавати за згодою митних органів та компетентних органів суміжних держав дозвіл на перетинання особами державного кордону України осіб, переміщення транспортних засобів, вантажів поза пунктами пропуску через державний кордон України за наявності невідкладних обставин, пов'язаних з ліквідацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і їх наслідків, загрози людському життю та за відсутності загрози національній безпеці України;

9) за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері авіаційного транспорту, та Міністерством оборони України надавати дозвіл щодо вильоту і посадки повітряних суден з аеропортів (аеродромів), у яких відсутні пункти пропуску через державний кордон України;

10) створювати і використовувати в інтересах розвідки, контррозвідувального забезпечення охорони державного кордону України, оперативно-розшукової діяльності, участі у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції інформаційні системи, у тому числі банки даних щодо осіб, які перетнули державний кордон України, осіб, які вчинили правопорушення, протидію яким віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, осіб, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або тимчасово обмежується право вийзду з України, недійсних, викрадених і втрачених документів на право вийзду за кордон та в інших випадках, передбачених законами України;

11) визначати разом із заінтересованими підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності місця і тривалість зупинок (стоянок) транспортних засобів, що здійснюють міжнародні перевезення пасажирів та вантажів у пунктах пропуску через державний кордон

України або здійснюють відповідні перевезення через контрольні пункти в'їзду–виїзду;

12) вимагати від фізичних осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень Державної прикордонної служби України;

13) у випадках та в порядку, передбачених законами України, розглядати справи про правопорушення, накладати стягнення або передавати матеріали про правопорушення на розгляд інших уповноважених органів виконавчої влади або судів;

14) здійснювати адміністративне затримання осіб на підставах і на строки, визначені законами, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України, стосовно яких прийнято в установленому порядку рішення про передачу їх прикордонним органам суміжної держави, на час, необхідний для такої передачі;

15) здійснювати на підставах та в порядку, встановлених законодавством, візуальний огляд осіб, речей, товарів (вантажів), транспортних засобів (поверхнева перевірка), а так само особистий огляд затриманих осіб та огляд і, в разі потреби, вилучення речей, що можуть бути речовими доказами або заподіяти шкоду життю і здоров'ю людини;

16) тримати осіб, затриманих в адміністративному порядку, в спеціально обладнаних для цих цілей приміщеннях;

17) проводити відповідно до закону судову експертизу паспортних документів, які згідно із законодавством використовуються під час перетинання державного кордону України;

18) відповідно до своєї компетенції обмежувати або тимчасово забороняти у випадках, які спричиняються обставинами, пов'язаними із забезпеченням охорони державного кордону України, та проведенням навчань і бойових стрільб, виконання різних робіт, переміщення транспортних засобів, плавзасобів і доступ осіб на окремі ділянки місцевості чи об'єкти у прикордонній смузі, контрольованих прикордонних районах, за винятком робіт на будовах, що виконуються відповідно до міжнародних договорів, та на будовах державного значення і робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків стихійного лиха та осередків особливо небезпечних інфекційних захворювань;

19) здійснювати автоматизований обмін інформацією про транспортні засоби, що перетнули державний кордон України, з територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України. Зупиняти та оглядати в межах прикордонної смуги, контрольованих прикордонних районів самостійно, а за їх межами – разом з відповідними підрозділами Національної поліції транспортні засоби, а також перевіряти документи, що посвідчують особу водія та пасажирів, наявність поліса обов'язкового

страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (страхового сертифіката «Зелена картка»), а також здійснювати контроль за сплатою сум накладених стягнень за вчинені адміністративні правопорушення, розгляд справ про які законом віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України. При цьому вантаж, який перевозиться транспортними засобами під митним контролем, підлягає такому оглядові тільки разом з митними органами;

20) використовувати у порядку, встановленому законодавством, водний і повітряний простір України, морські та річкові порти, аеропорти та аеродроми (посадкові майданчики), розташовані на території України, незалежно від їх відомчої належності і призначення, одержувати навігаційну, метеорологічну, гідрографічну та іншу інформацію, необхідну для забезпечення польотів і кораблеводіння;

21) у встановленому законодавством порядку виконувати польоти на літальних апаратах Державної прикордонної служби України на повітряних трасах, за маршрутами поза трасами, а також за встановленими маршрутами у прикордонній смузі, контрольованих прикордонних районах та виключній (морській) економічній зоні України;

22) здійснювати плавання на кораблях, катерах, суднах забезпечення по всій акваторії внутрішніх вод, територіального моря, прилеглої зони і виключної (морської) економічної зони України, підходити до берега, будь-яких причалів (пристаней) і здійснювати висадку на них особового складу Державної прикордонної служби України;

23) надавати дозвіл на заходження іноземних військових кораблів у внутрішні води, на рейди та в порти України, у тому числі відповідно до прийнятих у встановленому порядку рішень про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України, схвалених Верховною Радою України;

24) проводити в установленому порядку огляд українських та іноземних невійськових суден, що допустили порушення законодавства під час плавання і перебування в прилеглої зоні, територіальному морі, внутрішніх водах, а також під час стоянки суден у портах України, супроводжувати їх кораблями та катерами Державної прикордонної служби України в порти або за межі територіальних вод України;

25) зупиняти та оглядати в установленому порядку судна і плавзасоби, що ведуть промисел риби та інших водних живих ресурсів, здійснюють пошук, дослідження та операції, пов'язані з таким промислом, виконують інші роботи у виключній (морській) економічній зоні України, прилеглої зоні та територіальному морі; перевіряти документи на ведення рибного промислу та виконання інших робіт;

26) зупиняти або припиняти рибний промисел, морські наукові дослідження, інші роботи у територіальному морі, прилеглої зоні, виключ-

ній (морській) економічній зоні та внутрішніх водах України в разі відсутності відповідного дозволу (погодження) або порушення правил їх проведення, установлених законодавством;

26-1) зупиняти та оглядати в установленому порядку судна і плавзасоби, що знаходяться в зоні охорони підводної культурної та археологічної спадщини, перевіряти документи (дозволи), що підтверджують право на перебування в охоронюваній зоні та (чи) проведення наукових археологічних досліджень;

27) відвідувати, оглядати та перебувати на штучних островах, в установках і спорудах, що знаходяться у виключній (морській) економічній зоні, територіальному морі та внутрішніх водах України, а також перевіряти документи, які посвідчують право на проведення робіт, спорудження штучних островів, установок, споруд і встановлення зон безпеки навколо них;

28) затримувати судна, що допускають порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України, прилеглу зону України або норм міжнародного права, і доставляти їх в один з відкритих для заходження іноземних невійськових суден портів України;

29) тимчасово обмежувати мореплавство та забороняти вихід у море українських невійськових суден і плавзасобів незалежно від форми власності, які допустили порушення встановленого порядку плавання і перебування у прилеглий зоні, територіальному морі та внутрішніх водах України;

30) забороняти сходження на берег і перебування на березі членів екіпажів іноземних невійськових суден та інших осіб, що перебувають на них і допустили правопорушення під час плавання та перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, а також під час стоянки суден у портах України;

31) здійснювати розвідувальні, контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи згідно із законами України;

32) здійснювати за домовленістю з авіаперевізниками в іноземних аеропортах попередню перевірку правових підстав для в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства;

33) у взаємодії з митними органами та іншими державними органами здійснювати заходи щодо недопущення незаконного переміщення через державний кордон України вантажів, стосовно яких законодавством встановлено заборони і обмеження, вилучати такі вантажі в разі здійснення спроби переміщення їх через державний кордон України або самостійно в ході проведення оперативно-розшукових заходів та передавати їх за призначенням у встановленому порядку;

34) запрошувати осіб до підрозділів Державної прикордонної служби України для з'ясування обставин незаконного перетинання

державного кордону України, порушення режиму державного кордону, прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, контрольних пунктах в'їзду–виїзду, порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, а також інших правопорушень, розгляд справ про які законом віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України. У разі потреби з'ясування обставин зазначених порушень може здійснюватися і в інших місцях;

35) на підставах, передбачених законами, скорочувати строк перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів;

36) користуватися на договірних засадах службовими приміщеннями підприємств, установ та організацій усіх форм власності, військових частин військових формувань, а також житловими та іншими приміщеннями громадян;

37) використовувати у встановленому порядку транспортні засоби, плавзасоби громадян, підприємств, установ та організацій усіх форм власності (крім транспортних засобів, плавзасобів дипломатичних та інших представництв іноземних держав та організацій) для проїзду до місця незаконного перетинання державного кордону України, припинення злочину, доставки до лікувальних закладів осіб, що потребують термінової медичної допомоги, з наступним відшкодуванням витрат і збитків цим громадянам, підприємствам, установам та організаціям згідно із законодавством;

38) використовувати засоби електричного зв'язку центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності під час припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України, відбиття вторгнення на територію України збройних формувань, ліквідації диверсійно-розвідувальних груп, а також в інших випадках на умовах, погоджених у встановленому порядку, з наступним відшкодуванням пов'язаних з цим витрат згідно із законодавством;

39) подавати органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду пропозиції щодо припинення порушень законодавства з питань охорони державного кордону України та усунення передумов до їх вчинення;

40) одержувати в установленому законом порядку за письмовими запитами керівників підрозділів з оперативно-розшукової роботи чи розвідувального органу відомості з автоматизованих інформаційних і довідкових систем та банків даних, створюваних Верховним Судом, Офісом Генерального прокурора, Національним банком України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, міністерст-

вами, іншими центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України;

41) матеріально і морально заохочувати осіб, які надають Державній прикордонній службі України допомогу у виконанні покладених на неї завдань;

42) співпрацювати відповідно до законодавства з іноземними дипломатичними і консульськими установами в питаннях, що належать до компетенції Державної прикордонної служби України і стосуються обмеження чи поновлення прав іноземців та осіб без громадянства;

43) взаємодіяти з питань охорони державного кордону України, протидії незаконній міграції, незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, транскордонній злочинності, контрабандній діяльності з компетентними органами та військовими формуваннями іноземних держав, міжнародними організаціями в порядку і на засадах, установлених законодавством;

44) під час безпосереднього виконання завдань з охорони державного кордону при несенні служби у складі прикордонних нарядів або здійсненні оперативно-розшукової діяльності безоплатно користуватися всіма видами міського пасажирського транспорту загального користування (крім таксі), засобами залізничного, водного транспорту приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів, а також попутним транспортом;

45) у порядку, передбаченому законодавством, одержувати і використовувати земельні ділянки для розміщення стаціонарних технічних засобів та інженерних споруд на державному кордоні України, розташування органів, підрозділів, навчальних закладів, підприємств, установ та організацій Державної прикордонної служби України, пунктів (місць) тимчасового тримання осіб, базування кораблів і катерів, авіаційних підрозділів, стрільбищ і навчальних полів тощо;

46) у порядку, визначеному міжнародними договорами України, здійснювати спільний прикордонний контроль та інші заходи з охорони державного кордону на території суміжних держав;

47) закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах автоматичну фото- і відеотехніку та використовувати отриману з неї інформацію для запобігання, виявлення або фіксування правопорушень та забезпечення публічної безпеки і правопорядку в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України, контрольних пунктах в'їзду–виїзду, а також у контрольованих прикордонних районах та у межах виключної (морської) економічної зони України;

48) у межах повноважень, визначених цим Законом, законами України «Про державний кордон України», «Про виключну (морську)

економічну зону України», «Про прикордонний контроль», «Про прилеглу зону України», використовувати і застосовувати заходи примусу (фізичний вплив, спеціальні засоби, вогнепальну зброю, озброєння та бойову техніку, зброю кораблів, катерів та суден забезпечення, озброєння повітряних суден) в порядку та на підставах, передбачених цим Законом, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами;

49) використовувати та застосовувати з метою забезпечення захисту та охорони державного кордону України засоби візуального і технічного спостереження та фіксації, технічні засоби прикордонного контролю, світлотехнічні та сигналізаційні засоби, інші технічні засоби охорони державного кордону, а також інженерні боєприпаси, споруди і загороження;

50) розблоковувати та/або припиняти протиправні дії у разі заблокування пунктів пропуску (пунктів контролю) через державний кордон України, контрольних пунктів в'їзду–виїзду, військових містечок, підрозділів та органів управління Державної прикордонної служби України.

У випадках, передбачених законом, посадові та службові особи Державної прикордонної служби України здійснюють також і інші повноваження⁹⁴.

6.4. Державна міграційна служба України: завдання, повноваження та система

Державна міграційна служба України (далі – ДМС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Основними завданнями ДМС є:

1) реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

⁹⁴ Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#top>

2) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема й протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів⁹⁵.

ДМС відповідно до покладених на неї завдань реалізує такі повноваження:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові внутрішніх справ;

2) проводить аналіз міграційної ситуації в Україні, проблем біженців та інших категорій мігрантів, розробляє поточні та довгострокові прогнози із зазначених питань;

3) здійснює у межах компетенції провадження з питань прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України та подає відповідні документи на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства, а також забезпечує виконання рішень Президента України з питань громадянства;

4) відповідно до законодавства ухвалює рішення про встановлення належності до громадянства України, оформлення набуття громадянства України та їх скасування;

5) готує пропозиції щодо визначення квоти імміграції на календарний рік;

6) приймає рішення про видачу дозволу на імміграцію, відмову в його видачі та скасування такого дозволу;

7) бере участь у межах, визначених законодавством, у вирішенні питань трудової міграції та питань, пов'язаних із навчанням в Україні іноземців та осіб без громадянства;

8) здійснює оформлення і видачу документів для тимчасового або постійного проживання в Україні, а також виїзду за її межі, вилучає такі документи та проставляє в документах, що посвідчують особу іноземців та осіб без громадянства, відмітки про заборону в'їзду в Україну в передбачених законодавством випадках;

9) ухвалює рішення про продовження (скорочення) строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території

⁹⁵ Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-п#Text>

України, про добровільне повернення або примусове повернення іноземців та осіб без громадянства до країн їх громадянської належності або країн походження, звертається до судів з позовами про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства, здійснює заходи, пов'язані з примусовим видворенням іноземців та осіб без громадянства з України;

10) здійснює оформлення і видачу громадянам України документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, тимчасово затримує та вилучає такі документи у передбачених законодавством випадках;

11) здійснює ідентифікацію осіб, зокрема й тих, які звернулися із заявами про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, а також іноземців та осіб без громадянства, які втратили документи, що посвідчують особу, та підлягають видворенню або реадмісії;

12) виконує функції замовника з виготовлення та постачання бланків документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, і документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, а також товарів, робіт і послуг для забезпечення створення і функціонування Єдиного державного демографічного реєстру;

13) здійснює розроблення зразків заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та довідки про звернення за захистом в Україні;

14) приймає рішення про визнання іноземців та осіб без громадянства біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, про втрату, позбавлення статусу біженця або додаткового захисту і про скасування рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;

15) збирає та аналізує інформацію про наявність у країнах походження біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту в Україні, умов, за яких такий захист надається;

16) надсилає компетентним органам влади інших держав запити щодо наявності в таких державах членів сім'ї осіб, які подали заяви про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, чи яких було визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, і правових підстав для возз'єднання сімей;

17) розглядає скарги на рішення про відмову у прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, і скасування зазначених рішень, якщо вони були прийняті з порушенням законодавства;

18) вживас у межах компетенції заходів для сприяння реалізації прав біженців та інших категорій мігрантів;

19) здійснює оформлення і видачу посвідчення біженця, посвідчення особи, якій надано додатковий захист в Україні, а також інших документів, передбачених законодавством для цих категорій осіб;

20) видає проїзні документи іноземцям та особам без громадянства, яких було визнано біженцями іншими країнами-учасниками Конвенції про статус біженців 1951 року та/або Протоколу щодо статусу біженців 1967 року;

21) забезпечує функціонування пунктів тимчасового розміщення біженців та пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні;

22) бере участь у реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності щодо надання допомоги біженцям;

23) подає МВС для подальшого внесення Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо необхідності прийняття рішення про тимчасовий захист (припинення тимчасового захисту), веде реєстрацію осіб, яким надано такий захист;

24) контролює дотримання органами реєстрації законодавства з питань реєстрації місця проживання фізичних осіб;

24-1) надає органам реєстрації методологічну та технічну допомогу у забезпеченні взаємодії між реєстрами територіальних громад;

25) веде облік осіб, які отримали або які претендували на отримання статусу біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, осіб, які набули (припинили) громадянство України, та осіб, яким надано (скасовано) дозвіл на імміграцію в Україну, на всіх етапах проведення відповідних процедур;

26) здійснює розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю ДМС, її територіальних органів та територіальних підрозділів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління;

27) надає в установленому законодавством порядку органам ведення Державного реєстру виборців та іншим органам виконавчої влади передбачені законодавством відомості;

28) забезпечує створення, удосконалення, розвиток, супроводження та підтримку функціонування Єдиного державного демографічного реєстру, Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами, Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, розпорядником яких є ДМС, а також здійснює заходи із захисту інформації в них;

29-1) надає послуги з видачі засобів електронного цифрового підпису в установленому законодавством порядку;

30) забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, формування інформаційних ресурсів (баз, банків даних) щодо персональних даних фізичних осіб (у тому числі їх біометричних даних, параметрів), інших інформаційних ресурсів, необхідних для виконання покладених на ДМС завдань;

31) здійснює відповідно до закону заходи щодо запобігання та протидії нелегальній (незаконній) міграції, іншим порушенням міграційного законодавства;

32) здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проектів та укладенні міжнародних договорів України з питань громадянства, міграції, біженців, осіб, які потребують інших форм захисту, реєстрації фізичних осіб та реадмісії, забезпечує в межах своїх повноважень виконання укладених міжнародних договорів України;

33) здійснює відповідно до закону державний контроль за дотриманням законодавства у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів у передбачених законодавством випадках, притягає порушників до адміністративної відповідальності;

34) оформлює, видає, обмінює, пересилає, вилучає, повертає державі, знищує документи з безконтактним електронним носієм;

35) здійснює управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління ДМС;

36) надає адміністративні послуги відповідно до закону;

36-1) удосконалює процедури надання адміністративних послуг, у тому числі шляхом впровадження електронних сервісів, зокрема електронної черги, оплати вартості адміністративних послуг платіжними картками;

36-2) взаємодіє з адміністратором Єдиного державного демографічного реєстру, у тому числі з питань, пов'язаних із забезпеченням належного функціонування та адміністрування Єдиного державного демографічного реєстру;

37) формує державне замовлення на підготовку фахівців у відповідній сфері;

38) виконує у межах повноважень, передбачених законом, правозастосовні і правоохоронні функції;

39) здійснює інші повноваження, визначені законом⁹⁶.

⁹⁶ Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-п#Text>

ДМС очолює Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства про державну службу. Голова ДМС має трьох заступників, у тому числі одного першого, які призначаються та звільняються з посади Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства про державну службу.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції ДМС, обговорення найважливіших напрямів її діяльності у ДМС може утворюватися колегія. Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у ДМС можуть утворюватися інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи. Рішення про утворення чи ліквідацію колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, їх кількісний та персональний склад, положення про них затверджує Голова ДМС.

Гранична чисельність державних службовців та працівників ДМС затверджується Кабінетом Міністрів України. Структуру апарату ДМС затверджує її Голова за погодженням з Міністром внутрішніх справ. Штатний розпис та кошторис апарату ДМС затверджує Голова ДМС за погодженням із Мінфіном.

Державна міграційна служба України структурно поділяється на:

- апарат ДМС України;
- територіальні органи;
- пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства;
- пункти тимчасового розміщення біженців;
- Державне підприємство «Документ»;
- Державну науково-виробничу корпорацію «Київський інститут автоматики»⁹⁷.

6.5. Державна служба України з надзвичайних ситуацій: завдання, повноваження та структура

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх

⁹⁷ Структура та контакти ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/pro-dms/struktura-ta-kontakti.html>

справ України і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності⁹⁸.

Основними завданнями ДСНС є:

1) реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

2) здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб;

3) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ України пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах;

4) реалізація в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сфері волонтерської діяльності;

5) виконання функцій компетентного органу у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

ДСНС відповідно до покладених на неї завдань здійснює такі повноваження:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та подає їх в установленому порядку Міністрові внутрішніх справ України;

2) здійснює безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту;

3) формує проекти планів у сфері цивільного захисту державного рівня на мирний час та в особливий період, подає їх Міністрові внутрішніх справ України для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України, організовує планування заходів цивільного захисту центральними та місцевими органами виконавчої влади;

⁹⁸ Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-p#top>

4) проводить підготовку органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок;

5) вносить національному органу стандартизації в установленому порядку пропозиції щодо необхідності створення та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації у сфері цивільного захисту;

6) здійснює заходи щодо створення, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, ведення їх обліку, забезпечує разом з відповідними органами та підрозділами цивільного захисту, місцевими держадміністраціями здійснення контролю за готовністю зазначених споруд до використання за призначенням;

7) здійснює заходи щодо впровадження інженерно-технічних заходів цивільного захисту, готує пропозиції щодо віднесення населених пунктів та об'єктів національної економіки до груп (категорій) із цивільного захисту;

8) здійснює заходи щодо радіаційного і хімічного захисту, координує та контролює здійснення заходів щодо захисту населення і територій у разі виникнення радіаційних аварій та надзвичайних ситуацій, пов'язаних із виливом (викидом) небезпечних хімічних речовин;

9) здійснює разом із центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями прогнозування імовірності виникнення надзвичайних ситуацій, визначає показники ризику та здійснює районування території України щодо ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

10) веде державний облік, реєструє та зберігає матеріали гідрометеорологічних спостережень, веде інформаційну базу гідрометеорологічних даних та даних про стан навколишнього природного середовища;

11) видає експертні висновки про рівень надзвичайної ситуації, веде їх облік;

12) координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання щодо здійснення заходів з евакуації населення;

13) забезпечує здійснення заходів з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності під час проведення антитерористичних операцій, а також проводить просвітницьку та практично-навчальну роботу з метою підготовки населення до дій в умовах вчинення терористичного акту;

14) залучає підрозділи пошуково-рятувальних сил та аварійно-рятувальних служб центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та

координує їх діяльність під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій державного і регіонального рівня, організовує проведення пошуково-рятувальних робіт та здійснює контроль за їх проведенням;

15) організовує та здійснює заходи з професійної підготовки особового складу органів і підрозділів цивільного захисту та психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій;

16) проводить через підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту піротехнічні роботи, пов'язані із знешкодженням вибухо-небезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підірваних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), за винятком територій, на яких розміщені і постійно дислокуються військові частини, установи, військові навчальні заклади, підприємства та організації Збройних Сил, інших військових формувань, утворених відповідно до законів;

17) вносить Міністрові внутрішніх справ України пропозиції щодо формування переліку суб'єктів господарювання, галузей та окремих територій, що підлягають постійному та обов'язковому аварійно-рятувальному обслуговуванню, а також порядку здійснення такого обслуговування;

18) здійснює атестацію та сертифікацію аварійно-рятувальних служб і рятувальників;

19) забезпечує гасіння пожеж, рятування людей, надання допомоги в ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха та інших видів небезпечних подій, що становлять загрозу життю або здоров'ю людей чи призводять до завдання матеріальних збитків;

20) створює оперативний матеріальний резерв для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і ліквідації їх наслідків;

21) організовує та забезпечує охорону від пожеж підприємств, установ, організацій та інших об'єктів на підставі договорів;

22) реалізує в межах повноважень, передбачених законом, державну політику у сфері волонтерської діяльності щодо надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, а також щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

23) координує проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт авіаційними силами та засобами ДСНС, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності;

24) вносить до відповідних органів пропозиції щодо припинення польотів у разі порушення вимог нормативних документів з питань пошуково-рятувального забезпечення до усунення недоліків;

25) здійснює оповіщення та інформування центральних та місцевих органів виконавчої влади про загрозу виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій, методичне керівництво щодо створення і належного функціонування систем оповіщення цивільного захисту різного рівня;

26) здійснює впровадження та забезпечує функціонування і розвиток системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112;

27) забезпечує проведення гідрометеорологічних, геліофізичних спостережень, фонових радіаційних та базових спостережень за станом забруднення навколишнього природного середовища;

28) надає органам державної влади, органам місцевого самоврядування і населенню безоплатну інформацію загального користування про фактичні та очікувані зміни гідрометеорологічних умов і стану навколишнього природного середовища, здійснює попередження про небезпечні та стихійні гідрометеорологічні явища, а також гідрометеорологічне обслуговування суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, діяльність яких залежить від гідрометеорологічних умов, у тому числі підприємств енергетики, агропромислового комплексу, комунального господарства, цивільної авіації та інших видів транспорту;

29) забезпечує прогнозування погоди, гідрологічного режиму водних об'єктів, небезпечних і стихійних гідрометеорологічних явищ, урожайності сільськогосподарських культур;

30) взаємодіє з міжнародними організаціями і національними гідрометеорологічними службами іноземних держав, представляє Україну у Всесвітній метеорологічній організації, бере участь в межах повноважень, передбачених законом, у реалізації Рамкової конвенції ООН про зміну клімату;

31) виконує акти Верховної Ради України, Президента України про надання Україною гуманітарної допомоги іншим державам, у тому числі організовує закупівлю послуг із завантаження, вивезення та складування вантажів, здійснює їх супроводження до місця призначення та передачу отримувачам гуманітарної допомоги;

32) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом:

- здійснення державного контролю у сфері гідрометеорологічної діяльності;

- реалізацію державної політики з питань медичного та біологічного захисту населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій;

33) здійснює ліквідацію медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій, надання екстреної медичної допомоги у зоні надзвичайної ситуації (осередку ураження) постраждалим та рятувальникам, заходи з медичного забезпечення (лікувально-профілактичні, санітарно-гігієнічні

заходи, медичне постачання та санаторно-курортне лікування) осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, ветеранів служби цивільного захисту (війни), членів їх сімей, медичне обслуговування учнів (вихованців) навчальних закладів ДСНС;

34) організовує провадження наукової, науково-технічної, інвестиційної, інформаційної, видавничої діяльності, сприяє створенню і впровадженню сучасних інформаційних технологій та комп'ютерних мереж, є замовником наукових робіт, бере участь у проведенні прикладних науково-дослідних робіт, розробляє та затверджує галузеві стандарти з питань, що належать до компетенції ДСНС;

35) вносить Мінекономрозвитку пропозиції щодо державного замовлення на підготовку фахівців у відповідній сфері;

36) здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державних службовців і працівників апарату ДСНС, а також осіб, включених до кадрового резерву;

37) здійснює функції з організації та навчально-методичного забезпечення навчання (підвищення кваліфікації за цільовим призначенням) керівних кадрів і фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту;

38) організовує навчання населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях, розробляє і затверджує відповідні організаційно-методичні рекомендації та програми з підготовки населення до таких дій;

39) організовує і здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів з питань техногенної та пожежної безпеки, цивільного захисту міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими держадміністраціями, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання;

40) організовує та проводить перевірку стану готовності функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та відповідних органів управління ними до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

41) здійснює безпосередньо та через свої територіальні органи реєстрацію декларацій відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки;

42) здійснює державний нагляд (контроль) за:

– вжиттям інженерно-технічних заходів цивільного захисту відповідно до закону;

– діяльністю аварійно-рятувальних служб, станом їх готовності до реагування на аварії та надзвичайні ситуації, а також вживає заходів до зупинення діяльності неатестованих аварійно-рятувальних служб у порядку, визначеному законодавством;

– дотриманням періодичності навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту, та вживає заходів для усунення виявлених недоліків;

43) здійснює відповідно до закону ліцензування господарської діяльності з надання послуг і проведення робіт протипожежного призначення;

44) здійснює функції технічного регулювання у визначеній законодавством сфері;

44-1) здійснює державний ринковий нагляд у межах сфери своєї відповідальності;

45) розглядає у разі звернення фізичних чи юридичних осіб:

– проєкту документацію щодо влаштування засобів протипожежного захисту (систем пожежогасіння, пожежної сигналізації, оповіщення про пожежу та управління евакуацією населення, протидимного захисту, пожежного спостереження, вогнезахисної обробки будівельних конструкцій (виробів, матеріалів), автоматизованих систем раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення), а також бере участь у прийманні проведених робіт із влаштування зазначених засобів;

– технічні завдання і робочі проєкти на автоматизовані системи раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення;

– проєкту документацію на будівництво захисних споруд цивільного захисту, а також розділ щодо інженерно-технічних заходів цивільного захисту у складі містобудівної документації;

46) перевіряє наявність і утримання в стані готовності автоматизованих систем раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення в разі їх виникнення та систем протипожежного захисту на об'єктах, які підлягають обладнанню такими системами;

47) перевіряє наявність і готовність до використання в разі виникнення надзвичайних ситуацій промислових засобів захисту органів дихання від небезпечних хімічних речовин, засобів цивільного захисту, стан їх утримання та ведення обліку;

48) складає акти перевірок, видає приписи, постанови, розпорядження про усунення порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, а в разі встановлення пору-

шень, що створюють загрозу життю та здоров'ю людей, звертається безпосередньо та через територіальні органи до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення до повного усунення порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, агрегатів, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, дільниць, окремих приміщень, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, зупинення проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску та реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту;

49) розробляє та подає в установленому порядку на розгляд Міністра внутрішніх справ України для внесення до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо підвищення ефективності захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, удосконалення системи цивільного захисту на відповідних територіях, в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності;

50) подає міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим держадміністраціям та органам місцевого самоврядування інформацію про юридичних та фізичних осіб, винних у порушенні законодавства у сфері цивільного захисту;

51) бере участь у розробленні будівельних норм у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, пропозицій щодо внесення змін до них та визнання їх такими, що втратили чинність, подає Міністрові внутрішніх справ України відповідні пропозиції;

52) застосовує адміністративно-господарські санкції за порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки;

53) здійснює методичне керівництво щодо створення і належного функціонування систем оповіщення цивільного захисту різного рівня;

54) забезпечує інформування громадськості про реалізацію державної політики з питань, що належать до компетенції ДСНС, та проводить інформаційно-роз'яснювальну, пропагандистську і культурно-масову роботу з популяризації служби цивільного захисту;

55) у разі звернення фізичних чи юридичних осіб надає:

– інформацію щодо цивільного захисту, зокрема спрямовану на впровадження інженерно-технічних заходів цивільного захисту, забезпечення пожежної та техногенної безпеки;

– методичні рекомендації щодо розроблення та підготовки положень, інструкцій, інших нормативних документів у сфері пожежної та

техногенної безпеки, що діють на підприємствах, в установах, організаціях та на інших суб'єктах господарювання незалежно від форми власності;

56) перевіряє відповідно до закону стан:

- готовності до використання за призначенням аварійно-рятувальної техніки, засобів цивільного захисту, а також обладнання, призначеного для забезпечення безпеки суб'єктів господарювання;

- дотримання правил транспортування небезпечних речовин трубопровідним транспортом та порядку їх перевезення транспортними засобами;

- планування та готовності до здійснення заходів з організації евакуації населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- підготовки населення до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

57) бере участь у:

- розробленні органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування державних, регіональних програм з питань, що належать до компетенції ДСНС;

- розгляді проектів державних, регіональних програм, що розробляються з метою поліпшення захисту об'єктів і територій у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- формуванні науково-технічної політики з питань, що належать до компетенції ДСНС, координації наукових досліджень та впровадженні передового досвіду, досягнень науки, новітньої техніки, продукції протипожежного призначення;

- роботі комісій з розслідування авіаційних подій;

- роботі Ради з акредитації та технічних комітетів з акредитації національного органу з акредитації для реалізації технічної політики у сфері пожежної безпеки, а також Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення та Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

- розслідуванні пожеж, причин виникнення надзвичайних ситуацій та невиконання запобіжних заходів, а також проведенні оцінки дій органів управління і сил щодо організації та проведення ними рятувальних і інших невідкладних робіт;

- погодженні у разі звернення фізичних чи юридичних осіб в установленому суб'єктом нормування порядку обґрунтованих відхилень від установлених норм;

- розгляді проектів об'єктів, що належать суб'єктам господарювання, в частині додержання вимог нормативно-правових актів щодо інженерно-технічних заходів, у сфері пожежної та техногенної безпеки;

– розгляді проектів містобудівної документації та подає спеціально уповноваженому органу містобудування та архітектури висновки щодо додержання вимог цивільного захисту, зокрема щодо інженерно-технічних заходів цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки;

58) проводить в установленому порядку внутрішній аудит;

59) бере в межах повноважень, передбачених законом, участь у діяльності міжнародних організацій з питань, що належать до компетенції ДСНС;

60) здійснює розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю ДСНС, підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління ДСНС;

61) забезпечує надання підпорядкованими підрозділами у передбачених законодавством випадках платних послуг;

62) вносить пропозиції щодо технічного регулювання у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, гідрометеорологічної діяльності, а також щодо встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до засобів протипожежного захисту та аварійно-рятувальних засобів, пожежонебезпечної продукції;

63) проводить роботи із стандартизації, сертифікації, акредитації та метрологічного забезпечення діяльності з питань, що належать до компетенції ДСНС;

64) готує та подає на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозиції щодо стратегічних, програмно-планових документів у відповідній сфері та забезпечує їх виконання;

65) забезпечує додержання вимог законодавства з питань охорони праці у ДСНС;

66) проводить роботу з профілактики правопорушень та додержання дисципліни в органах і підрозділах ДСНС;

67) здійснює відповідно до законодавства заходи щодо забезпечення правового та соціального захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, пенсіонерів і ветеранів служби цивільного захисту та членів їх сімей, державних службовців і працівників ДСНС, її територіальних органів, органів і підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

68) сприяє розвитку соціального діалогу, проведенню консультацій із всеукраїнськими об'єднаннями профспілок і всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань реалізації державної політики у сфері трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту населення;

69) здійснює державні закупівлі в установленому законом порядку;

70) виконує функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;

71) організовує охорону об'єктів державної власності, що належать до сфери її управління;

72) погоджує проекти нормативно-правових актів, будівельних норм, стандартів, правил, технічних умов і регламентів та інших нормативно-технічних документів з питань, що належать до компетенції ДСНС, які розробляються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями;

72-1) забезпечує взаємодію між центральними органами виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

72-2) забезпечує співробітництво з органами ЄС та іншими міжнародними організаціями з обміну даними про об'єкти підвищеної небезпеки;

72-3) забезпечує оповіщення та інформування відповідних органів інших держав, території яких можуть зазнати впливу аварії та її наслідків у разі транскордонного впливу аварії;

72-4) забезпечує отримання оповіщення та інформування в разі загрози виникнення або виникнення аварії на об'єктах підвищеної небезпеки від інших держав;

72-5) забезпечує постійний доступ громадськості та суб'єктів господарювання, які провадять господарську діяльність на об'єктах, що розташовані в зоні виникнення ефекту «доміно», до інформаційних ресурсів (зокрема, в електронній формі) про стан безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;

73) здійснює інші повноваження, визначені законом⁹⁹.

ДСНС очолює Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра внутрішніх справ. Голова ДСНС має заступників, у тому числі одного першого, які призначаються на посаду та звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра внутрішніх справ.

Для підготовки рекомендацій щодо виконання покладених на ДСНС завдань у Службі може утворюватися колегія. Рішення колегії можуть бути реалізовані шляхом видання відповідного наказу ДСНС.

Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у ДСНС можуть утворюватися

⁹⁹ Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-p#top>

інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи.

Рішення про утворення чи ліквідацію колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, їх кількісний та персональний склад, положення про них затверджуються Головою ДСНС.

Гранична чисельність осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державних службовців і працівників ДСНС затверджується Кабінетом Міністрів України.

Структуру апарату ДСНС затверджує її Голова за погодженням з Міністром внутрішніх справ України. Штатний розпис та кошторис апарату ДСНС затверджує її Голова за погодженням з Мінфіном.

ДСНС структурно поділяється на:

- 1) апарат Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- 2) територіальні органи ДСНС України та підпорядковані підрозділи;
- 3) підрозділи центрального підпорядкування апарату ДСНС України;
- 4) заклади освіти та науково-дослідні установи;
- 5) підприємства, установи, організації сфери управління¹⁰⁰.

6.6. Національна гвардія України: поняття, завдання, система та повноваження

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

Національна гвардія України, відповідно до закону, бере участь у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення

¹⁰⁰ Структура ДСНС. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/struktura>

воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

Діяльність Національної гвардії України ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, безперервності, законності, відкритості для демократичного цивільного контролю, прозорості, відповідальності, централізованого керівництва та єдиноначальності. У діяльності Національної гвардії України забороняється застосування тортур, катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання.

Основними функціями Національної гвардії є:

1) захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом;

2) охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;

3) участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян;

4) забезпечення охорони органів державної влади, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб;

5) охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

6) охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

7) охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні;

8) охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України, охорона і оборона військових об'єктів, баз (закладів, установ) Національної гвардії України;

9) участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

10) участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника), припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних

організації на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності;

11) участь у припиненні масових заворушень;

12) участь у відновленні правопорядку у разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

13) участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;

14) участь у відновленні конституційного правопорядку у разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

15) участь у ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються;

16) участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;

17) участь у виконанні завдань територіальної оборони;

18) оборона важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, переліки яких визначаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

19) участь у припиненні групових протиправних дій осіб, узятих під варту, засуджених, а також ліквідації наслідків таких дій в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань;

20) забезпечення внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та підтримання таких відомостей в актуальному стані у межах, визначених законодавством.

Організація і порядок несення військової служби з охорони ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів та спеціальних вантажів, а також права і обов'язки військовослужбовців, які залучаються для несення такої служби, визначаються відповідним статутом, що затверджується законом.

Порядок організації охорони Національної гвардії України ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, а також спеціальних вантажів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Також необхідно зазначити, що Національна гвардія України є основним суб'єктом з припинення масових заворушень. Здійснюючи заходи із припинення масових заворушень, Національна гвардія України координує діяльність сил та засобів правоохоронних органів, залучених до припинення зазначених протиправних дій. Організація діяльності Національної гвардії України з припинення масових заворушень, а також порядок її взаємодії під час виконання зазначеної функції з правоохоронними органами, іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування визначається Кабінетом Міністрів України.

У порядку та на підставах, визначених законами України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, військовослужбовці Національної гвардії можуть залучатися до участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у складі миротворчого персоналу або миротворчого контингенту.

Національна гвардія України виконує покладені на неї завдання у взаємодії з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами прокуратури, органами внутрішніх справ, Управлінням державної охорони України, Збройними Силами України, правоохоронними органами спеціального призначення, громадськими об'єднаннями та релігійними організаціями, а також спільно з адміністрацією та режимними органами об'єктів, що охороняються, та населенням.

До складу Національної гвардії входять:

- 1) головний орган військового управління Національної гвардії;
- 2) оперативно-територіальні об'єднання Національної гвардії;
- 3) з'єднання, військові частини і підрозділи, вищі навчальні заклади, навчальні військові частини (центри), бази, установи та заклади, що не входять до складу оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії.

Організаційно Національна гвардія України складається з органів військового управління (головного органу військового управління Національної гвардії України та органів військового управління оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України), з'єднань, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ.

До складу з'єднання Національної гвардії України можуть входити бригади, полки, батальйони, загони, роти тощо, а до складу військової частини Національної гвардії України можуть входити підрозділи (батальйони, ескадрильї, загони, роти тощо), спеціальні комендатури (комендатури), вузли зв'язку, центри, групи, взводи.

Загальна чисельність Національної гвардії не перевищує 60 тисяч військовослужбовців. У разі необхідності чисельність Національної гвардії може бути збільшена відповідним законом. В особливий період чисельність Національної гвардії України збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента України про мобілізацію, затверджених законами України.

Оперативно-територіальне об'єднання є основною військово-адміністративною одиницею Національної гвардії та призначене для виконання завдань і функцій, покладених на Національну гвардію України в межах відповідних зон відповідальності (оперативного реагування).

Особовий склад Національної гвардії складається з військовослужбовців та працівників і комплектується військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом та за призовом. Комплектування Національної гвардії військовослужбовцями та проходження ними військової служби здійснюються відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положення про проходження військової служби громадянами України в Національній гвардії України, що затверджується Президентом України. У випадках, передбачених Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть у добровільному порядку (за контрактом) проходити військову службу в Національній гвардії України. Іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону вперше приймаються на військову службу до Національної гвардії України, беруть офіційні зобов'язання неухильно додержуватися Конституції та законів України, сумлінно виконувати обов'язки військової служби.

Перелік посад, які не можуть бути заміщені іноземцями чи особами без громадянства, визначається Міністерством внутрішніх справ України.

Військово-політичне та адміністративне керівництво Національною гвардією України здійснює Міністр внутрішніх справ України. Військово-політичне керівництво Національною гвардією України – це діяльність, спрямована на забезпечення реалізації державної політики у сфері діяльності Національної гвардії, політичних та стратегічних цілей, принципів і напрямів її розвитку.

Адміністративне керівництво Національною гвардією України – це діяльність, спрямована на всебічне забезпечення життєдіяльності Національної гвардії, її функціонування та розвитку з метою виконання основних завдань державної політики у сфері її діяльності.

Повноваження Міністра внутрішніх справ України щодо керівництва Національною гвардією України, його права та обов'язки визначаються Законом та іншими законами України.

З настанням особливого періоду Національна гвардія України для виконання завдань з оборони держави приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням і підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України, крім військових частин (підрозділів), які здійснюють конвоювання та охорону дипломатичних представництв.

Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» Міністр оборони України:

1) спільно з Міністром внутрішніх справ України визначає порядок забезпечення органів військового управління, з'єднань і військових частин Національної гвардії України, які в особливий період підпорядковуються органам військового управління Збройних Сил України;

2) затверджує єдині вимоги щодо якісних характеристик військового озброєння і військової техніки та розрахункову кількість основних видів номенклатури озброєння і військової (спеціальної) техніки, необхідних для оснащення Збройних Сил України та Національної гвардії України, згідно з визначеними потребами та пріоритетами;

3) організовує розроблення єдиних для Збройних Сил України та Національної гвардії України технічних регламентів у сфері військового озброєння і військової техніки;

4) організовує у межах компетенції комплектування Національної гвардії України військовослужбовцями, які проходять строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб офіцерського складу;

5) організовує участь у забезпеченні мобілізації та демобілізації в Національній гвардії України;

6) погоджує тактико-технічні (технічні) завдання на виконання дослідно-конструкторських робіт з розроблення нових зразків озброєння, військової (спеціальної) техніки та військової зброї, їх складових частин, а також модернізації зазначених зразків для потреб Національної гвардії України;

7) здійснює інші повноваження у сфері оборони держави, передбачені законом.

Головнокомандувач Збройних Сил України:

1) узгоджує програми розвитку Національної гвардії України в частині, що стосується оборони держави, а також плани підготовки її органів військового управління, з'єднань і військових частин, призначених для підпорядкування органам військового управління Збройних Сил України в особливий період та виконання завдань територіальної оборони;

2) організовує участь у забезпеченні мобілізації та демобілізації в Національній гвардії України;

3) організовує методологічне, методичне та наукове забезпечення мобілізаційної підготовки Національної гвардії України.

Безпосереднє військове керівництво Національною гвардією України здійснює командувач Національної гвардії, який одночасно є начальником головного органу військового управління Національної гвардії.

Безпосереднє військове керівництво Національною гвардією України – це діяльність, спрямована на здійснення заходів із розвитку Національної гвардії, її технічного оснащення, підготовки та всебічного забезпечення, визначення основ її застосування, а також управління нею.

Командувач Національної гвардії України призначається на посаду Президентом України за поданням Міністра внутрішніх справ України та звільняється з посади Президентом України.

Командувач Національної гвардії України має першого заступника та чотирьох заступників, які належать до вищого командування Національної гвардії України. Перший заступник та заступники командувача Національної гвардії України призначаються на посади за поданням командувача Національної гвардії України та звільняються з посад Президентом України.

Керівники структурних підрозділів головного органу військового управління Національної гвардії України, органів військового управління оперативно-територіальних об'єднань та вищих військових навчальних закладів Національної гвардії України призначаються на посаду за погодженням з Президентом України і звільняються з посади Міністром внутрішніх справ України.

Керівники військових частин (підрозділів) Національної гвардії України призначаються за погодженням з Міністром внутрішніх справ України та звільняються з посади командувачем Національної гвардії України.

Повноваження командувача Національної гвардії щодо керівництва Національною гвардією України та головним органом військового управління Національної гвардії, його права та обов'язки визначаються Положенням про головний орган військового управління Національної гвардії, що затверджується Президентом України.

Національна гвардія України відповідно до покладених на неї законом завдань та функцій **зобов'язана**:

1) забезпечувати захист та охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань;

2) брати участь у забезпеченні громадської безпеки та охорони громадського порядку, зокрема і під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових заходів;

3) вживати заходів, спрямованих на запобігання, виявлення кримінальних (адміністративних) правопорушень;

4) забезпечувати охорону об'єктів, що охороняються Національною гвардією України;

5) забезпечувати пропускний режим на об'єктах, що охороняються Національною гвардією України;

6) забезпечувати охорону спеціальних вантажів, зокрема й ядерних матеріалів, під час їх перевезення територією України;

7) забезпечувати охорону органів державної влади, здійснення заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб, а також брати участь в охороні громадського порядку під час офіційних візитів та інших заходів за участю посадових осіб України та іноземних держав, щодо яких здійснюється державна охорона на території України;

8) вживати заходів із припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій;

9) брати участь в антитерористичних операціях;

10) вживати заходів із затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів;

11) надавати допомогу в ліквідації наслідків природних, техногенних, екологічних катастроф;

12) брати участь у заходах, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також у заходах щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

13) брати участь у міжнародному співробітництві, міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у порядку і на умовах, визначених законами України;

14) брати участь у відновленні конституційного правопорядку, порушеного при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, а також у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, порушеної в результаті здійснення протиправних дій, у тому числі на підґрунті міжнародних і міжконфесійних конфліктів;

15) підтримувати або відновлювати правопорядок у районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення;

16) розблоковувати або припиняти протиправні дії у разі захоплення важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

17) протидіяти масовим заворушенням;

18) формувати в особливий період військові частини і підрозділи та обороняти важливі державні об'єкти, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, спеціальні вантажі, у тому числі ядерні матеріали, під час їх перевезення територією України;

19) вести воєнні (бойові) дії у разі збройного конфлікту чи загрози нападу на Україну;

20) виконувати завдання територіальної оборони;

21) виконувати заходи правового режиму воєнного стану;

22) брати участь у припиненні групових протиправних дій осіб, узятих під варту, засуджених, а також у ліквідації їх наслідків в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань.

Військовослужбовці Національної гвардії з метою виконання покладених на Національну гвардію України завдань **мають право:**

1) у разі залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку здійснювати превентивні та поліцейські заходи примусу відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»;

2) затримувати, доставляти та/або передавати поліцейським, адміністрації об'єктів, що охороняються Національною гвардією України, осіб, які порушили встановлений перепускний режим або вчинили напад на об'єкт, що охороняється Національною гвардією України;

3) затримувати, доставляти та/або передавати уповноваженим державним органам озброєних осіб під час здійснення антитерористичних операцій;

4) затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, та осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів;

5) розблоковувати та/або припиняти протиправні дії у разі заблокування органів військового управління, з'єднань, військових частин (підрозділів), навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ Національної гвардії України, військових колон, транспорту Національної гвардії України, захоплення важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

6) проводити огляд транспортних засобів і вантажів під час виконання Національною гвардією України покладених на неї завдань

у районі проведення антитерористичної операції або спеціальної операції, передбаченої пунктом 10 частини першої статті 2 Закону «Про Національну гвардію України», а також на контрольно-пропускних пунктах об'єктів, що охороняються Національною гвардією України;

7) на підставах, передбачених цим та іншими законами, застосовувати заходи фізичного впливу, а також зберігати, носити і застосовувати спеціальні засоби та зброю;

8) під час виконання службових обов'язків користуватися безоплатно всіма видами громадського транспорту міського, приміського і місцевого сполучення (крім таксі);

9) безперешкодно використовувати в невідкладних випадках засоби електронного зв'язку центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а засоби зв'язку, що належать фізичним особам, – за їх згодою;

10) використовувати з наступним відшкодуванням витрат і збитків у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, транспортні та плавучі засоби фізичних або юридичних осіб незалежно від форми власності (крім транспортних засобів дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, транспортних засобів спеціального призначення) для припинення злочину, проїзду до місця події, стихійного лиха, супроводження до лікувальних закладів осіб, які потребують термінової медичної допомоги, для переслідування правопорушників та їх супроводження або конвоювання до територіальних органів Національної поліції;

11) взаємодіяти з уповноваженими посадовими особами правоохоронних органів, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

За вчинення протиправних дій та бездіяльність військовослужбовці Національної гвардії несуть дисциплінарну, матеріальну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Шкода, заподіяна фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу управління Національної гвардії, військовослужбовцями Національної гвардії під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується на підставах і в порядку, встановлених законом.

Військовослужбовці Національної гвардії **мають право** застосовувати заходи фізичного впливу, а за виключної необхідності – спеціальні засоби, вогнепальну зброю, озброєння та бойову техніку в порядку та

у випадках, передбачених цим Законом, а під час несення внутрішньої та вартової служб – відповідно, Статутом внутрішньої служби та Статутом гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України.

Військовослужбовці Національної гвардії зобов'язані проходити спеціальну підготовку, а також періодичну перевірку на здатність до дій, пов'язаних із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки, та на вміння надавати домедичну допомогу потерпілим.

У разі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, крім засобів індивідуального захисту (шоломів, бронежилетів та іншого спеціального екіпування), вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки військовослужбовці Національної гвардії України **зобов'язані**:

1) попередити про намір їх використання, надати водночас особам, до яких можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, спеціальні засоби, вогнепальна зброя, озброєння та бойова техніка, достатньо часу для виконання своїх вимог (попередження може бути зроблено голосом, а у разі значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, і в кожному випадку бажано мовою, зрозумілою для осіб, проти яких ці засоби застосовуватимуться, а також українською мовою не менш як два рази з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення), крім випадків, коли зволікання із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки створює реальну загрозу життю та здоров'ю особового складу Національної гвардії України, поліцейського, персоналу дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, інших осіб, а також може спричинити тяжкі наслідки або якщо таке попередження є неможливим чи недоречним у ситуації, що склалася;

2) у кожному випадку застосування спеціальних засобів у найкоротші строки забезпечити надання потерпілим домедичної допомоги, повідомивши лікарів і медичні заклади, який засіб застосовано;

3) доповісти своєму безпосередньому командиру (начальнику) про самостійне застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки для повідомлення прокурору.

Про поранення або смерть, що сталися внаслідок застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки, військовослужбовці Національної гвардії зобов'язані негайно письмово доповісти безпосередньому командиру (начальнику) для повідомлення прокурору.

Застосування військовослужбовцями Національної гвардії заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та

бойової і спеціальної техніки з перевищенням повноважень, наданих законом, тягне відповідальність, встановлену законом.

Військовослужбовці Національної гвардії після виконання вимог мають право застосувати заходи фізичного впливу, зокрема прийоми рукопашного бою, для припинення злочинів та інших правопорушень, затримання осіб, які їх вчинили, подолання протидії законним вимогам військовослужбовців Національної гвардії, якщо інші способи припинення кримінальних правопорушень та інших правопорушень не забезпечують виконання покладених на них повноважень.

Забороняється застосування заходів фізичного впливу до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору військовослужбовцю Національної гвардії України, що загрожує його життю і здоров'ю та/або інших осіб, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

Військовослужбовці Національної гвардії після виконання вимог мають право застосувати спеціальні засоби за виключної необхідності у випадках, якщо інші форми попереднього впливу на правопорушників не дали бажаних результатів, для:

1) відбиття нападу на особовий склад Національної гвардії України, працівників органів державної влади, органів управління об'єктами, що охороняються Національною гвардією України, персонал дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, інших осіб;

2) припинення опору законним діям військовослужбовців Національної гвардії України та інших осіб, які виконують службові обов'язки з охорони громадського порядку і боротьби із злочинністю, забезпечення громадської безпеки;

3) затримання осіб на місці вчинення кримінального правопорушення, зокрема й тих, які намагаються втекти або чинити опір;

4) конвоювання (доставляння) затриманих осіб до територіальних органів Національної поліції, якщо вони своєю поведінкою провокують втечу, заподіяння шкоди оточуючим або собі чи чинять опір військовослужбовцям Національної гвардії України;

5) відбиття нападу на містечка, ешелони (транспорти) і транспортні колони Національної гвардії України та на об'єкти, що нею охороняються, спеціальні вантажі, їх розблокування;

6) звільнення заручників, захоплених будівель, споруд, приміщень, транспортних засобів та ділянок місцевості;

7) припинення масових заворушень і групових порушень громадського порядку;

8) зупинки транспортних засобів, водії яких не виконали законних вимог зупинитися, а також затримання осіб, які скоїли кримінальне правопорушення і намагаються втекти на транспортному засобі.

Військовослужбовець має право застосовувати спеціальні засоби у всіх випадках, коли дозволено застосовувати вогнепальну зброю. Перелік та правила застосування спеціальних засобів встановлюються Кабінетом Міністрів України. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

Під час несення служби у складі військової частини (підрозділу, групи) рішення про застосування спеціальних засобів ухвалює визначена в установленому порядку службова особа, відповідальна за забезпечення громадського порядку, або керівник операції чи командир відповідної військової частини (підрозділу, групи) Національної гвардії України. Військовослужбовці, які діють індивідуально, приймають такі рішення самостійно.

Військовослужбовці Національної гвардії України за виключної необхідності мають право особисто або у складі підрозділу застосовувати вогнепальну зброю для:

1) захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників;

2) відбиття збройного нападу на особовий склад Національної гвардії України або членів їхніх сімей, якщо їхньому життю або здоров'ю загрожує небезпека;

3) відбиття нападу на органи військового управління, військові містечка Національної гвардії України, військові колони, транспорт Національної гвардії України, об'єкти, що охороняються Національною гвардією України, жилі приміщення, приміщення державних і комунальних підприємств, установ та організацій, а також звільнення їх у разі захоплення;

4) затримання особи, яка чинить збройний опір чи погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю військовослужбовця Національної гвардії України та інших фізичних осіб, або затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

7) припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій у разі їх збройного опору;

8) зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей або особового складу Національної гвардії України, а також для зупинки транс-

портного засобу під час запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, або в районі проведення антитерористичної операції чи спеціальної операції, якщо водій відмовляється виконати вимогу військовослужбовця про зупинку;

9) припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України;

10) для усунення реальної загрози життю і безпеці особи, інтересам суспільства і держави під час виконання службових завдань в районі проведення антитерористичної операції;

11) забезпечення виконання покладених на Національну гвардію України завдань щодо відсічі збройній агресії проти України.

Військовослужбовці Національної гвардії України мають право використовувати зброю для подання сигналу тривоги або виклику допомоги, для знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю фізичних осіб або особового складу Національної гвардії України.

Озброєння та бойова техніка військовослужбовцями Національної гвардії застосовується для:

1) звільнення заручників, об'єктів, будівель і споруд, спеціальних вантажів, військової та іншої техніки, захоплених злочинцями з використанням транспортних засобів, броньованої техніки;

2) проведення спеціальних операцій, пов'язаних із знешкодженням озброєних злочинців, ліквідацією незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій;

3) зупинки броньованої та бойової техніки, транспортних засобів під час запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, у районі проведення антитерористичної операції чи спеціальної операції, якщо водій відмовляється виконати законні вимоги зупинитися;

4) відбиття групового збройного нападу з використанням броньованих транспортних засобів та броньованої техніки на органи військового управління, військові містечка Національної гвардії України, колони, транспорт Національної гвардії України, об'єкти, спеціальні вантажі, що охороняються Національною гвардією України, їх розблокування;

5) охорони та оборони важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні під час виконання завдань територіальної оборони;

6) забезпечення охорони приміщень, будівель, житла та іншого майна дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні у разі їх

евакуації, здійснення охорони місць компактного перебування персоналу цих представництв та установ, а також супроводження колон з вантажем і персоналом представництв (установ), що евакуюються;

7) припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України;

8) виконання завдань територіальної оборони;

9) для усунення реальної загрози життю і безпеці особи, інтересам суспільства і держави під час виконання службових завдань у районі проведення антитерористичної операції;

10) забезпечення виконання покладених на Національну гвардію України завдань щодо відсічі збройній агресії проти України.

Забороняється застосовувати озброєння та бойову техніку:

1) до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору військовослужбовцю Національної гвардії України, що загрожує його життю і здоров'ю та/або інших осіб, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо;

2) у приміщеннях і на земельних ділянках, що належать або закріплені за дипломатичними представництвами та консульськими установами іноземних держав в Україні, крім випадків, коли від глави дипломатичного або іншого відповідного представництва (організації) надійде офіційними каналами письмове прохання (згода) застосувати вказані засоби проти правопорушників;

3) у приміщеннях або на виробництвах, пов'язаних з виготовленням вибухових чи легкозаймистих речовин, у навчальних і лікувальних закладах.

Законні вимоги та розпорядження посадових і службових осіб Національної гвардії під час виконання ними службових обов'язків є обов'язковими до виконання фізичними та юридичними особами. У разі невиконання законних вимог особового складу Національної гвардії, вчинення інших дій, що перешкоджають виконанню ними службових обов'язків, винні особи несуть відповідальність згідно із законом.

Військовослужбовці Національної гвардії мають право на носіння військової форми одягу із знаками розрізнення, зразки яких затверджуються відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Військовослужбовцям Національної гвардії видається службове посвідчення, зразок якого затверджується Міністром внутрішніх справ України.

Контроль за діяльністю Національної гвардії, а також демократичний цивільний контроль здійснюються відповідно до законодавства.

Нагляд за додержанням законів у діяльності Національної гвардії здійснюється прокурором шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть систему органів Міністерства внутрішніх справ України.
2. Охарактеризуйте принципи діяльності поліції.
3. Охарактеризуйте систему поліції.
4. Назвіть підрозділи Національної поліції України.
5. Назвіть основні повноваження поліції.
6. Назвіть основні функції Державної прикордонної служби України.
7. Яка структура Державної прикордонної служби України?
8. Назвіть основні завдання Державної міграційної служби України.
9. Якими є основні завдання Державної служби України з надзвичайних ситуацій?
10. Яке призначення Національної гвардії України?
11. Назвіть функції Національної гвардії України.
12. Хто здійснює керівництво Національною гвардією України?
13. Вкажіть обов'язки Національної гвардії України.

Розділ 7

НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО УКРАЇНИ

7.1. Поняття, завдання та принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції вимагає від держав-учасниць створення двох типів антикорупційних інституцій: орган або органи, що запобігають корупції, та орган, органи або особи, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних заходів.

Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією та Резолюція Комітету міністрів Ради Європи № (97) 24 щодо Двадцяти керівних принципів боротьби проти корупції містять обов'язкові міжнародні вимоги для антикорупційних органів, які можна спрощено узагальнити так: незалежність і автономія, наявність спеціально підготовлених і кваліфікованих співробітників та забезпечення адекватними повноваженнями і ресурсами.

На виконання вказаних рекомендацій та норм міжнародних документів після Революції Гідності 2014 р. в Україні розпочато системну реформу для подолання широкомасштабної корупції, у межах якої ухвалено низку законопроектів антикорупційного спрямування та створено нові органи для боротьби із цим явищем¹⁰¹. До цих органів належать: Національне агентство з питань запобігання корупції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд та Національне антикорупційне бюро України. Так, 16 квітня 2015 року відповідно до

¹⁰¹ Легін А. В. Національне антикорупційне бюро України: структура, повноваження та функції. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 54. С. 161.*

Указу Президента України, було створено Національне антикорупційне бюро України¹⁰².

Національне антикорупційне бюро України (далі – Національне бюро) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного бюро є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також життю інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції¹⁰³.

Правову основу організації та діяльності Національного бюро становлять Конституція України, міжнародні договори України, Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти. До Національного бюро, його службовців, осіб начальницького складу та інших працівників застосовуються Закон України «Про Кабінет Міністрів України», Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» та інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність органів виконавчої влади, а також Закон України «Про державну службу».

Діяльність Національного бюро спрямовується та координується безпосередньо Кабінетом Міністрів України в межах і в порядку, встановлених Законом у такий спосіб:

- 1) схвалення проекту Антикорупційної стратегії та затвердження державної програми з її реалізації;
- 2) розроблення проектів законів про Державний бюджет України та про внесення змін до Державного бюджету України, що передбачають фінансування Національного бюро в обсязі, необхідному для ефективного виконання його повноважень;
- 3) отримання та розгляд письмового звіту про діяльність Національного бюро, передбаченого статтею 26 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України»;
- 4) затвердження Положення про Раду громадського контролю при Національному бюро та про порядок її формування;

¹⁰² Про утворення Національного антикорупційного бюро України : Указ Президента України від 16.04.2015 № 217/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217/2015#Text>.

¹⁰³ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

5) призначення осіб до складу Комісії з проведення зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності Національного бюро відповідно до статті 26 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України»;

6) здійснення інших повноважень.

Для діяльності Національного бюро у боротьбі з корупцією велике значення мають основні засади, на яких ґрунтується діяльність цього органу. Необхідно погодитись із думкою О. Скомарова, який зазначає, що принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України мають важливе значення у нормативно-правовому регулюванні діяльності зазначеного правоохоронного органу, є основними щодо виконання покладених на нього повноважень та спрямовані на утвердження верховенства права, відкритість для демократичного цивільного контролю та взаємодію з іншими державними і недержавними структурами¹⁰⁴. **Основними принципами діяльності Національного бюро є:**

1. Верховенство права. Цей принцип надає можливість НАБУ керуватися власним уявленням про справедливість у разі виявлення прогалин у законодавстві, водночас не піддавати сумніву відповідність закону нормам права. Верховенство права призначене накласти на державні органи, зокрема й НАБУ, певні правові обмеження під час реалізації ними повноважень та обмежити їх гарантіями свободи людини від неправомірного втручання у життя, шляхом дотримання основоположних прав, а не забезпечувати зміцнення державної влади та її примусу. Значення цього принципу є доволі важливим у діяльності НАБУ, оскільки вона часто полягає у здійсненні втручання в життєдіяльність інших суб'єктів для перевірки та встановлення фактів порушення законодавства, а у разі виявлення таких порушень – у застосуванні заходів відповідальності¹⁰⁵.

2. Повага та дотримання прав і свобод людини та громадянина. Закріплюючи вказаний принцип, законодавець реалізував вимоги Конституції України, відповідно до ст. 3 якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Здійснюючи покладені законом повноваження щодо запобігання і протидії корупції серед вищих посадових осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, НАБУ

¹⁰⁴ Скомаров О. Принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 228.

¹⁰⁵ Комарова Ю. М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. С. 33.

зобов'язано забезпечувати дотримання Конституції України, законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які закріплюють фундаментальні засади правового статусу людини як біологічної істоти та особистості, гарантії їх дотримання й реалізації.

Викладене, на наш погляд, означає, що якою високою не була б мета створення спеціалізованого антикорупційного правоохоронного органу, основу його діяльності мають становити саме принципи поваги та дотримання прав і свобод людини і громадянина, а будь-яке їх обмеження повинно мати тимчасовий характер та ґрунтуватися виключно на законі¹⁰⁶.

3. Законність. Цей принцип у діяльності НАБУ має втілюватися у таких аспектах:

– єдності розуміння законів та підзаконних актів, які закріплюють основи функціонування правової системи держави, регламентують діяльність окремого правоохоронного органу;

– рівності всіх суб'єктів правовідносин, стороною яких є НАБУ, перед законом;

– верховенстві закону, що полягає у відповідності всіх підзаконних нормативно-правових актів, які видаються у НАБУ, Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та іншим законодавчим актам;

– гарантуванні прав і свобод людини і громадянина, закріплених у законі;

– невідворотності відповідальності за вчинені правопорушення, що унеможливило уникнення винною особою визначених санкцією відповідної статті закону негативних правових наслідків¹⁰⁷.

4. Безсторонність та справедливість. Він полягає у рівності усіх учасників правовідносин перед законом та набуває особливого значення під час здійснення кваліфікації кримінального правопорушення чи проступку, а також сприяє правомірному застосуванню відповідальності, водночас не виокремлюючи одну зі сторін розслідування через суб'єктивне сприйняття¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Скомаров О. Принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 225.

¹⁰⁷ Там само. С. 226.

¹⁰⁸ Комарова Ю. М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. С. 35.

5. Незалежність Національного бюро та його працівників. Принцип незалежності НАБУ передбачає структурну та операційну автономію зазначеного органу, а також чітке визначення юридичного статусу та повноважень. Важливими чинниками забезпечення незалежності НАБУ є особливий порядок конкурсного відбору Директора Національного бюро та вичерпний перелік підстав припинення повноважень Директора Національного бюро; конкурсний порядок відбору інших працівників Національного бюро, їх особливий правовий та соціальний захист, належні умови оплати праці; установлений законом порядок фінансування та матеріально-технічного забезпечення Національного бюро; визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро, їх близьких родичів, майна¹⁰⁹.

6. Підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам. Реалізація принципу підконтрольності та підзвітності НАБУ суспільству та визначеним державним органам здійснюється через законодавче закріплення обов'язку НАБУ двічі на рік подавати Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України письмовий звіт про діяльність Національного бюро протягом попередніх шести місяців, а також оприлюднювати його в загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та на власній офіційній вебсторінці в мережі Інтернет. Крім того, законодавство встановлює положення щодо обов'язкового щорічного аудиту (зовнішньої незалежної оцінки) ефективності діяльності Національного бюро, його операційної та інституційної незалежності, який проводиться зовнішньою комісією у складі трьох членів. Зазначимо, що передбачені законом механізми призначені забезпечити також прозорість та відкритість Національного бюро як спеціалізованого антикорупційного органу¹¹⁰.

7. Відкритість для демократичного цивільного контролю. З метою забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю при Національному бюро утворюється Рада громадського контролю у складі 15 осіб, яка формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу, який проводиться шляхом рейтингового інтернет-голосування громадян, які проживають на території України. Рада громадського контролю при Національному бюро: заслуховує інформацію про діяльність, виконання планів і завдань Національного бюро; розглядає звіти Національного бюро і затверджує свій висновок щодо них; обирає з її членів двох пред-

¹⁰⁹ Чібісов Д. О. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Дніпропетр. держ. універс. внутр. справ. Дніпро, 2019. С. 60.

¹¹⁰ Там само. С. 62, 63.

ставників, які входять до складу Дисциплінарної комісії Національного бюро тощо¹¹¹.

8. Політична нейтральність і позапартійність. Цей принцип необхідно розглядати в контексті норм, встановлених ч. 2. і ч. 3 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» в частині прямої заборони діяльності політичних партій у Національному бюро, а також заборони використання Національного бюро в партійних, групових чи особистих інтересах. Крім того, забороняється незаконне втручання державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, політичних партій, громадських об'єднань, інших фізичних або юридичних осіб у діяльність Національного бюро. Будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення тощо, спрямовані до Національного бюро чи його працівників, які стосуються питань досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні і не передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, є неправомірними та не підлягають виконанню. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник Національного бюро невідкладно інформує про це в письмовій формі Директора Національного бюро¹¹².

9. Взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями. Цей принцип має вирішальне значення у діяльності НАБУ. Функціонування спеціалізованого антикорупційного органу окремо від інших державних органів неможливе, оскільки зумовлене необхідністю обміну інформацією про стан запобігання та протидії корупції, виявлені правопорушення, причини й умови, що їм сприяють, а також необхідністю доступу до інформаційних баз даних інших державних органів, що відповідно до закону є одним із прав НАБУ¹¹³.

З наведеного можна зробити висновок, що Національне бюро за своїм статусом є правоохоронним органом, а його призначенням є: 1) попередження корупційних правопорушень; 2) виявлення таких правопорушень; 3) припинення зазначених правопорушень; 4) розслідування корупційних правопорушень; 5) розкриття цих правопорушень; 6) запобігання вчиненню нових корупційних правопорушень.

¹¹¹ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

¹¹² Чібісов Д. О. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Дніпропетр. держ. універс. внутр. справ. Дніпро, 2019. С. 59.

¹¹³ Скомаров О. Принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 227, 228.

7.2. Система, структура та повноваження Національного бюро

Національне бюро складається з центрального і територіальних управлінь. Центральне управління Національного бюро знаходиться у місті Києві. Для забезпечення виконання завдань Національного бюро його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь Національного бюро, юрисдикція яких охоплює визначені в рішенні області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь.

Директор Національного бюро, у разі обґрунтованої необхідності, може утворювати своїм рішенням додаткові територіальні управління Національного бюро у межах області чи Автономної Республіки Крим.

Відповідне територіальне управління очолює директор, який призначається та звільняється з посади Директором Національного бюро.

Сьогодні в Україні створено 3 територіальні управління Національного бюро: Львівське, Одеське, Харківське.

Львівське територіальне управління – перше територіальне управління Національного антикорупційного бюро України, утворене наказом Директора Національного бюро 10 грудня 2015 року. Повноваження (юрисдикція) поширюється на Львівську, Волинську, Закарпатську, Чернівецьку, Тернопільську, Івано-Франківську, Рівненську, Хмельницьку області.

Повноваження (юрисдикція) Одеського територіального управління поширюється на Одеську, Херсонську, Миколаївську та Кіровоградську області. Повноваження (юрисдикція) Харківського територіального управління поширюється на Харківську, Сумську, Полтавську, Дніпропетровську, Запорізьку, Луганську, Донецьку області (у тому числі територію проведення Операції об'єднаних сил).

Структура, штатний розклад, положення про структурні підрозділи, посадові інструкції працівників Національного бюро затверджуються Директором Національного бюро.

До структури управлінь Національного бюро можуть входити:

- підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії;
- інформаційно-аналітичні й оперативно-технічні підрозділи;
- підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації;
- підрозділи швидкого реагування;

– забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах,

– експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи.

Нині, згідно з наказом Директора НАБУ від 19.08.2022 № 12-ДСК Національне бюро має таку структуру:

1. Керівництво:

Директор Національного бюро;

Перший заступник Директора Національного бюро;

Заступник Директора Національного бюро;

2. Головний підрозділ детективів:

Керівник Головного підрозділу детективів;

Перший підрозділ детективів:

Керівник Першого підрозділу детективів;

Заступник Керівника Першого підрозділу детективів;

Старший детектив Національного бюро;

Перший відділ детективів;

Другий відділ детективів;

Третій відділ детективів;

Четвертий відділ детективів.

Другий підрозділ детективів:

Заступник Керівника Головного підрозділу детективів –

Керівник Другого підрозділу детективів;

Заступник Керівника Другого підрозділу детективів;

Старший детектив Національного бюро;

Перший відділ детективів;

Другий відділ детективів;

Третій відділ детективів;

Четвертий відділ детективів.

Третій підрозділ детективів:

Керівник Третього підрозділу детективів;

Заступник Керівника Третього підрозділу детективів;

Перший відділ детективів;

Другий відділ детективів;

Четвертий відділ детективів;

П'ятий відділ детективів.

Четвертий підрозділ детективів:

Керівник Четвертого підрозділу детективів;

Заступник Керівника Четвертого підрозділу детективів;

Старший детектив Національного бюро;

Детектив Національного бюро;
Перший відділ детективів;
Другий відділ детективів;
Третій відділ детективів.

**Відділ організаційно-методичного забезпечення роботи
Головного підрозділу детективів.**

**Сектор по забезпеченню роботи Головного підрозділу
детективів.**

3. **Другий підрозділ детективів.**
4. **Оперативно-технічне управління.**
5. **Управління аналітики та обробки інформації:**
 - Керівник управління;
 - Заступник керівника управління;
 - Перший відділ детективів по виявленню кримінальних корупційних правопорушень;
 - Відділ детективів по виявленню кримінальних корупційних правопорушень;
 - Відділ детективів по виявленню неправомірної вигоди та незаконного збагачення;
 - Відділ детективів кримінальної лабораторії;
 - Відділ управління даними.
6. **Управління бухгалтерського обліку та звітності:**
 - Керівник управління – головний бухгалтер;
 - Відділ нарахування і виплат заробітної плати та звітності;
 - Відділ бухгалтерського обліку та економічного аналізу.
7. **Управління інформаційних технологій:**
 - Керівник управління;
 - Заступник керівника управління;
 - Відділ проектування, розвитку та супроводу ІТ-систем;
 - Відділ розвитку та супроводу ІТ-інфраструктури;
 - Відділ підтримки користувачів ІТ.
8. **Управління забезпечення фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням:**
 - Керівник управління;
 - Фінансовий відділ;
 - Відділ планування матеріальних ресурсів та оперативного управління майном;
9. **Юридичне управління:**
 - Керівник управління;
 - Заступник керівника управління;
 - Міжнародно-правовий відділ;

Відділ правового забезпечення та супроводження представництва в судах.

10. **Управління по роботі з громадськістю:**
Керівник управління;
Заступник керівника управління;
Відділ по роботі зі свідками та заявниками;
Відділ по роботі з громадськістю (колл-центр).
Сектор реєстрації, обліку, контролю за розглядом звернень громадян та запитів на публічну інформацію.
11. **Управління зовнішніх комунікацій:**
Керівник управління;
Заступник керівника управління;
Відділ по роботі з громадськістю та ЗМІ;
Відділ по роботі з публічними заходами та дискусіями.
12. **Управління внутрішнього контролю:**
Керівник управління;
Старший детектив Національного бюро;
Головний спеціаліст;
Відділ внутрішніх розслідувань;
Відділ запобігання корупції;
Відділ інформаційної безпеки.
13. **Територіальні управління:**
Львівське територіальне управління:
Директор територіального управління;
Заступник Директора територіального управління;
Головний спеціаліст.
Одеське територіальне управління:
Директор територіального управління;
Заступник Директора територіального управління;
Головний спеціаліст.
Харківське територіальне управління:
Директор територіального управління;
Заступник Директора територіального управління;
Головний спеціаліст.
14. **Управління спеціальних операцій.**
15. **Відділ по роботі з персоналом.**
16. **Відділ документообігу.**
17. **Режимно-секретний відділ.**
18. **Відділ забезпечення роботи Директора бюро.**
19. **Сектор внутрішнього аудиту.**
20. **Головний спеціаліст з питань мобілізаційної роботи.**

Законом встановлено, що гранична чисельність центрального та територіальних управлінь Національного бюро становить 700 осіб, у тому числі не більше 500 осіб начальницького складу.

Задля досягнення зазначених завдань Національне бюро наділяється спеціальними повноваженнями. На думку Ю. М. Комарової, повноваження НАБУ – це система прав та обов'язків, наданих державою як центральному управлінню, так і його територіальним підрозділам з метою здійснення ними антикорупційної діяльності, а саме: попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його компетенції¹¹⁴.

Відповідно до положень законодавства на Національне бюро покладено такі обов'язки:

1) здійснює оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів;

2) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом;

3) вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Національного бюро, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт;

4) взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків;

5) здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро;

6) забезпечує особисту безпеку працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних йому кримінальних правопорушеннях;

7) забезпечує на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення;

8) звітує про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, та інформує суспільство про результати своєї роботи;

¹¹⁴ Комарова Ю. М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Нац. акад. вnutр. справ. Київ, 2018. С. 86, 87.

9) здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України;

10) вживає заходів щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості, надсилає Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі матеріали для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави;

11) збирає і надсилає Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі матеріали для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання недійсними угод у випадках, передбачених законодавством України.

Національному бюро та його працівникам для виконання покладених на них обов'язків надається право:

1) заводити оперативно-розшукові справи на підставі постанови, що затверджується начальником відповідного підрозділу Національного бюро, та здійснювати на підставах і в порядку, установлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи;

2) за рішенням Директора Національного бюро, погодженим з прокурором, витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, та інших кримінальних правопорушень, які не відносяться до його підслідності, але можуть бути використані з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, або виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості;

3) витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу Національного бюро та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро, зокрема й відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном.

Суб'єкти, яким адресовано зазначений запит, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це Національне бюро з обґрунтуванням причин. Національне бюро за зверненням відпо-

відного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів. Ненадання Національному бюро на його запит інформації, надання завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків її надання, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація, забороняються і тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

Національне бюро в порядку, визначеному законодавством, має безпосередній, зокрема й автоматизований, доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними, у тому числі урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами.

Обробка такої інформації здійснюється Національним бюро із дотриманням законодавства про захист персональних даних та забезпеченням таємниці, що охороняється законом;

4) ознайомлюватися в державних органах, органах місцевого самоврядування із документами та іншими матеріальними носіями інформації, необхідними для попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, або виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості, у тому числі такими, що містять інформацію з обмеженим доступом;

5) на підставі рішення Директора Національного бюро або його заступника, погодженого з прокурором, отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків Національного бюро. Отримання від банків інформації, що становить банківську таємницю, здійснюється в порядку та обсязі, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» з урахуванням положень цього Закону, а отримання від Центрального депозитарію цінних паперів, Національного банку України та депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, – у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України». Суб'єкти, яким адресовано зазначене рішення, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості її надання у зазначений строк з обґрунтованих причин за зверненням відповідного суб'єкта Національне бюро може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів;

6) на підставі відповідного рішення суду на строк до 10 діб опекувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, а також вилучати предмети і документи у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України;

7) залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів для забезпечення виконання повноважень Національного бюро;

8) за письмовим рішенням Директора Національного бюро або його заступника, погодженим із прокурором, створювати спільні слідчі групи, що включають оперативних та слідчих працівників;

9) за пред'явлення службового посвідчення входити безперешкодно до державних органів, органів місцевого самоврядування та зони митного контролю, а за письмовим розпорядженням Директора Національного бюро або його заступника – безперешкодно проходити до військових частин та установ, пунктів пропуску через державний кордон України;

10) використовувати з подальшим відшкодуванням завданих збитків транспортні засоби, які належать фізичним та юридичним особам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у їх вчиненні, доставлення до закладів охорони здоров'я осіб, що потребують екстреної медичної допомоги;

11) надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро, а також отримувати від цих органів протягом 30 днів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій;

12) здійснювати співробітництво з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності та конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочувати осіб, які надають допомогу в попередженні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень.

Контроль за ефективністю використання коштів на зазначені цілі здійснює Рахункова палата України;

13¹) вносити подання прокурору про звернення до суду з метою визнання недійсним правочину за наявності підстав, передбачених законом, а також право бути залученим за своєю заявою до таких

справ як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору;

14) у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створювати інформаційні, інформаційно-телекомунікаційні системи та вести оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

15) зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовувати заходи фізичного впливу на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію»;

16) видавати в разі наявності небезпеки для життя і здоров'я осіб, взятим під захист, відповідно до законодавства зброю, спеціальні засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку;

17) здійснювати правове співробітництво із компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями з питань проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості на підставі законів та міжнародних договорів України;

17¹) одержувати у вигляді довідки від органів прокуратури України та Міністерства юстиції України у триденний строк матеріали, отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги, які стосуються фінансових і корупційних кримінальних правопорушень;

18) виступати як представник інтересів держави під час розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україну відповідного майна, захист прав та інтересів держави з питань, які стосуються виконання обов'язків Національного бюро, а також залучати з цією метою юридичних радників, зокрема іноземних;

19) порушувати питання щодо створення спеціальних умов (у тому числі щодо засекречування перебування, здійснення заходів безпеки, поміщення в окремому приміщенні) в ізоляторах тимчасового тримання та установах попереднього ув'язнення для осіб, які співпрацюють із Національним бюро;

20) впроваджувати устаткування, необхідне для здійснення Національним бюро заходів із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України¹¹⁵.

Також Національне бюро може від імені України надавати міжнародні доручення щодо проведення оперативно-розшукових та слідчих

¹¹⁵ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

дій, укладати угоди про співробітництво з питань її повноважень з іноземними і міжнародними правоохоронними органами та організаціями, звертатися від імені України до іноземних державних органів в установленому законодавством України та відповідних держав порядку тощо.

Може створювати та брати участь у міжнародних слідчих групах відповідно до цього закону та інших законодавчих актів та міжнародних договорів України, залучати до роботи іноземних експертів у боротьбі з корупцією, мати інші повноваження, пов'язані з виконанням нею своїх обов'язків.

Отже, Національне бюро – це суб'єкт зі спеціальними повноваженнями, що розслідує корупційні правопорушення, вчинені високопосадовцями, уповноваженими на виконання функції держави чи місцевого самоврядування.

7.3. Статус працівників Національного бюро та порядок зайняття посади

Аналіз положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» дає змогу виокремити дві категорії осіб, які приймаються на службу до Національного бюро, залежно від вимог, що висуваються до них: працівники Національного бюро та Директор Національного бюро.

До працівників Національного бюро належать особи, які є гласними і негласними штатними працівниками, з числа осіб начальницького складу, державних службовців та інших працівників, які працюють за трудовими договорами в Національному бюро.

Негласними штатними працівниками Національного бюро можуть бути детективи, старші детективи та працівники інших підрозділів Національного бюро. Вони мають статус державних службовців і проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених законом до підслідності Національного бюро, а також в інших справах, витребуваних до Національного бюро прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками Національного бюро. Особи, які не мають попереднього досвіду роботи в державних органах на посадах, пов'язаних з оперативно-розшуковою діяльністю, проведенням досудового розслідування, після проходження конкурсу на зайняття посади детектива проходять обов'язкове стажування в Національному бюро

строком до одного року. Водночас особа може бути звільнена з посади Національного бюро за підсумками стажування, якщо вона не відповідає вимогам до працівників Національного бюро.

Особами начальницького складу є працівники підрозділів швидкого реагування, захисту учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, оперативно-технічних підрозділів та підрозділів детективів Національного бюро. Крайня чисельність начальницького складу становить не більше 500 осіб. Начальницький склад Національного бюро поділяється на середній і старший, для яких встановлюються спеціальні звання: від лейтенанта до капітана (середній начальницький склад) та від майора до полковника (старший начальницький склад). Громадяни України, які вперше зараховуються на посади начальницького складу Національного бюро та у відповідних випадках пройшли встановлений строк випробування, складають присягу. На осіб начальницького складу Національного бюро поширюється положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ та Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України.

Трудові відносини працівників Національного бюро регулюються законодавством про працю, державну службу та укладеними трудовими договорами (контрактами). На спеціалістів Національного бюро, які не мають спеціальних звань, поширюється дія Закону України «Про державну службу». Посади спеціалістів Національного бюро належать до відповідних категорій посад працівників апарату міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, їх територіальних органів у порядку, встановленому законодавством.

Працівники Національного бюро під час виконання покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Ніхто, за винятком уповноважених посадових осіб державних органів у передбачених законами випадках, не має права втручатися в їхню законну діяльність. В інтересах забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро та членів їхніх сімей не допускається розголошення в засобах масової інформації відомостей про місце проживання цих осіб. Відомості про проходження служби працівниками Національного бюро надаються з дозволу Директора Національного бюро або його заступника¹¹⁶.

На службу до Національного бюро приймаються на конкурсній, добровільній, контрактній основі громадяни України, які спроможні за

¹¹⁶ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються Директором Національного бюро¹¹⁷.

Не може бути призначено на посаду в Національному бюро особу, яка:

1) за рішенням суду визнана недієздатною або її дієздатність обмежена;

2) має судимість за вчинення кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, або притягалася судом до відповідальності за вчинення умисного кримінального правопорушення;

3) відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати певні посади;

4) має громадянство іншої держави;

5) у разі призначення буде прямо підпорядкована особі, яка є її близькою особою відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»;

6) не пройшла спеціальну перевірку;

7) не пройшла перевірку і стосовно неї встановлено заборону відповідно до Закону України «Про очищення влади»;

8) не подала передбачену Законом України «Про запобігання корупції» декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або якщо внаслідок перевірки цієї декларації підрозділом внутрішнього контролю Національного бюро виявлено відображення в декларації недостовірних відомостей щодо майна (активів), доходів, видатків та фінансових зобов'язань, розмір (вартість) яких перевищує 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня календарного року;

9) не подала заяву про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, або в неї виявлено таку заборгованість¹¹⁸.

¹¹⁷ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

¹¹⁸ Там само.

Також працівники Національного бюро не можуть:

- 1) бути членами чи брати участь у створенні чи діяльності політичних партій, організовувати або брати участь у страйках;
- 2) бути повіреними третіх осіб у справах Національного бюро;
- 3) використовувати Національне бюро, його працівників та майно у партійних, групових чи особистих інтересах.

На працівників Національного бюро поширюються інші обмеження та вимоги, встановлені Законом України «Про запобігання корупції».

Призначення на посади у Національному бюро здійснюється виключно за результатами відкритого конкурсу, що проводиться в порядку, визначеному Директором Національного бюро, крім призначення на посади першого заступника та заступників Директора Національного бюро, призначення на які здійснюється Директором Національного бюро без обов'язкового проведення відкритого конкурсу.

Цей порядок призначення не поширюється на посади негласних штатних працівників Національного бюро, оскільки здійснюється за результатами конкурсу, що проводиться в окремо визначеному Директором Національного бюро порядку з урахуванням вимог Закону України «Про державну таємницю».

Особи, які претендують на зайняття посад у Національному бюро, до призначення на відповідну посаду зобов'язані повідомити керівництву органу, на зайняття посади в якому вони претендують, про працюючих у такому органі близьких осіб.

Для проведення конкурсу на зайняття вакантних посад гласних штатних працівників у Національному бюро Директор утворює конкурсні комісії. Щодо конкурсу на зайняття посад негласних штатних працівників Національного бюро, то Директором Національного бюро з урахуванням вимог Закону України «Про державну таємницю» утворюється окрема конкурсна комісія з числа працівників Національного бюро, які мають допуск до державної таємниці та яким Директором Національного бюро надано відповідний доступ до інформації про кандидатів на такі посади. Положення про конкурсні комісії та регламент їх роботи визначаються Директором Національного бюро.

Задля забезпечення громадського контролю та прозорості порядку проведення конкурсу, Директор Національного бюро включає до складу конкурсної комісії представників, що визначаються Радою громадського контролю при Національному бюро, але не більше трьох осіб у складі однієї конкурсної комісії.

Конкурс на зайняття посад у Національному бюро передбачає складання кваліфікаційного іспиту (тестування) та проведення співбесіди. Повідомлення про оголошення конкурсу на зайняття посади у Націо-

нальному бюро розміщується на офіційному вебсайті Національного бюро не пізніше ніж за десять днів до завершення строку подання заяв на участь у конкурсі.

Директором Національного бюро може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше десяти років, досвід роботи на керівних посадах в державних органах, установах, організаціях, у тому числі за кордоном, або в міжнародних організаціях не менше п'яти років, володіє державною мовою та здатний за своїми діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні службові обов'язки.

Водночас Законом передбачено, що не може бути призначена на посаду Директора Національного бюро особа, яка:

- 1) впродовж двох років до подання заяви на участь у конкурсі на зайняття цієї посади, незалежно від тривалості, входила до складу керівних органів політичної партії або знаходилася у трудових чи інших договірних відносинах з політичною партією;
- 2) не відповідає обмеженням, передбаченим пунктами 1–7, 9 частини першої статті 13 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України»;
- 3) не пройшла перевірку у порядку, встановленому Законом України «Про очищення влади», з метою відновлення довіри до влади та створення умов для побудови нової системи органів влади відповідно до європейських стандартів.

Кандидати на посаду Директора Національного бюро визначаються комісією з проведення конкурсу на зайняття посади Директора Національного бюро відповідно до результатів відкритого конкурсного відбору на зайняття цієї посади. Участь у конкурсі можуть брати особи, що відповідають зазначеним вимогам. До складу Конкурсної комісії входять: 1) три особи, яких визначає Кабінет Міністрів України; 2) три особи, яких визначає Кабінет Міністрів України на підставі пропозицій міжнародних та іноземних організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх трьох років до дня завершення строку повноважень Директора Національного бюро або до дня дострокового припинення його повноважень надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сфері запобігання і протидії корупції.

Перелік таких міжнародних та іноземних організацій не пізніше ніж за три місяці до завершення строку повноважень Директора Національного бюро або протягом трьох робочих днів з дня дострокового припинення його повноважень (звільнення) визначає Міністерство закордонних справ України. Зазначені міжнародні та іноземні організації погоджують пропозицію спільного списку кандидатів до складу Конкурсної

комісії у складі не менше трьох осіб на відкритому засіданні Кабінету Міністрів України.

Членами Конкурсної комісії можуть бути особи, які мають бездоганну ділову репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет, а також досвід роботи у сфері правоохоронної діяльності або діяльності у сфері протидії корупції не менше п'яти років.

Конкурсна комісія вважається повноважною в разі затвердження її в повному складі. Засідання Конкурсної комісії відкриті для представників засобів масової інформації та журналістів. Забезпечується відео- та аудіофіксація і трансляція у режимі реального часу відповідної відео- та аудіоінформації із засідань Конкурсної комісії на офіційному вебсайті Кабінету Міністрів України. Інформація про час та місце проведення засідання Конкурсної комісії оприлюднюється на офіційному вебсайті Кабінету Міністрів України не пізніше ніж за 48 години до його початку.

Конкурсна комісія розміщує оголошення про умови та строки проведення конкурсу на зайняття посади Директора Національного бюро в загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України.

Особа, яка претендує на участь у конкурсі, подає у визначений в оголошенні строк такі документи:

1) заяву про участь у конкурсі з наданням згоди на проведення спеціальної перевірки відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» та на обробку персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;

2) автобіографію, що містить: прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), число, місяць, рік і місце народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття), місце роботи, громадську роботу (у тому числі на виборних посадах), членство у політичних партіях, у тому числі в минулому, наявність трудових або будь-яких інших договірних відносин з політичною партією упродовж двох років, що передують поданню заяви (незалежно від тривалості), контактний номер телефону та адресу електронної пошти, відомості про наявність чи відсутність судимості;

3) декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за рік, що передє року, в якому було оприлюднено оголошення про конкурс, за формою, що визначена Законом України «Про запобігання корупції»;

3⁻¹) заяву про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

4) інші документи, передбачені законами України «Про державну службу», «Про запобігання корупції».

Відомості з поданих документів підлягають оприлюдненню упродовж трьох робочих днів після закінчення строку подання заяв на конкурс на офіційному вебсайті Кабінету Міністрів України, крім відомостей, які відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» віднесені до інформації з обмеженим доступом та відомостей про контактний номер телефону, адресу електронної пошти кандидата¹¹⁹.

Конкурсна комісія вносить подання стосовно трьох відібраних кандидатів на посаду Директора Національного бюро прем'єр-міністра України, який зобов'язаний протягом п'яти днів з дня його внесення Конкурсною комісією внести на розгляд до Кабінету Міністрів України подання про призначення одного з відібраних Конкурсною комісією кандидатів на посаду Директора Національного бюро.

Кабінет Міністрів України протягом десяти днів з дня внесення прем'єр-міністром України подання про призначення кандидата на посаду Директора Національного бюро на відкритому засіданні призначає таку особу на посаду Директора Національного бюро строком на сім років. Одна і та ж особа не може обіймати цю посаду два строки поспіль.

У разі якщо Кабінет Міністрів України не прийняв рішення про призначення на посаду Директора Національного бюро особи, зазначеної в поданні прем'єр-міністра України, він невідкладно вносить на розгляд до Кабінету Міністрів України подання стосовно трьох відібраних Конкурсною комісією кандидатів. У такому разі призначеною на посаду Директора Національного бюро вважається особа, кандидатуру якої на відкритому засіданні Кабінету Міністрів України, що проводиться невідкладно, під час рейтингового голосування підтримали найбільше членів Кабінету Міністрів України.

Необхідно зазначити, що Кабінет Міністрів України не тільки призначає Директора Національного бюро, але й ухвалює рішення про звільнення його з посади в разі:

- 1) подання письмової заяви про припинення повноважень за власним бажанням;
- 2) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою;
- 3) досягнення шістдесяти п'яти років;
- 4) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до висновку медичної комісії, що створюється за рішенням

¹¹⁹ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

5) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання його безвісно відсутнім чи оголошення його померлим;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно нього;

7) припинення його громадянства України або виїзду на постійне місце проживання за межі України;

8) невідповідності обмеженням щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, передбаченими Законом України «Про запобігання корупції», встановленим рішенням суду, що набрало законної сили;

9) невчасного подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

10) набуття громадянства іншої держави;

11) наявності висновку Комісії з проведення зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності Національного бюро, передбаченої статтею 26 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України», про неефективність діяльності Національного бюро та неналежне виконання обов'язків його Директором;

12) наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

13) набрання законної сили рішенням суду про визнання його активів чи активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави;

14) порушення вимог Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» у частині подання, дотримання строків подання декларації про контакти.

Також законодавець передбачив, що підставою для звільнення працівника Національного бюро є наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

Повноваження Директора Національного бюро припиняються у зв'язку із закінченням строку його повноважень або смертю.

У разі припинення повноважень, звільнення та відсторонення від посади Директора Національного бюро усі його повноваження здійснює перший заступник Директора Національного бюро, а в разі його відсутності – один із заступників Директора Національного бюро до дня призначення Директора Національного бюро.

Питання для самоконтролю

1. Перелічіть принципи діяльності НАБУ.
2. Назвіть гарантії незалежності діяльності НАБУ.
3. Охарактеризуйте систему Національного бюро.
4. Яка структура Національного бюро?
5. Які обов'язки покладено на Національне бюро?
6. Якими правами наділені працівники Національного антикорупційного бюро?
7. Порядок призначення на посаду Директора Національного бюро.
8. Правовий захист працівників Національного бюро та інших осіб.

Розділ 8

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ

8.1. Поняття адвокатури, принципи та організаційні форми діяльності

Адвокатура в Україні як один з основних механізмів захисту прав і свобод людини має особливе значення у правозахисній системі. Тому їй відведено значне місце у розділі II Конституції України «Права, свобода та обов'язки людини і громадянина». Згідно зі ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав¹²⁰. А статтею 131-2 Основного Закону встановлено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена¹²¹. Отже, ці зміни присвячені інституту адвокатури та увиразнюють значущість цього правозахисного інституту, визначають його роль і місце у механізмі судочинства із іншими інститутами.

Роль і значення інституту адвокатури в сучасному демократичному суспільстві неможливо переоцінити. Адже саме незалежній адвокатурі держава делегувала функцію представництва кожної особи в судах, функцію захисту прав та інтересів тих, хто потребує професійної правничої

¹²⁰ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

¹²¹ Там само.

допомоги. Конституційні зміни, що відбулися, нарешті визначили за адвокатурою належну роль у системі правосуддя.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації та діяльності адвокатури. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність.

Конституційно визначені завдання адвокатури значною мірою відповідають основним напрямам, у яких ведеться адвокатська діяльність, а саме: здійснення повноважень захисника у кримінальному процесі, представництва фізичних і юридичних осіб, надання правової допомоги громадянам України, особам без громадянства, іноземним громадянам та юридичним особам, тобто тим, хто її потребує.

З огляду на завдання адвокатури можна зробити висновок, що вона є одним з інститутів правової системи держави.

Основою всієї організації і діяльності адвокатури є **принципи** адвокатської діяльності, що законодавчо передбачені ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачені організаційні форми здійснення адвокатської діяльності. Діяльність будь-якої з організаційних форм ґрунтується на законі та статуті адвокатського об'єднання.

Адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Зайняття адвокатською діяльністю можливо як зі створенням юридичної особи, так і без створення.

Заняття адвокатською діяльністю індивідуально – це одна з організаційних форм, за якою адвокат здійснює свою діяльність без створення юридичної особи. Відповідно до статті 13 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою і може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Адвокати, які обрали заняття адвокатською діяльністю індивідуально, повідомляють місцевий орган влади про одержання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; реєструються у податкових

органах, стають на облік у Пенсійному фонді, сплачують відповідні податки, обов'язкові платежі, відкривають банківський рахунок у встановленому порядку, мають свою печатку.

Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив.

Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Адвокатське бюро чи об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Адвокатське бюро чи об'єднання може залучати до виконання укладених договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах.

Державна реєстрація адвокатського бюро чи об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, формування та ведення Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, зокрема, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань, внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців відомостей про учасників (зміну учасників) адвокатських об'єднань згідно з чинним законодавством України покладається на Укрдержреєстр.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро чи об'єднання письмово повідомляється відповідну раду адвокатів регіону протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

З метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які мають право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності Рада адвокатів України веде Єдиний реєстр адвокатів України.

Інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному вебсайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи.

Адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності. У разі наявності декількох адрес робочих місць адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України вноситься лише одна адреса робочого місця адвоката.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокати, їх об'єднання можуть створювати місцеві, всеукраїнські та міжнародні об'єднання, які представляють інтереси адвокатів у державних органах і громадських об'єднаннях, захищають їхні соціальні та професійні права, здійснюють методичну і видавничу діяльність, сприяють підвищенню професійного рівня адвокатів. Адвокати, їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів і юристів.

8.2. Правове становище адвоката. Види та гарантії адвокатської діяльності

Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Адвокатом не може бути особа, яка:

1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, – протягом двох років з дня ухвалення рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, дізнавача, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня такого звільнення.

Несумісною з діяльністю адвоката є:

1) робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» (особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування);

2) військова або альтернативна (невійськова) служба;

3) нотаріальна діяльність;

4) судово-експертна діяльність.

Вимоги щодо несумісності з діяльністю адвоката не поширюються на депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі).

У разі виникнення обставин несумісності, встановлених частиною першою цієї статті, адвокат у триденний строк з дня виникнення таких обставин подає до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності.

Особа, яка виявила бажання стати адвокатом та відповідає вимогам частин 1 та 2 статті 6 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту.

Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України. Строк розгляду заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту не повинен перевищувати 30 днів з дня її надходження.

За результатами розгляду заяви та доданих до неї документів кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури ухвалює рішення про:

1) допуск особи до кваліфікаційного іспиту;

2) відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту.

Особі, яка звернулася із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, повідомляється про ухвалене рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття.

Рішення про відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом 30 днів з дня його отримання.

Кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка виявила бажання стати адвокатом.

Кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону.

Організація та проведення кваліфікаційного іспиту здійснюється кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Порядок складення кваліфікаційних іспитів, методика оцінювання та програма кваліфікаційних іспитів затверджуються Радою адвокатів України. Рада адвокатів України може встановити плату за складення кваліфікаційного іспиту та порядок її внесення. Кваліфікаційні іспити проводяться не рідше одного разу на три місяці.

Особі, яка склала кваліфікаційний іспит, протягом десяти днів з дня складення кваліфікаційного іспиту кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури безоплатно видає свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту дійсне протягом трьох років з дня складення іспиту.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складення такого іспиту повторно не раніше ніж через шість місяців. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит повторно, може бути допущена до наступного кваліфікаційного іспиту не раніше ніж через один рік.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може протягом 30 днів з дня отримання рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури оскаржити його до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

Особа, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, зобов'язана пройти стажування у практикуючого адвоката. Стажування полягає в перевірці готовності особи самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону.

Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні.

Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування, розмір внеску на проходження стажування та порядок його сплати затверджуються Радою адвокатів України.

Розмір внеску на проходження стажування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України та витрат керівника стажування, пов'язаних з таким стажуванням, і не може перевищувати трьох мінімальних заробітних плат станом на день подання особою заяви про призначення стажування.

Водночас внесок розподіляється так:

– 70 відсотків внеску сплачується стажистом безпосередньо на користь керівника стажування та використовується виключно для забезпечення проходження стажування та компенсації витрат такого керівника;

– 30 відсотків сплачується стажистом на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України.

Від проходження стажування звільняються особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки.

За результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону. Результати стажування оцінюються радою адвокатів регіону протягом тридцяти днів з дня отримання звіту.

За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону ухвалює рішення про:

- 1) видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- 2) продовження стажування на строк від одного до трьох місяців.

Стажист адвоката та керівник стажування повідомляються про ухвалене рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття.

Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України або до суду.

У разі, якщо за результатами стажування рада адвокатів регіону ухвалила рішення про продовження стажування, розмір додаткового внеску не може перевищувати 0,5 мінімальної заробітної плати, встановленої станом на день прийняття зазначеного рішення, за кожний місяць додаткового стажування.

Особа, стосовно якої радою адвокатів регіону ухвалено рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України.

Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України не обмежуються віком особи та є безстроковими.

Адвокат може мати помічника або кількох помічників із числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту. Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням.

Помічник адвоката може виконувати доручення у справах, які знаходяться у провадженні адвоката, крім тих, що належать до процесуальних повноважень останнього.

Помічнику адвоката забороняється суміщати роботу в адвоката з діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката. Особи, які не можуть бути адвокатом, не можуть бути і помічниками адвоката.

Види адвокатської діяльності

Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює такі види адвокатської діяльності:

1) надання правової інформації, консультації та роз'яснення з правових питань, правового супроводу діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань;

9) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

Перелік видів діяльності адвоката не є вичерпним. Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Для того, щоб адвокат міг впевнено і ефективно діяти в межах своїх повноважень, він має **право**:

1) звертатися з адвокатськими запитами, зокрема й щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими законодавством.

У процесі здійснення професійної діяльності адвокат **зобов'язаний**: дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики; на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги; невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів; підвищувати свій професійний рівень; виконувати рішення органів адвокатського самоврядування; виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Під час здійснення адвокатської діяльності адвокату **забороняється**:

1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;

2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;

4) відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Адвокат забезпечує захист персональних даних про фізичну особу, якими він володіє, відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних.

Адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта. Водночас інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них,

можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Адвокату, його помічнику, стажисту та особам, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також особам, стосовно яких припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю забороняється розголошувати відомості, що становлять предмет адвокатської таємниці і використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб.

Гарантії адвокатської діяльності

Професійні права, честь і гідність адвоката охороняються законом, забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю відомостей, що становлять адвокатську таємницю. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом.

Проведення стосовно адвоката оперативного-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя. Повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя. Орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону.

Забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності; залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативного-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці; втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом; внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі; втручання у правову позицію адвоката; притягати до кримінальної чи іншої відповідаль-

ності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом; ототожнення адвоката з клієнтом.

Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості.

Життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом. Адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом.

8.3. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.

Дисциплінарна відповідальність адвоката

Для визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю та вирішення питань про дисциплінарну відповідальність адвокатів створюються кваліфікаційно-дисциплінарні комісії. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури підконтрольна та підзвітна конференції адвокатів регіону.

Порядок роботи кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіону з реалізації повноважень, наданих Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також процедуру розгляду питань, віднесених до її компетенції Законом, іншими актами, що регулюють діяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій визначається Регламентом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 16.02.2013 № 77.

Голова та члени кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою або членом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більше ніж два строки підряд.

Голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури організовує і забезпечує ведення діловодства кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Голова, член кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути достроково відкликаний з посади за рішенням конференції адвокатів регіону, яка обрала його на посаду.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури діє в складі двох палат – **кваліфікаційної та дисциплінарної**. Кваліфікаційна палата створюється у складі не більше 9 членів, дисциплінарна – не більше 11 членів.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше двох третин від кількісного складу кожної з її палат, затвердженого конференцією адвокатів регіону.

Кожна палата на своєму першому засіданні шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів палати обирає з числа членів палати голову та секретаря палати. Голова палати за посадою є заступником голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Голова палати, секретар палати за рішенням відповідної палати може бути достроково відкликаний з посади.

Голова, заступник голови, секретар палати, член кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

До повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури належать:

- 1) організація та проведення кваліфікаційних іспитів;
- 2) ухвалення рішень щодо видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту;
- 3) прийняття рішень про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 4) здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів;
- 5) вирішення інших питань, віднесених до повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, рішеннями конференції адвокатів регіону, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

У передбачених Законом випадках повноваження кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури здійснює її кваліфікаційна або дисциплінарна палата.

Засідання кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини членів її палат. Засідання палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини її членів.

Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів її палат. Рішення палати приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості її членів, крім випадків, передбачених законом.

Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути оскаржено протягом 30 днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

Установчим документом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури є положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, яке затверджене установчим з'їздом адвокатів України.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є колегіальним органом, завданням якого є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури підконтрольна і підвітна з'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України. Порядок організації та діяльності комісії визначається Положенням про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, яке затверджене рішенням звітно-виборного з'їзду адвокатів України від 09.06.2017 та Регламентом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури від 04.07.2014 № 78.

До складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури входять 30 членів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Секретар Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обирається членами комісії шляхом голосування зі складу членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше двох третин її складу.

Строк повноважень голови, заступників голови, секретаря і членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури становить п'ять

років. Одна й та сама особа не може бути головою, заступником голови, секретарем або членом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більше ніж два строки підряд.

Голова, заступник голови, секретар, член Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який обрав їх на посаду.

Голова, заступник голови, секретар, член Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури має такі повноваження:

- 1) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 2) узагальнює дисциплінарну практику кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 3) виконує інші функції відповідно до закону.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури має право:

- 1) залишити скаргу без задоволення, а рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без змін;
- 2) змінити рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;
- 3) скасувати рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та ухвалити нове рішення;
- 4) направити справу для нового розгляду до відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та зобов'язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури вчинити певні дії.

Засідання Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини від загальної кількості членів комісії. Рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймаються шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів комісії.

Рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути оскаржено до суду протягом 30 днів з дня його прийняття.

Розгляд справ про дисциплінарну відповідальність адвоката

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки. Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики;
- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо водночас не було вчинено дисциплінарного проступку.

Дисциплінарне провадження – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку.

Дисциплінарне провадження складається з таких стадій:

- 1) проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката;
- 2) порушення дисциплінарної справи;
- 3) розгляд дисциплінарної справи;
- 4) прийняття рішення у дисциплінарній справі.

За результатами розгляду дисциплінарної справи дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури ухвалює рішення

про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення або про закриття дисциплінарної справи. Рішення дисциплінарної палати приймається більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, яке приймається двома третинами голосів від її загального складу.

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

- 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку;
- 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності;
- 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Стосовно накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

- 1) порушення присяги адвоката України;
- 2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;
- 3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;
- 4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення у дисциплінарній справі протягом 30 днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження рішення не зупиняє його дії.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення адвокатури України.
2. Що є правовою основою діяльності адвокатури України?
3. Назвіть принципи адвокатської діяльності.
4. Який порядок проведення кваліфікаційного іспиту?
5. Який порядок проходження стажування?
6. Назвіть види адвокатської діяльності.
7. Хто не може бути адвокатом?
8. Назвіть гарантії адвокатської діяльності.
9. Перелічіть професійні обов'язки адвоката.
10. Перелічіть підстави для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.
3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
4. Регламент Конституційного Суду України : Постанова Конституційного Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18>.
5. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
6. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.
7. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.
8. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/192-19>.
9. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>.
10. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.
11. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
13. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
14. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
15. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
16. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

17. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

18. Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України: Закон України від 10.01.2002 № 2925-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2925-14>.

19. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

20. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

21. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-p>.

22. Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.015 № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p>.

Спеціальна література

1. Адвокатура України : збірник нормативно-правових актів / Г. В. Барабаш, Ю. М. Крамаренко, О. С. Тарасенко, С. А. Шалгунова, О. В. Шамара ; за заг. ред. С. А. Шалгунової. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 236 с.

2. Адвокатура України : курс лекцій / В'ячеслав Пригоцький ; Вінниц. соц.-екон. ін-т Відкритого міжнар. ун-ту розвитку людини «Україна». Київ; Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 301 с.

3. Адвокатура України : навчальний посібник : у 2 кн. / за ред. доктора юридичних наук, професора С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2020. 940 с.

4. Адвокатура України : підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Юрид. ф-т. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 365 с.

5. Адвокатура України в умовах глобалізації : монографія / А. М. Бірюкова. Київ : Алерта, 2018. 424 с.

6. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / О. І. Безпалова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 431 с.

7. Адміністративна діяльність поліції : підручник / В. В. Серєда та ін. ; за заг. ред. В. В. Серєди ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 775 с.

8. Взаємодія слідчих Національної поліції України з підрозділами кримінального розшуку на досудовому провадженні : монографія / О. П. Бойко, В. В. Рогальська; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : Біла К. О., 2018. 179 с.

9. Вереша Р. В., Павленчик М. В. Кваліфікаційний адвокатський іспит : навч.-практ. посіб. 2-ге вид. К. : Алерта, 2019. 462 с.

10. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування : монографія / О. С. Козачук ; Ген. Прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. 240 с.

11. Діяльність органів прокуратури України з розгляду звернень: організаційно-правовий аспект : монографія / Є. А. Безкровний; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. 207 с.

12. Діяльність прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді: проблеми теорії та практики : монографія / М. М. Стефанчук; Нац. акад. прокуратури України. Київ : Ін Юре, 2016. 500 с.

13. Діяльність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: правові та організаційні аспекти : монографія / Є. В. Вандін Київ : АртЕк, 2017. 201 с.

14. Довідник керівника місцевої прокуратури / О. В. Амелін та ін. ; за ред. Г. В. Попова, Ю. В. Шевченка, О. З. Гладуна ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. 317 с.

15. Довідник поліцейського / Нац. акад. внутр. справ ; авт.-упоряд. : С. С. Чернявський, К. Б. Левченко. Харків : Фоліо, 2018. 347 с.

16. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України : монографія. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.

17. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції: навч. посібник / А. В. Мовчан ; Львів. держ. унт внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 243 с.

18. Історія світової та вітчизняної адвокатури : навч. посібник / В. С. Макарчук. 2-е вид., виправл., доп. Львів : Львів. політех., 2018. 308 с.

19. Кадрове забезпечення національної поліції України: адміністративно-правове регулювання : монографія. Київ ; Харків : ДНДІ МВС України : Мачулін, 2017. 272 с.

20. Конституційно-правовий статус адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу : монографія / С. С. Калинюк та ін. ; уклад. В. В. Коцкулич ; Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. унт». Ужгород : Гельветика, 2018. 178 с.

21. Організаційно-правові засади антикорупційної діяльності прокуратури : монографія / О. Б. Ференець. Київ : Слово, 2018. 208 с.

22. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посібник / Л. В. Ярова, О. В. Матвеевський. Одеса : Фенікс, 2018. 428 с.

23. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посібник у схемах / А. В. Лапкін. Вид. 7-е, змін. і допов. Харків : Право, 2018. 168 с.

24. Організація судових та правоохоронних органів: навч. посібник : у 2-х ч. Ч. 1 : Основи судоустрою України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. 242 с.
25. Організація судових та правоохоронних органів: навч. посіб. : у 2-х ч. Ч. 2 : Основи правоохоронної та правозахисної діяльності. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 370 с.
26. Організація судових та правоохоронних органів: нормативні акти / упоряд. А. В. Лапкін. Харків : Право, 2017. 540 с.
27. Організація та діяльність органів прокуратури України : навч. посібник / П. М. Каркач, В. В. Кривобок, В. С. Бабкова та ін. ; за ред. П. М. Каркача. Харків : Право, 2019. 500 с.
28. Основи адвокатури України. Функціональні та організаційні аспекти : монографія / Н. М. Бакаянова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юрид. літ., 2017. 356 с.
29. Поліцейські комісії в Україні: звіт за результатами дослідження / О. Банчук та ін. ; ред. Є. О. Крапивін ; Центр політ.-прав. реформ (ЦППР), Асоц. УМДПЛ. Київ : Софія-А, 2018. 192 с.
30. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс : монографія / М. Р. Аракелян ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. 385 с.
31. Прокуратура в країнах світу: історія та сучасність : монографія / М. І. Мичко, О. М. Толочко ; Нац. акад. прокуратури України, Донец. юрид. ін-т МВС України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. 830 с.
32. Прокурорське право : навч. посібник / Г. Д. Борейко, О. М. Броневицька, Ю. О. Лісіцина, В. В. Луцик, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Б. М. Телефонко; за заг. ред. В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 640 с.
33. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями : монографія / В. В. Бонадренко. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. 522 с.
34. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект : монографія / В. В. Карпунцов. Київ : Логос, 2018. 373 с.
35. Скомаров О. В., Рибалка Н. О. Діяльність Національного антикорупційного бюро України: адміністративно-правові аспекти. Київ : АртЕк, 2017. 208 с.
36. Становлення правової регламентації діяльності органів прокуратури України : монографія / М. І. Боргун ; Нац. акад. прокуратури України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. 191 с.
37. Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України: підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 508 с.
38. Судові та правоохоронні органи України : підручник / М. В. Руденко, Г. С. Рибалко, В. Є. Кривуля. Харків : ХНУ, 2018. 312 с.
39. Теоретико-прикладні засади конструктивної взаємодії поліції і населення в соціумі : колект. монографія / В. В. Серета та ін. ; за заг. ред. З. Р. Кісіль ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 599 с.

40. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: монографія / С. О. Іваницький. Київ : Інтерсервіс, 2017. 795 с.

41. Участь адвоката в медіації : монографія / А. В. Біцай ; за заг. ред. дра юрид. наук, проф. О. Г. Яновської ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Правова єдність ; Алерта, 2017. 259 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ
ОРГАНИ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Редагування *Ірина Крайвська*

Макетування *Надія Лесь*

Друк *Іван Хоминець*

Підписано до друку 12.12.2022.

Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Умовн.-друк. арк. 12,79.

Зам. № 66-22.

Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.